

T.C
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI

TÜRK DIŞ POLİTİKASINI BELİRLEYEN FAKTÖRLER
VE 21. YÜZYIL OLAYLARLA TÜRK DIŞ POLİTİKASI

ABDULLAH TARHAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Doç. Dr. METİN AKSOY

Konya-2013

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Abdullah Tarhan
	Numarası	104229001012
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Uluslararası İlişkiler
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Metin AKSOY
Tezin Adı	Türk Dış Politikasını Belirleyen Faktörler ve 21. Yüzyıl Olayları Türk Dış Politikası	

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan başlıklı bu çalışma/...../..... tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı	Danışman ve Üyeler	İmza
Doç. Dr. Metin AKSOY	Danışman	
Yrd. Doç. Dr. Nezir AKYEŞİLMEN S.Ü - İ.İ.B.F. Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi	Üye	
Yrd. Doç. Dr. Arif Behiç ÖZCAN Uluslararası İlişkiler Bölümü	Üye	

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Adı Soyadı **Abdullah TARHAN**

Numarası **104229001012**

Ana Bilim / Bilim Dalı **Uluslararası İlişkiler**

Programı Tezli Yüksek Lisans Doktora

Tezin Adı

**Türk Dış Politikasını Belirleyen Faktörler ve
21. Yüzyıl Açılış Türk Dış Politikası**

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin imzası

(İmza)

Abdullah Tarhan

A. Tarhan

ÖNSÖZ

Uluslararası politikanın ülkeler arasında çok yönlü ilişkileri zorunlu kıldığı ve toplumların karşılıklı bağımlılığının ve etkileşimin giderek arttığı küreselleşme çağında; Türkiye, AKP iktidarı ile birlikte mevcut gelenekselleşmiş dış politika felsefesinin yeni düzenin hamlelerine cevap veremeyecek durumda olduğu ve bundan dolayı yeni bir konsept ve stratejilerle daha aktif ve çok yönlü bir dış politika felsefesi özümsemiştir. Şüphesiz bunda en büyük etken Ahmet DAVUTOĞLU etkenidir. Davutoğlu, AKP'nin iktidar olduğu 2002 yılında dışişleri baş danışmanı ve 1 Mayıs 2009 yılından sonra perde arkasından sahneye çıkıp dışişleri bakanlığı görevine getirildiğinden beri kendi *Stratejik Derinliğini* uygulamıştır. Artık Türkiye tüm politikalarını salt Batı endeksli değil, kendi çıkarları doğrultusunda ve Batı ile ilişkilerine de zarar getirmeden daha aktif ve bölgesel politikalar yürütmeye çalışmıştır. Özellikle Ortadoğu bölgesine dair hassasiyetleri ve nihayetinde bölgesel güç olma hedefiyle, Cumhuriyet kuruluşundan beri fazlasıyla ihmal edilen Ortadoğu coğrafyasına *proaktif* bir şekilde açılmıştır. Bu Ortadoğu açılımıyla beraber kamuoyunda da hem takdirler hem de eleştirileri beraberinde getirmiştir. Eleştirilerin özünde ise Türkiye eksen kayması mı yaşıyor? ve fazlasıyla ütopyik bir dış politika izleniyor tespitleri bulunmaktadır. Bizatihi bu çalışmanın ortaya çıkmasında da etkili olan bu sorular ve tespitler ışığında öncelikle Türk dış politikasını etkileyen veya belirleyen faktörlerin neler olduğu ve geçmişten günümüze dış politika olarak nasıl bir evrim geçirildiğini görmemiz ve dış politikaya dair sağlıklı analiz yapma gayreti amacıyla ortaya çıkmış bir çalışmadır.

Yüksek lisans ve lisans eğitimi boyunca ders aldığım değerli hocalarım Doç. Dr. Murat ÇEMREK, Prof. Dr. Birol AKGÜN ve Prof. Dr. Şaban H. ÇALIŞ' a minnettar olduğumu belirtmek istiyorum. Sadece bu tezde değil aynı zamanda lisans hayatım boyunca ufuk açıcı değerlendirmeleri ve desteklerini esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Metin AKSOY' a bana sabır ve titizlikle katlandığı için teşekkür ediyorum. Üzerimdeki emekleri çok büyük.

Her daim yanımda olan, verdiğim kararlarda maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen aileme minnettarım.

Abdullah Tarhan

ÖZET

Türkiye'nin ana dış politika yönelimi, ideolojisi ve araçları, ABD ve NATO merkezli olmaya her dönem devam etmiştir. Bazı siyasiler ve entelektüeller, bazı dönemlerde Türkiye'nin farklı bir dış politika eğilimi içine girdiğini iddia ederler. Onlara göre, Türkiye, Batı merkezli bir dış politika yerine Avrasya ya da başka merkezli bir dış politika izlemiştir. Ancak Türkiye'nin bu politikaları da, ABD ve NATO stratejilerinden bağımsız bir şekilde gelişmemiştir. 2002 döneminde Adalet ve Kalkınma Parti'sinin iktidara gelmesiyle, dış politikada değişim ve dönüşüm amacıyla ciddi girişimler ve gelişmeler yaşandı. Şüphesiz, bu dış politikada yaşanan bu gelişim ve dönüşümün mimarı Ahmet DAVUTOĞLU ve Davudizm diye ifade edilen dış politika felsefesidir. Türkiye, yeni dış politika ilkeleri istikametinde daha önce ihmal ettiği özellikle bölgesel güç olma hedefinde Ortadoğu bölgesine dair aktif bir dış politika izlemeye başlamıştır. Ortadoğu'ya dair aktif ve çok yönlü politikalar geliştirirken, Batı ile ilişkilerinde de bir zayıflık söz konusu olmamıştır. Bu da çok yönlü ve alternatifli dış politika yürütmenin sonucudur. Yirmi birinci yüzyıl Türk dış politikasında Davutoğlu algısının ne denli bir başarı sağladığını kestirmek günümüz itibarıyla zor. Ancak, uygulanan dış politika felsefesinin Türkiye'nin özelde bölgede genelde ise Dünya'da sözü dinlenir bir aktör konumuna getirdiği açıktır.

Anahtar Kavramlar: Türk Dış Politikası, Bölgesel Güç, Adalet ve Kalkınma Partisi, Dış Politika Felsefesi, Ahmet Davutoğlu.

ABSTRACT

Turkey's primary foreign policy orientation has continued to be USA and NATO centred throughout all periods. Some politicians and intellectuals put forward that Turkey was in tendency to a different foreign policy during some periods. They think that Turkey has pursued an Eurasian or another centered foreign policy. Still, these policies have not developed independent of USA and NATO. Upon Justice and Development Party's coming to power in 2002, remarkable developments were with purpose of change and development in the field of foreign policy. Unquestionably, Ahmet DAVUTOĞLU is the architect of that success concerning change and development in field of the foreign policy, and this success is based on the philosophy of foreign policy that is named as Davudism. Turkey has begun to pursue an active policy in accordance with the new foreign policy principles with the purpose of being a regional power in the Middle East which was neglected previously. On the one hand, Turkey has developed active and multilateral policies, on the other hand, there has not been any negativity concerning its relations with the West, and this is a result of pursuing a multilateral and multialternative foreign policy. At present, it is difficult to make out how the perception of the Davutoglu has had success within scope of the Turkish foreign policy of twentieth first century. However, it is apparent that the philosophy of foreign policy which has been carried out made Turkey a leading country in the middle east and worldwide.

Key words: Foreign policy of Turkey, Regional power, Justice and Development Party, Foreign Policy philosophy, Ahmet Davutoğlu

KISALTMALAR

AB (EU)	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AÇKT	Avrupa Çelik ve Kömür Topluluğu
AET	Avrupa ekonomik topluluğu
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
BM	Birleşmiş Milletler
CENTO	Merkezi Antlaşma Örgütü
GKRY	Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
IMF :	Uluslararası Para Fonu
İKT	İslam Konferansı Teşkilatı
KHK	Kanun Hükmünde Kararname
MİT	Milli İstihbarat Teşkilat
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşma Örgütü
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	II
ÖZET	III
ABSTRACT	IV
KISALTMALAR	V
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	8
KAVRAMSAL ANALİZ	8
1.1.Uluslararası İlişkiler	8
1.2. Uluslararası Politika	9
1.3.Dış Politika	10
1.4. Diploması	12
İKİNCİ BÖLÜM	14
TÜRK DIŞ POLİTİKASINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER	14
2.1.Dış Etkenler	15
2.1.1. Uluslararası Yapının Etkileri	16
2.1.2. Uluslararası Hegemonik Fikirler	18
2.1.3. Uluslararası Örgütler	19
2.1.4. Uluslararası Hukuk	20
2.1.5. Jeopolitik Konum	21
2.1.6.Kronikleşmiş Sorunlar	22
2.2.İç Etkenler	24
2.2.1.Tarihsel ve Kültürel Etkenler	24
2.2.2.İdeolojik Etkenler	25
2.2.3.Coğrafi Konum	29
2.2.4. Ekonominin Etkisi	30
2.2.5Askeri ve Teknolojik Güç	31
2.2.6.Kamuoyunun Etkisi	33
2.2.7.Türk Silahlı Kuvvetlerinin Etkisi	35
2.2.8.Liderlerin Kişisel Özelliklerinin Etkisi	39
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	42
YIRMİ BİRİNCİ YÜZYIL TÜRK DIŞ POLİTİKASI	42

3.1.Geçmişten Günümüze Türk Dış Politikası	42
3.2.Yirmi Birinci Yüzyıl Olaylarla Türk Dış Politikası.....	51
3.2.1. 1 Mart Tezkere Krizi ve ABD ile İlişkiler.....	52
3.2.2. Annan Planı ve Kıbrıs Meselesi.....	58
3.2.3.İmtiyazlı Ortaklık Söyleminden Tam üyelik Söylemine-AB ile İlişkiler.....	62
3.2.4. Ermenistan Sınır Kapısının Açılma Girişimi: Komşularla Sıfır Sorun Politikası.....	67
3.2.5. One Minute-Alçak Koltuk-Mavi Marmara Krizleri ve İsrail ile İlişkiler.....	71
3.2.6. Gürcistan Krizi ve Rusya ile İlişkiler	75
3.2.7. Füze Kalkanı-Uranyum Zenginleştirilmesi ve İran ile İlişkiler	78
3.2.8.Arap Baharı ve Ortadoğu ile İlişkiler.....	82
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	92
SONUÇ YERİNE: EKSENİMİZ KAYIYOR MU?	92
KAYNAKÇA.....	98

GİRİŞ

Türk Dış Politikası son zamanlarda hiç olmadığı kadar bölgesel olaylarla ve uluslararası örgütlerle ilgili çok yönlü ve eksenli politikalar izlemektedir. Bu politikalarda şüphesiz özellikle 2002 sonrası dış politikanın geri plandaki aktörü olan, 2009 yılında ise bizzat dışişleri bakanlığına getirilen Ahmet Davutoğlu'nun yürüttüğü politikaların rolü büyüktür. Esasında böyle bir çalışma yapma fikrinin belirmesinde de tam anlamıyla Davutoğlu'nun çok yönlü bir dış politika izlenmesi sonucu gündem oluşturan acaba "*Türk dış politikası eksen kayması mı yaşıyor*" soruları etkili olmuştur. Türkiye acaba hangi eksenlerden hangi eksene kaymakta yada bu eksen kayması yaratan politikaları belirleyen faktörlerin neler olduğu, ilk sorunun sağlıklı bir şekilde cevaplanması açısından cevaplanması gereken diğer sorulardır. Bu sorular ışığında ve yönlendirmesi ile "Türk Dış Politikasını Belirleyen Faktörler ve Yirmi Birinci Yüzyıl Olaylarla Türk Dış Politikası" adlı bir tez konusu ortaya çıkmıştır.

Bu tezin amacı, Türk dış politikası ve kararalma mekanizmasında yer alan dış politika kararalma birimlerinin neler olduğu, nelerden etkilendiği ve tarihsel gelişim içinde ne gibi bir değişim ve dönüşüm geçirdiğini yansıtmaktır. Esasında bir dış politika üzerine yapılan çalışmalar da başvurulan üç metod vardır: Stratejik, tarihsel çalışmalar ve karar verme modeli şeklindedir (Efegil, 2012: 1). Bu tez her üç metoda değinmekle beraber daha çok tarihsel bir dış politika çalışması şeklinde oluşturulacaktır.

Türk dış politikası genç cumhuriyet kurulduğundan beri iki politika üzerine inşa edilmiştir. Bu iki politika adeta Türk dış politikasının iki temel direği gibi süregelmiştir. Bu politikalar statükoculuk¹ ve batıcılıktır.² Elbette zaman zaman bu iki

¹ Bu kavram mevcut durumu koruma anlamına gelmektedir. Cumhuriyet kurulduğunda Türkiye misakı milli sınırları dışında soydaşlarının bulunması ve dünya kamuoyuna irredantizm (İrredantizm, bir ülkenin kendi topraklarına sınır olan soydaşlarının bulunduğu toprakları kendi topraklarına katma politikasıdır) politikası gütmeyeceğini duyurmasına bu politikayı sürdürmüştür.

² Türkiye'nin bu kavramı benimsemesinde tarihsel, ideolojik, toplumsal ve kültürel boyutları etkili olmuştur. Ayrıca doğusundaki Sovyet tehdidi de etkili olmuştur. Birde İttihat ve terakkinin etkisi de göz

politikadan uzaklaşmalar olduğu yönünde politikalar yürütüldüğü görüşler de olmuştur. Hatta batıcılık prensibi Cumhuriyet kurulmadan önce Osmanlı'nın da başat politikasıydı. Aksoy'a göre: "Dış politikada, Osmanlı'nın da kullandığı "Batıcılık" politikası, Türkiye Cumhuriyeti döneminde daha da kapsamlaştırılarak, devletin kuruluş felsefesi haline dönüştürülmüştür. Bu nedenle Batıcılık, II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan NATO, Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği (AB) gibi birçok Avrupa merkezli kuruluşlara üyelik başvurularının gerçekleşmesinde öncü rolü oynamıştır"(Aksoy, 2012).Özellikle Sovyetlerin çökmesiyle birlikte bu tartışmalar daha çok ayyuka çıkmış ve bağımsızlığına kavuşmuş cumhuriyetlerle kurulan ilişkiler bu iki temel direğin artık geçerli olmadığı görüşlerini çoğaltsa da, bu temel iki referans noktası her daim Türk dış politikası eksenini belirleyen parametreler olmuştur.

Türk dış politikası cumhuriyet kuruluşundan günümüze kadar farklı biçimler almıştır. Bu farklılık daha çok mevcut yönetimden ve uluslararası konjonktürden kaynaklanmıştır. Yukarıda da bahsedildiği üzere bu zaman zaman fazlasıyla dillendirilmiştir.Ancak eksenden fazlasıyla sapılmamış daha doğrusu çok yönlü bir dış politika pek izlenmemiştir.Bundan dolayı genel olarak aslında gelenekselci bir dış politika yürütüldüğünü söylersek pek yanılmış da olmayız. Bu gelenekselci daha doğrusu genç Cumhuriyetin dış politikasının temel ilke ve hedefleri bakımından yapı taşlarını, Türk bağımsızlık savaşı, ve onu müteakip yıllarda Mustafa Kemal Atatürk tarafından her alana olduğu gibi dış politika alanına da Kemalist ideolojiyi uygulamak olmuştur(Aykan, 2008:31). Çalış'a göre "*Modern Türkiye bir kimliğe sahiptir ama içsel ve dışsal koşullarda var olan veya yeni zuhur eden şartlar bu sahip olduğu kimliği yansıtan bir dış politika koymasına imkan tanımamakta, bunun neticesinde de derin bir kimlik bunalımı yaşamaktadır.Bunlara göre doğu-batı, geleneksel-modern ve islam-sekülerizm arasında gidip gelen bir Türkiye ve bu Türkiye'nin derin dehlizler ve kaybolmuş kimliğini arayan bir dış politikası vardır*"(Çalış vd. 2001:3). Kimlik sorunsalı üzerinden dış politika konusunu analiz eden bu görüş esasında Türkiye'nin tüm alanlarında karşımıza çıkmaktadır. Başta da

ardı edilemezdi.Hulasan Genç Cumhuriyet Batıcılığı her zaman temel kıstas olarak görmüştür Türk Dış Politikasında.

belirtildiği üzere dış politikada iki temel direk olan statükoculuk ve batıcılık devlet ideolojisine uydurulmuş ancak toplum tarafından pek karşılık bulamamıştır. Aslında bakıldığında zaman Türk Dış Politikasını ve kimliğini belirleyen şey, Türk ulusal kimliği değil Türkiye Cumhuriyeti devlet kimliği olmuştur. Bu da ister istemez zaman zaman pragmatik değişikliklere gitmekten kaçınılmadığı da görülmüştür. Elbette bu zaman zaman olan değişiklikte hem Türkiye'nin iç yapısındaki meydana gelen olaylar ve değişimler sebep olmakta, hem de uluslararası sistemde meydana gelen değişiklikler sebep olmaktadır. Ayrıca bu süreçte göz ardı edilmemesi gereken bazı faktörler olarak da liderler, baskı grupları, ekonomik ve askeri güçlerin etkisinde varolmuş ve halen daha da etkileyici en önemli faktörlerdir(Oran, 2008:73).

Dünya hızlı bir değişim ve dönüşüm geçirmektedir. Artan küreselleşme ile birlikte Dünya'nın bir yerindeki kriz tüm dünyayı etkileyecek düzeye gelmiştir. Bu elbette dış politika belirlemede ve sürdürülebilirlik konusunda da zorluklar çıkarmaktadır. Bu da ister istemez dış politika da dün verilen bir kararın bugün sorgulanmasına sebep olmaktadır. Ondan dolayı dış politika analiz edilirken çok dikkatli davranılması gerekmektedir. Hele ki bu yer Türkiye gibi jeopolitik ve jeostratejik önemi büyük olan ülkeler de kılı kırk yararcasına ince politikalar yürütülmeyi elzem kılmaktadır.

Özellikle ikinci Dünya Savaşından sonra ülkemizde Dış politika kararlarının iç politikayı fazlasıyla etkilediği görülmektedir. Bizatihi, neo-realistçi görüşe göre dış politika ile iç politikadaki net ayırım, realistlerin söylediğinin aksine gelişen küreselleşme ile ortadan kalkmıştır. Küreselleşmenin etkisiyle her iki etkenin alanında da bir karmaşıklık görülmüş ve eskiye nazaran belirginlik daha muğlak bir hal almıştır. Savaştan sonra galip devletlerin yanında mağlup olanlara savaş ilan etmek iç politikada çok partili hayata geçmeyi beraberinde getirmiş, 1952 yılında tartışmalı bir yetkiyle³ Kore'ye asker göndermek bize NATO üyeliği kapısını açmış,

³Tartışmalı bir yetki denilmesinin sebebi 1950 yılında asker gönderilmesi kararlaştırılan toplantının Menderesin Yalova'daki yazlığında Cumhurbaşkanı Celal Bayar başkanlığında, TBMM Başkanı Refik Koraltan ve Genelkurmay Başkanı Nuri Yamut'un da katılımıyla toplanan bir karar sonucu alınması sebebiyle CHP bunun bir anayasa ihlali olduğunu öne sürmüştür. Hükümet ise anayasa savaş ilanı yetkisini meclise verdiğini ancak bunun bir savaş ilanı değil asker gönderme olduğunu savunmuştur. Ayrıntılı Bilgi İçin Bkz. **Baskın Oran**, Türk Dış Politikası

ayrıca ülkemizde özellikle Johnson mektup olayı ve haşhaş sorunu da yine bir dış politika kararlarının iç politikayı nasıl etkilediğine belirgin ve bilinen örneklerden birkaçıdır(Tekin vd., 2011:83). Türk dış politikası ile ilgili literatür daha çok klasik uluslararası ilişkiler etkisinde yada realist bir çerçeveye oturtulmaktadır.Realizm uluslararası politika sürecini salt devletler arası ilişkilerle sınırlandırdığı için iç politika ile dış politika arasındaki hayati bağı dikkate almaz ve iç politikadaki olayları sadece dış politika oluştururken bir girdi olarak görmektedir(Çalış vd., 2001:1). Ancak, her ne kadar “dış” kavramı kullanılsa da bu kavramı belirleyen iç ulusal aktörler ve birimler olmuştur.Esasen bir ülkenin dış politikası iç toplum ve devlet yapısının uluslararası sistem içindeki görünümünden başka bir şey değildir. Hatta bir çok yazara göre artık “iç” ve “dış” ayrımı önemini çok uzun yıllar önce kaybetmiştir.

Dış politika belirlenmesinde esasında iki başat uslup (metodoloji) vardır: Bunlardan birincisi çıkar odaklı bir dış politika yürütmek, ikincisi ise değerler üzerine dış politika yürütmektir. Aslında bir dış politika tanımlanırken en basitiyle en yüksek çıkarı elde etme diye tanımlanır. Ancak dış politika belirlenirken salt çıkarlar için değerler de göz ardı edilemez. Türkiye bunu yakın zamanda Ermenistan açılımı ile yaşadı. Burada elbette çıkarları doğrultusunda hareket etti.Ancak soydaş millet Azerbaycan’ı da karşısına almak istememiştir.

Son dönemde Türk Dış Politikasında bir dönüşüm yaşandığı ayan beyan ortadadır. Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde ve I. Dünya Savaşı sırasında ezilen, dış politikada kendini gösteremeyen bir devlet halinde iken, bugün ise Türk dış politikasında ki söylemlerde keskin bir dönüş yaşanmış, genelde Dünya’da özelde ise uzun bir zaman ihmal edilmiş Ortadoğu’ya dair diplomatik ilişkileri kuvvetli ve bölgesel bir güç olma yönünde politikalar izlemektedir. Bu politikaların sonucunda Türkiye’nin başta Ortadoğu olmak üzere Dünya’daki imajında büyük bir değişiklik olduğu da aşikar bir durumdur. Sesini duyuran ve uluslararası politikada etkin rol oynayan bir devlet konumuna yükselmiştir. Stratejik ve jeopolitik konumu önceye nazaran daha fazla önem taşımaktadır.Kimine göre “eksen kayması” olarak da adlandırılan bu evrimin mimarı Dış İşleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ise

bunu ‘Eksenimiz Ankara, Ufkumuz 360 derece’ şeklinde bu dönüşümü tarif etmiştir. Bunu söyleyen Davutoğlu ayrıca “Gerek bireyler, gerek bu bireylerin oluşturduğu toplumlar gerekse daha büyük ölçekli medeniyet birlikteliklerinin dayandığı en asli temel, medeniyetlerin ben idrakini oluşturan varlık bilinci ile uyumlu olarak geliştirilen mekan-zaman algılamasıdır”(Davutoğlu 2002:19). Bu bağlamda yeni Türk Devleti her ne kadar statükocu ve Batı’ya dönük bir politika benimsemiş olsa da terk etme nihayetinde olduğu kültürel ve coğrafi mirastan kopması mümkün olmamış ve olamamaktadır. Bu çalışma ise daha çok bu tartışmaların yönlendirmesiyle dış politika belirlenmesi daha doğrusu Türk Dış Politikası nasıl ve hangi unsurlar çevresinde belirlendiğini anlamamız açısından yardımcı olacaktır.

Elbette bu çalışmada konunun daha iyi analiz edilmesi açısından ilk olarak konuyla ilgili mefhumları açıklamak gereği duyulmuştur. Sosyal bilimlerde elbette kesin bir tanım birliği yoktur, lakin bir bilgi edinebilmek için bir literatür tanımlamasına gidilmesi elzemdir. Çalışmamızı “Kavramsal Analiz” isimli birinci bölümünde aslında birbirine yakın anlamlı hatta çoğu zaman biri birinin yerine kullanılan uluslararası ilişkiler, uluslararası politika, dış politika ve diplomasi mefhumlarını ayrıntılarıyla vermek yerinde olacaktır. Böylelikle özellikle sosyal bilimlere de yaşanan kavram kargaşalarına bir nebze olsun çalışmamızı yakından ilgilendiren kavramları açıklayarak konunun daha iyi analizini yapabilme açısından kolaylık sağlayacaktır. Bu kavramlar açıklanırken kapsam olarak en geniş olandan en dar kapsamlı kavrama doğru bir metodoloji izlenmiştir.

İkinci bölümde ise konumuzun da esasında temelini oluşturan “Türk Dış Politikasını Belirleyen Etkenler” adlı bölümde ayrıntılı olarak genelde dış politika özelde ise Türk dış politikasını belirleyen etkenler ayrıntılı bir biçimde açıklanmıştır. Bu bölümde ayrıntılı olmasına rağmen elbette karar vericileri etkileyen her etkene yer vermek imkansızdır. Bu çalışmada sadece Türkiye olarak düşünüldüğünde bir dış politika kararı verilirken yada analizi yapılırken hangi parametreler göz önüne alınmalı, daha doğrusu dış politikayı yönlendiren belli başlı parametrelere yer verilmeye çalışılmıştır. Bu parametreler, nihayetinde çok hızlı değişen ve dönüşen

uluslararası sistemde her zaman karşılığını bulamayabilir. Ancak bir analiz yapılırken de bunlar bizim sağlıklı ve ayakları yere basan sağlam hipotezler öne sürmemize yardımcı olacaktır. Bu bölümde TSK'nın dış politikadaki etkisi başlıklı bir alt bölüm diğer alt başlıklara nazaran geniş tutulmuştur. Bu durumun Türkiye'de gerek iç gerekse dış politikada etkisi düşünüldüğünde nevi şahsına münhasır bir yapıya sahip olmasından dolayı bu bölümde üzerinde biraz daha fazlasıyla durulmuştur. Esasında ayrı bir bölüm de olabilecek bir konudur. Lakin, konunun bütünlüğü açısından aynı bölümde yer verilmesi daha uygun olunacağı düşünülmüştür.

Çalışmamızın son bölümü olan “Yirmi Birinci Yüzyıl Olaylarla Türk Dış Politikası” isimli bölüm çalışmamızın günümüz olması hasebiyle en önemli ve bizi böyle bir çalışmaya yönelmemizi sağlayan bölümdür diyebiliriz. Çünkü bölümün isminden de anlaşılacağı üzere her ne kadar yirmi birinci yüzyıl denilse de esas olarak AKP dönemi dış politikasını daha doğrusu bu dış politikanın bir numaralı yürütücü aktörü olan Ahmet Davutoğlu'nun dış politika anlayışını yansıtmaya çalışacağız. Bunu yaparken ayrıca bir Davutoğlu vizyonu şeklinde yapılmayacaktır. Bu bölümde Davutoğlu'nun dış politika konseptini ve kendi deyimiyle “Stratejik Derinlik” ni anlatmak için ve bu dış politikaların daha somut ve sağlıklı bir şekilde analiz edilebilmesi için yirmibirinci yüzyılda Türk dış politikasında meydana gelmiş belli başlı spesifik olaylarla yansıtmaya çalışılmıştır. Bu spesifik olaylarla beraber mevcut ülkelerle Türk dış politikasının geçirdiği evrimi daha iyi analiz edilmesi açısından geçmişteki ilişkilere değinilerek günümüze gelinmesi şeklinde bir metod izlenmiştir. Böylece Davutoğlu algısının dış politika kararlarını sebepleri ve sonuçları itibarıyla nasıl yansıtmış olduğu gösterilecektir. Böylelikle stratejik derinliğin de teorikten pratiğe nasıl yansıtmış ve etkili olmuş bunu görmemize yardımcı olacaktır.

Sonuç bölümünde ise Türk dış politikasındaki eksen kayması tartışmalarına yer verilecektir. Günümüzde dış politika başta da belirtildiği üzere alışlagelmişin tersine yürütüldüğü ve “eksen kayması” ya da “Türkiye yüzünü doğuya dönmüştür” ithamları ve tartışmalarına çokça dillendirildiği bir dönemdir. Her fırsatta değinmeye

çalıştığımız küreselleşme ve bilgi çağında yaşıyor olmamız her alanda olduğu gibi dış politika kararlarında da o hızlılıkla doğru ve dengeli politikalar yürütmemizi elzem kılmıştır. Bizim bu çalışmamızda daha nesnel çıkarımlar elde etmek için 21. Yüzyılda yaşanmış ve bir şekilde sonuçlanmış olaylar üzerinden gidip en azından olumlu ya da olumsuz eleştiriler yapılırken olayların sonuç itibariyle Türkiye'ye sağladığı fayda ve zararların gösterilmesi sağlanıp daha sağlıklı eleştiriler yapılmasına yardımcı olacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ANALİZ

Uluslararası İlişkiler biliminin inter-disipliner niteliği, yani siyaset biliminden iktisada, tarihten hukuk ve uluslararası hukuka, felsefe ve etikten sosyolojiye, psikolojiden, antropoloji ve coğrafyaya varan bir şekilde çeşitli disiplinlerle etkileşim içinde oluşu, geniş bir çalışma alanına sahip olmasını da beraberinde getirmiştir (Kırtay, 2008: 19). Haliyle bu kadar disiplinlerle etkileşim içinde olması doğal olarak ta bir kavram karmaşasına sebep olmuştur.

Uluslararası ilişkilerde kullanılan tüm kavramlara yer vermek mümkün olabilseydi, herhalde başta siyaset bilimi, hukuk, sosyoloji, tarih vb. toplumu ve biriyi ilgilendiren sosyal bilimlere yakın tüm kavramlara yer vermek icap ederdi(Arı, 2004:29).Ancak bu durum hem ayrı bir uzmanlık gerektirdiği hem de bu durum konunun amacını aşacağından dolayı, dış politikayla ilgili kavramlardan birkaçına yer vermekle yetinilecektir.Bu kavramlar verilirken belirtildiği üzere kapsamına göre bir metodoloji izlenecektir.

1.1.Uluslararası İlişkiler

Bir bilim dalı olarak Uluslararası İlişkiler disiplini uzunca bir süre Siyaset Biliminin bir alt dalı olarak incelenmiştir. Uluslararası İlişkiler disiplinin ayrı bir bilim dalı olarak ele alınması 1.Dünya Savaşı sonrasına denk gelmektedir.Elbette bunda savaşın büyük bir etkisi olmasıyla birlikte ilk sistematik çalışmaların, ilk kürsülerin ve bölümlerin⁴ açılması da aşağı yukarı bu döneme denk gelmektedir(Arı, 2004:9). Bununla beraber, Uluslararası İlişkiler adına esas gelişme ABD'nin de sisteme etkin olarak dahil olması ve global bir güç haline geldiği 2. Dünya Savaşı sonrası dönemde gerçekleşmiştir(Arı, 2004:28).

Günümüzde genelde sosyal bilimler özelde ise Uluslararası İlişkiler disiplininde de bir kavram karmaşası yaşanmaktadır.Bu bağlamda bir çok kez

⁴ Dünyada ilk Uluslararası İlişkiler kürsüsü İngiltere'de 1919 yılında ABD başkanı W.Wilson adına kurulan Wilson Chair of International Politics'dir.Bunu 1923'te London School of Economics ve 1930'da Oxford'da kurulan kürsüler izlemiştir.(Bkz.Tayyar Arı)

uluslararası politika kavramıyla eşdeğer kullanılan Uluslararası İlişkiler kavramını tanımlamak kavramın daha iyi anlaşılabilir olması için elzem bir hal almıştır.Uluslararası İlişkiler kavramı, ulusal sınırları aşan bir bağlamda devletler, halklar ve hükümetler arasındaki siyasal, ekonomik,askeri vb. tüm ilişkileri ifade eden bir kavramdır.İlk bakışta sanki bu ilişkiler sadece uluslararası hukukun aktörlerinden devletler arasındaki siyasal ve hukuksal ilişkileri ifade ediyor gibi gözükmektedir.Ancak, bu eksik bir bakış açısıdır(Öztürk, 2004:10).

En basit anlamıyla Uluslararası İlişkiler devletlerin ve uluslararası aktörlerin birbirleriyle çeşitli konularda ilişkileridir.

Biraz daha geniş anlamıyla; başta devletler olmak üzere uluslararası sistemin içerisinde kendine yer bulmuş aktörler arasındaki öncelikle siyasi, hukuki ve iktisadi ilişkiler olmakla birlikte tüm ilişkilerin kapsamına girdiği, incelendiği ve analiz edildiği sosyal bilim dalıdır (Sönmezoğlu, 2005:670). Hülasa, uluslararası ilişkiler dendiğinde bu kavramın içine; savaştan ekonomiye, uluslararası ticaret ve yatırım ilişkilerinden turizm ve olimpiyatlara kısaca her türlü ulus aşan ilişkiler ve faaliyetleri kapsamaktadır(Arı, 2004:49).

1.2. Uluslararası Politika

Uluslararası politika kavramı,ilk bakışta sadece egemen devletler arasındaki siyasal ilişkileri ifade eden kavram gibi algılanır.Ancak bu uluslararası politika kavramı için eksik bir tanım olur.Çünkü bu kavram egemen ulus-devletlerin dış politikalarından daha çok şeyi ifade eder. Bunlarla birlikte uluslararası ilişkiler üzerinde etkili olan başka aktörlerin de etkileşimini dikkate alan bir kavramdır(Öztürk, 2004:12).Bizatihi sadece sistem içerisinde egemen devletlerin dış politikalarını inceleyerek elde edilen kanılar da uluslararası politikada çok sağlıklı ve güvenilir bilgilere ulaşılmasını imkansızlaştırır(Öztürk, 2004:12-13).“Uluslararası politikanın konusu yalnızca devletler arası ilişkileri inceleme olmayıp, çeşitli uluslar arası kuruluşları ulusal nitelikli olmakla beraber uluslararası düzeyde etkiye sahip baskı gruplarını, etkili karar alıcılarını da kapsamaktadır” (Sönmezoğlu, 2005:675).

Bu çerçevede bakıldığı zaman aslında uluslararası politika devletlerin salt olarak dış politika toplamlarından ibaret olmayıp aynı zamanda bu sürece etki eden devlet dışı tüm aktörleri de göz önüne alması gerekir. Örneğin bir uluslararası politika uzmanı uluslararası ticaret yapan devletin ekonomik yöntemlerinin siyasi yansımalarıyla ilgilenir (Arı, 2004:49). Yani uluslararası politika uluslararası sistemdeki yapının tümü içinde siyasal etkileşim kendi kapsamına girer.

Günümüzde çoğu zaman aynı anlamda kullanılan uluslararası ilişkiler ve uluslararası politika kavramları arasındaki küçük bir fark vardır; uluslararası ilişkiler kavramı ulus aşan her türlü ilişkiyi kapsamış olması, uluslararası politika kavramı ise bu ulusaşan durumların siyasi olan kısmıyla ilgilenir. Yani, her ulus aşan durum uluslararası ilişkiler kapsamına girerken uluslararası politika kapsamına girmesi için siyasal olması gerekmektedir.

1.3.Dış Politika

Dış politika, günlük hayatta ve literatürde sıklıkla kullanılan kavramlardan biranesi olmasına rağmen, kavramın anlamı ve ortak tanım konusunda tam bir uzlaşma yoktur. Bu durum elbette sosyal bilimlerde alışlagelmiş bir durumdur. Öyle ki yukarıda tanımlamaya çalıştığımız kavramlar gibi dış politika kavramı da çok çeşitli tanımlar yapılacak bir mefhumdur.

Dış politika kavramı üzerinde ciddi şekilde düşünölmeye ve çalışılmaya başlanması Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraya tekabül etmektedir. Aslında bu bir nevi ulus-devletlerin ve demokrasilerin yaygınlaşmasıyla da olmuştur diyebiliriz. Çünkü daha öncesinde imparatorlukların başındaki hükümdarların veya birkaç en yetkili kişinin tekelinde olan dış politika konusu kutsal bir nitelik gibi gösteriliyordu. Hatta bakıldığında demokrasi beşiği sayılabilecek ölkelerde bile dış politika konusu en az tartışılan alanlardan biridir (Kürkçüoğlu, 1979:309). Aslında bakıldığında dış politikanın uluslararası ilişkiler disiplini altında incelenmesi oldukça yeni bir olgudur. Fakat, İnan'a göre; dış politika olgusu devlet olgusunun varlığıyla yaşıt biçimde varolagelmiştir. Ve kaynağını ise milli menfaate dayandırmaktadır (İnan, 2004: 13).

Dış politikanın ne olduğuna dair bir tanım yapmak oldukça zor bir durumdur. Ancak, devletlerin hala uluslararası sistemde başat aktör olduğu düşünülürse tanım yapmaya çalışacağız. Dış politika, “bir devletin karar alıcılarının ulusal çıkar biçiminde tanımlanan hedeflerini elde etmek amacıyla, diğer devletler ya da uluslararası birimlere yönelik olarak geliştirdiği bir strateji veya planlı hareketler yöntemi” olarak tanımlanabilir (Plano ve Olton, 1988: 6). Farklı birkaç tanıma yer verirsek; Kürkçüoğlu “ Bir devletin başka bir devlete veya uluslararası alana karşı izlediği politikaya dış politika diyebiliriz” (Kürkçüoğlu, 1979: 311). Sönmezoğlu ise “Dış Politika deyimi, bir devletin dışa ilişkin siyasi, ekonomik, hukuki vb. tüm tutumlarını kapsamak ile beraber daha çok siyasi ilişkiler ve diplomasi anlamında kullanılmaktadır”(Sönmezoğlu, 2005:222-223). Bu tanımlarla birlikte ortak bir dış politika tanımı olmasa da , en azından dış politika hakkında fikir sahibi olmamıza yardımcı olacaktır.

Dış politikada herhangi bir meseleyi incelerken sadece o hadiseyi değil, o hadisenin ortaya çıkmasına sebep olan uzak ve yakın bütün unsurları göz önünde bulundurmak gerekir. Küreselleşme süreci ile birlikte artık uluslararası sistemin ne kadar “uluslararası” olduğu sorgulanır hale gelmiştir. Artık her ne kadar sistemde ulus-devletler başat aktörlüğünü koruyor olsa da, yeni aktörler ulusaşan aktörlerle birlikte dış politika anlayışında da bir değişme olmuştur. Günümüzde ülkelerin “Dış Politika” ve “İç politika” alanlarını birbirinden ayırmak oldukça son derece zor bir durumdur. Öztürk’e göre: Dış politika, bir ülkenin iç politikasının bir şekilde dışa yansımış boyutudur (Öztürk, 2004:13). Bu niteliği nedeniyle, dış politika hem iç politika sürecini hem de uluslararası politika sürecini kapsar (Gözen, 2009: 3-4). Zaten, bakıldığında dış politika devletlerin egemenlik alanları içerisinde tasarlanan, ama egemenlik alanlarının dışındaki ortama yönelik olarak belirlenen eylemlerdir (Arı, 2002: 539).

Elbette dış politika ile iç politika arasında yürütülüş açısından farklar vardır. İlk olarak iç hukuk ile uluslararası hukuk durumu vardır. İç hukuk hemen her alanda düzen sağlamak düzenli ve örgütlü bir yapıya sahiptir. Yaptırımları ve bağlayıcı durumları ilan edilmiş ve bellidir. Ama uluslararası hukuk için aynı şey söylemek

mümkün değildir.Uluslararası hukuk teamüllere göre belirlenmiştir ve boşlukları çoktur.Ayrıca dış politika bakıldığı zaman sadece siyasal ilişkileri değil, ekonomik, sosyal, kültürel, bilimsel, spor gibialanlardaki ilişkileri de kapsamaktadır.Ancak, bu kadar içeriğe sahip olmasına rağmen salt siyasal ilişkileri kapsadığını ve bunu ifade ettiğini belirtmek gerekir.Ayrıca uluslararası politikanın anarşik bir yapı olduğunda unutulmamalıdır.Çünkü uluslararası sistemde denetim sağlayacak bir uluslararası otoritenin veya bir hegomonik gücün bulunmaması anarşik bir sisteme yol açtığı belirtilir (Arı, 2004:50).

1.4. Diplomasi

Devletler, amaçlarına ulaşmak, mevcut durumlarını korumak, çıkarlarını savunmak ve bunları yaparken de hem uluslararası hukukun izin verdiği ölçüde hemde bu davranışlarıyla diğer devletleri belli davranışlara yönltebilen veya olası eylemlerden caydırabilmek amacıyla başvurulan barışçıl dış politika araçlarından biri diplomasidir (Arı, 2004:305).Bu araç en fazla başvurulan bir dış politika aracıdır.

Diplomasi kurumu bakıldığında ilk toplulukların varlığıyla yaşıt diyebileceğimiz bir kurumdur. Ancak, Mısır ve Roma dönemlerinde bu elçilik kurumu daha çok geçici nitelikteydi. Bir ülkeden diğer ülkeye gönderilen elçi haberi ulaştırır ve tekrar geri dönerdi. Bir nevi Ad Hoc(Geçici) diplomasi türü geçerliydi. 17. ve 18. Yüzyıllarda Kuzey İtalya'daki şehir devletleri arasındaki ilişkilerde diplomasi kurumu gelişmeye ve bahsedildiği üzere Ad Hoc diplomasiden sürekli diplomaların sürdürüleceği dönemlere geçiş dönemidir. Nitekim ilk sürekli elçi 1455 yılında Venedik tarafından Cenova'ya açılmıştır (Arı, 2004: 307-308). Yani aslında devletlerin var oluşu kadar eski bir ilişki türüdür.

Diplomasi çok genel olarak bir dış politika aracıdır. Diplomasinin egemen uluslardan kurulu bir toplumda barışı korumak adına kullanılacak en iyi araç olduğu ifade edilir (Öztürk, 2004: 16). En geniş anlamıyla diplomasi:

”Uluslararası sistem içerisinde yer alan diğer egemen ulusların amaç hedef ve güçlerini değerlendirmeyi kendi ulusal çıkarlarını korumada ve hedeflerine ulaşmada bu değerlendirmeyi de dikkate alarak kendisine ait farklı ulusal güç

unsurlarını en yüksek etkiyi yapabilecek şekilde kullanmayı, karşı tarafı bu yolla yönlendirmeyi ve etkilemeyi içeren kavramdır” (Öztürk, 2004: 16-17).

Çeşitli diplomasi türleri vardır. Bunlar; zirve , mekik , sessiz , pinpon vb. bu çeşitler çoğaltılabilir.

Diplomasi bir devletin dışarıyla olan dış politikalarının yürütme biçimidir. Kriz dönemlerinde diplomasi çok büyük önem arz eder. Özellikle kriz dönemlerinde hem dış politika kararları hem de karar vericileri fazlasıyla kamuoyunca konuşulur ve tartışılır. Dolayısıyla diplomasinin anlamı da de bir nevi kendini kriz dönemlerindeki elde ettiği başarılarına/başarısızlıklara göre belirlenir.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK DIŞ POLİTİKASINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Yeni Türkiye, büyük bir imparatorluk ardından kurulduğu düşünüldüğünde imparatorluk sonrası bir ülke dış politikasından ziyade bağımsızlığını yeni kazanmış bir ülke dış politikası sürdürmüştür (Çakmak, 2008:39).Elbette bunda büyük bir savaştan (Kurtuluş Savaşı) çıkılmasının rolü çok büyüktür.

Modern Türkiye'nin dış politikasındaki temel ilke ve hedefleri bağımsızlık savaşı ve onu takip eden kuruluş yıllarında Mustafa Kemal Atatürk tarafından belirlenen Kemalist ideoloji tarafından belirlenmiştir (Aykan, 2008:31).Bakıldığı zaman Mustafa Kemal kendi dönemi içinde, özellikle de Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Mondros Ateşkes Antlaşması'nın 7. maddesine dayanarak Türk topraklarının itilaf devletleri tarafından işgal edilmesi ile 19 Mayıs 1919'da başlayan UlusalKurtuluşSavası'nda her ne kadar Batılı devletlerle savaşmış olsa da: Mustafa Kemal'in girişmiş olduğu bu hareket Batılı devletler olmakla birlikte, Batı anlayışına karşı değildi (Gönlübol ve Sar, 1997: 142).

Atatürk 1927 tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin 2. Kongresinde yapmış olduğu konuşmasında modern Türkiye'nin dış politikası ile ilgili olarak tamamen milli bir politika olmasından bahsetmiştir. *'İç organizasyonu ile mükemmel bir uyum halinde ve ona dayalı'* olması gerektiğini belirtmiştir.Atatürk bu söylemiyle, Türkiye'nin çağdaş ve modern bir ülke olabilmesi için gerekli dış bağlantıları kurmayı, muasır medeniyetler seviyesini hedef edinmiş ve başta komşuları olmak üzere tüm ülkelerle iyi ilişkiler ve işbirliğinin tesisi, uluslararası ilişkileri, istikrarı ve güvenliği ve refaha katkıda bulunmak amacıyla ilişkilerin bu düzlemde belirlemiştir.

Osmanlı'dan sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti, bir yandan Osmanlı alfabesinden ölçü birimlerine, kılık kıyafete kadar her alanda devrim yapıp, Osmanlı padişahını hain etmeye kadar varan bir politika sürdürürken.Diğer taraftan ise Osmanlı sürekliliğini kabul etmiştir. Gözen bu durumu:"Türk dış politikasının ilgi alanına giren konuların pek çoğunda İmparatorluğun bıraktığı derin izler

bulunmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu ömrünü doldurmuş; ama onun bıraktığı tarihsel, jeopolitik, dini-kültürel-sosyal miras, Türk dış politikasının en önemli gündem maddeleri olmaya devam etmiştir”(Gözen, 2009: 36) şeklinde ifade etmiştir. Baskın Oran’ın deyişiyle “Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı’nın rejimini reddetmiştir, devletini değil”(Oran, 2008:24).Bu durum ileriki yıllarda da bir çok olayda da yine bir Osmanlı ardılı olup olmama tartışmalarına sebep olmuştur.Bu gibi durumlarda da mevcut hükümetin ideolojik yapısı bir kabul görme yada bir reddi miras politikası sürdürülme yoluna gidilmiştir.

Dış politika ileriye dönük olarak planlanan, içerisinde heran beklenilmeyen faktörleri olan ve bir çok kırılma olayının yaşandığı ve etkileşim altında kaldığı birçok faktörün olduğu bir süreçtir(Efegil, 2012: 4-5). Bir dış politika sürecinde bir karar verilirken ya kendi sistemleri dışında ki kararların etkisiyle ya da bizatihi kendi karar verici mekanizmalarına göre karar verilir. Ama hangi şekilde karar verirse versinler muhatap olarak bir dış çevrenin varlığı hep olmaktadır (Mor, 2002: 14).

Her devletin dış politikalarında olduğu gibi, Türkiye’nin dış politikasında da rol oynayan bazı temel faktörler vardır. Bu faktörlerin bazıları zaman ve konudan bağımsız olarak hemen hemen her koşulda mevcudiyetini hissettirmektedir (Gözen, 2009: 35). Bu faktörler bazen Türk dış politikasının çerçevesini belirlemede yardımcı olurken, bazen de karar vericilere kolaylık sağlamak yolunda önemlidir. Herhangi bir ülkenin dış politikası belirlenirken etkili olan bir çok etken vardır.Bunlar yapısal(Tarih, coğrafya,nüfus vb.), davranışsal(İdeolojik , kültür vb.) veya dış dünya ve uluslararası konjonktür gibi etkenler olup, bir ülkenin dış politika oluşumunda belirleyicidir. Bu tasnifi genişletmek mümkündür. Bizatihi, çalışmamızda bu tasnif biraz daha geniş tutulmuştur. Bu tutumdaki gerekçe meselenin daha iyi analiz edilmesine yardımcı olacağı düşüncesidir. Bu bölümde Türk dış politikasını etkileyen faktörleri dış etkenler ve iç etkenler başlıkları altında ve bunlarında alt başlıkları şeklinde açıklamaya çalışılacaktır.

2.1.Dış Etkenler

Dış politikada herhangi bir karar verilirken kendi sistemleri dışından kaynaklanan yani uluslararası konjonktürün etkisiyle çokça kararlar şekillenir.Bir

ulusun dış politika tercihlerini etkileyen bir çok etkenin varlığından yukarda da bahsettik. Bu dış etkenli belirlenen kararlarda da bir çok etmen veya unsur göz önünde tutulur. Bu göz önünde bulunan etmenlerin farkı herhangi bir aktörün dış politikasının belirlenmesinde rol oynayan o aktöre özgü, onun öznel koşullarından kaynaklanan şartların dışında bütün aktörler için geçerli genel bir çerçeve oluşturuyor olmalarıdır (Mor, 2002: 14).

Türk dış politikasında dış belirleyici etkenler büyük ölçüde Türkiye'den bağımsız etkenlerdir. Yani ulus aşan ilişkilerin uygulandığı alanlarda karşımıza çıkan etkenlerdir. Bu bölümde bu dış etkenli unsurlara ayrı ayrı değinilmeye çalışılmıştır.

2.1.1. Uluslararası Yapının Etkileri

Uluslar kendikararlarını kendilerinin belirleme hakları vardır. Bizatihi bu bağımsız bir ulus-devletin belki de en belirgin özelliğidir. Ancak yeni dünya düzenindeki baş döndürücü gelişmeler ulusları;uluslararası arenadaki yapılanmalar, örgütlenmeler, ittifaklar nedeniyle bazen zorlada olsa diğerlerinin aldığı kararlara uymak zorunda bırakabilmektedir (Arslan 2007: 14).

Soğuk savaş döneminin sona ermesiyle birlikte dünya, iki kutuplu sistemi de terk etmek zorunda kalmıştır. Uluslararası politikada çok büyük değişimi beraberinde getirmiştir.Bu değişim derin bir siyasi-ekonomik değişime de sebebiyet vermiştir (Kirişçi, 2001:615).

Küreselleşmenin fazlasıyla hızlı bir şekilde yayıldığı ve etkilediği bir dünyada herhangi bir yerde olan sorunun dünyanın bir çok yerinde etkileme gücünü de arttırmıştır. Bu kadar birbirine bağımlı bir dünya sisteminin yaratılmasında küreselleşme ve bilgi teknolojisindeki muazzam gelişmenin önemi çok büyüktür. Hal böyle olunca dış politika yürütücüleri karar verme durumunda çok ta bağımsız hareket edemezler. Bizatihi verilen kararların uluslararası arena da olması, yürütülen politikalarda sınırlar oluşturmakta ve belki de hiç vermek istemediği kararları vermek durumunda kalmaktadırlar. Eğer devlet uluslararası ilişkilerde kendi çıkarlarına uygun kararlar alabiliyor ya da alamıyorsa bu durum o devletin uluslararası arenadaki gücüyle alakalıdır.

Türk dış politikası zaman zaman kendi çıkarları lehine yada aleyhine kararlar almış yada almak zorunda kalmıştır. Elbette bu durum izafi bir durumdur. Ancak, özellikle ikinci dünya savaşından sonra ideolojik kamplaşmanın yaşandığı bir dönemde kendini Batı⁵ bloku içerisinde yer bulan Türkiye yürüttüğü politikalar da o eksende olmuştur. Bizatihi bu blok içerisinde yer almak için birçok girişimde de bulunmuştur.⁶ Bu blok içinde yer almasıyla ister istemez bazı yükümlülükleri de kabul etmek durumunda kalmıştır.

Siyasi açıdan bakıldığı zaman, bir ülkenin yöneldiği dış politika seçenekleri, benimsediği dış politika ilke ve uygulamaları ile ülke içinde egemen siyasal rejim arasında ne türden bir ilişkinin bulunduğu, siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler alanında çalışanların üzerindedurduğu sorunlardan birisidir (Arslan, 2007: 15). Ancak her ne kadar iç politika dış politika arasında bir etkileşimin olduğu aşikar bir durum olsa da, devlet iç politika kararları kadar dış politikada serbestçe davranamaz. Hem uygulanan alanlardan dolayı hem de maruz kaldıkları hukuk açısından bu durum böyledir.

Uluslararası sistemde ortaya çıkan şaşırtıcı ve köklü değişiklikler, çoğu devletin dış politikalarını ve bölgesel rollerini gözden geçirmelerine sebep oldu (Oran, 2001:607). Ve olmaya da devam etmektedir. Öyle ki uluslararası sistemin bu kadar hızlı değişim ve dönüşümler yaşaması dış politika kararlarını o kadar hızlı bir şekilde söylem farklılığına daha doğrusu politika değişikliğine de götürmektedir.⁷ Hulasan dış politika da kararlar uluslararası arenanın atmosferine göre şekillenmekte ve sürdürülebilirliği de bazen uzun bazen de fazlasıyla kısa zamanlı olabilmektedir.

⁵ Bu çalışmada kullanacağımız Batı ve Doğu kavramları daha çok bir kültür ve medeniyet havzası anlamında kullanılacaktır. Bizatihi bu kavramların siyaset ve uluslararası ilişkiler literatüründe kullanıldığı anlam da ekseriyetle bu doğrultudadır.

⁶ Konunun daha iyi analiz edilebilmesi açısından bir örnek verilmek gerekirse: 25 Temmuz 1950'de Demokrat parti liderleri ve üst düzey askeri yetkililerin Yalova'daki Menderes'in yazlığında yapılan toplantıda Kore'de asker gönderme meselesi bir çok tartışmaya da sebep olmasına rağmen karara bağlandı. Bu kararın alınmasında Menderes'in büyük etkisi olmuştur. Başbakan beş yıldan beri Batı ittifakı içinde yer alma politikasının bir ispatı ve NATO'ya girmek açısından çok önemli bir fırsat kabul edilmiştir. Netekim öyle de olmuştur.

⁷ Yakın zamanda yaşanan arap baharı ile birlikte gün geçilmiyor ki söylemde farklılık olmasın. Örneğin Libya konusunda Türkiye en başta bir müdahale taraftarıyken daha sonra NATO birlikleri Fransa öncülüğünde saldırma kararı aldığında Türkiye buna karşı çıkmıştır.

2.1.2. Uluslararası Hegemonik Fikirler

Uluslararası sistemde, I. Dünya Savaşı ve sonrasında imparatorlukların yıkılması ile birlikte ortaya çıkan yeni yönetimler nispeten daha demokratik olmuşlardır. 1929 sonrasında yeniden bir otoriter yönetimler dönemi başlamıştır. Özellikle Avrupa'da⁸ diktatör yönetimler kendilerini fazlasıyla hissettirmişler ve büyük bir savaşa sebebiyet vermiştir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra ise tekrar yeni bir dünya düzeni ortaya çıkmış ve dünya iki kutup arasındaki, Doğu Blok' u ve Batı Blok' u, mücadelesine sahne olmuştur.

Bloklar arasında kamplaşma aslında kapitalizm/liberalizm ile Komünizm/Sosyalizm ideolojilerinin kamplaşmaları da denilebilir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra bu kamplaşma ABD ve SSCB'nin başını çektiği iki kutuplu bir dünya, ve kutuplarda farklı birbirine karşıt iki ideolojinin temsilietinden ibaretti. SSCB'nin çökmesiyle birlikte soğuk savaşın sona ermesi liberalizmin mutlak galibiyeti olarak lanse edildi. Hatta Fukuyama'nın 1989 yılında kaleme aldığı "Tarihin Sonu(Theend of History)"⁹ adlı makalesi buna inananların en fazla atıf yaptığı veya dayanak gösterdiği makalelerin başında geliyordu.

ABD'nin öncülük yaptığı ve "Yeni Dünya Düzeni" adı verilen bu yeni dönemde birçok düşünür, liberalizmin totaliter sistemler karşısındaki zaferini tartışmaya başladı. Ve artık iki kutuplu sistemin yerine şu anda tartışmalı olsa da ABD süper gücü ve diğerleri şeklinde bir sistem görülmektedir.

İki kutuplu dünya sisteminden bugünkü dünya sisteminin tüm aşamalarına kadar uluslararası sistem ve sistem içindeki ideolojik yapılanmanın hegemonik bir şekilde sistemi etkilediği de yadsınamaz bir gerçektir. Türk dış politikası gerek iki kutuplu sistem gerekse bugünkü sistemde kendini Batı Blok'u içerisinde yer vermiş ve bu eksenin gerektirdiği şekilde hareket etmiştir.

⁸ Almanya'da Hitler'in faşizan bir şekilde yükselişi ve İtalya'da da benzer bir yönetim sergileyen Mussolini örnekleri otoriter rejimlere örnek teşkil edecektir.

⁹ Francis Fukuyama, liberal kapitalist değerlerin insanlığın ulaşabildiği en yüksek değerler olduğunu ileri sürmüş ve dünyanın her yanındaki siyasal yönetim sistemlerinin ve yaşam anlayışının birbirine benzediğini iddia etmiştir. O'na göre ideolojilerin belirleyiciliği ortadan kalmıştır ve dünya, ekonomiye dayanan yeni bir rekabetin içine düşmüştür.

2.1.3. Uluslararası Örgütler

Uluslararası politikanın ülkeler arasında çok yönlü ilişkileri zorunlu kıldığı ve toplumlar arasında karşılıklı bağımlılığının giderek arttığı küreselleşme çağında, devletlerin dış politikalarında uluslararası örgütlerin rolü her geçen gün artarak ve giderek daha belirgin hale geldiği aşikardır. Hal böyle olunca da devletler bu doğrultuda da dış politikalarını belirlemektedirler.

Türk dış politikası soğuk savaş ve sonrası döneminde başta Avrupa Birliği(AB) gibi batılı örgütlerle ilişkilerini geliştirirken, diğer taraftan ise çevresindeki ve bölgesindeki ülkelerle iktisadi, siyasi ve kültürel işbirliklerine de öncülük etmektedir (Akgün 2009: 1). Özellikle ileride de değinileceği üzere bu aktif diplomasi politikası AKP hükümeti döneminde¹⁰ fazlasıyla kendini hissettirmiştir. Özellikle Türk dış politikasında etkili bir dinamik olan AB'ye uyum süreci etkisini fazlasıyla hissettirmiştir. AB ile ilişkilerimizi tarihsel süreç içerisinde değerlendirdiğimizde Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş felsefesi olarak benimsediği Batıcılık anlayışı, Türkiye'nin AB'ye yönelmesinin altında yatan temel dinamiği oluşturmaktadır. Bu anlayış AKP hükümeti döneminde iyiden iyiye etkili olmuştur. Davutoğlu'nun dış politikasının ve uluslararası örgütlerin uluslararası arenada fazlasıyla yer almasını Ernst B. Haas'ın yeni işlevselcilik teorisi ile açıklayabiliriz. Şöyle ki Haas, devletler arasında daha önce yaşanmış sorunlar sebebiyle aralarında sağlıklı ve faydalı işbirlikleri kurmak zordur. Bu sebeple devletler arasında önce ekonomik olarak güçlü işbirlikleri kurmalıdır. Söz konusu ekonomik işbirliğinin sağlıklı bir şekilde yürütülmesi ve kullanılması ile bu işbirliği devletlerle diğer alanlarda da işbirliğine götürüleceğini belirtmiştir(Erhan, 2010: 10). Avrupa Ekonomik Topluluğu(AET) örneği bu düşünceyi tam destekler niteliktedir.

¹⁰ Birleşmiş Milletler(BM) güvenlik konseyi geçici üyeliği, AB ile müzakere tarihinin alınması ve başlaması, komşularla sıfır sorun politikası, bölgedeki arabuluculuk faaliyetleri vb. girişimler aktif diplomasiye örnek durumundaki olaylardan bazılarıdır.

Türkiye bakıldığında Batı eksenli bir dış politika sürdürmesinin yanında İslami Dünya ile ilişkilerini sürdürmek için Başta İslam Konferansı Teşkilatı(İKT) olmak üzere çeşitli birliklerde de yer almıştır.

Böylece, Türkiye Batı ile ittifak bağlarını koparmaksızın dış politikasını çeşitlendirerek çok yönlü bir eksene oturtmuştur. Aslında Türkiye soğuk savaş döneminde her ne kadar Batı bloku içerisinde kendine yer bulsa da başta Sovyetler Birliği Olmak üzere Doğu Blok'u ülkelerle de ilişkilerini sürdürmüştür.

Eğer bir ülkenin farklı uluslararası yapılanmalar, örgütlenmeler ile ilişkilerivar ise dış politikasını da bu yapılanmalara uygun tespit etmesi ve yürütmesizorunluluğu doğacaktır. Bu yüzden bu ittifaklar da denge politikasını, hele ki Türkiye gibi jeopolitik konuma sahip bir ülkenin fazlasıyla göz önünde bulundurması gerekmektedir. Budurum hem iç politikada hem de dış bağlantılar ile paralellik göstermelidir (Arslan, 2007: 21).

2.1.4. Uluslararası Hukuk

Hukukun tanımına bakıldığında en genel anlamında, belirli bir toplumu oluşturan kişiler arasındaki ilişkileri düzenleyen kurallar bütünü olarak anlaşılmaktadır. Bu tanım iç hukuk tanımıdır. Bunu uluslararası arenaya uyarladığında toplumu oluşturan bu sefer bireyler yerine devletler baz alınıp uygulanmasıyla da uluslararası hukuk ortaya çıkmış olur.

Devletler dış politikalarını oluştururken ve uygularken etkilendikleri ilk hukukdüzeni kendi iç hukukları olmaktadır. Devletler dış politikalarını oluştururken kendi ulusal hukuk kuralları ile de bağlı olarak bunu gerçekleştirmek ve uygulamaya koymakzorundadır (Pazarcı, 2008: 120).

Bir çok devlet dış politikalarını uluslararası hukukun kurallarına uygun bir şekilde oluşturmaktadır. Uluslararası işbirliğinin söz konusu olduğu yerde bu işbirliğini belirleyen hukuk çerçevesinde hareket etme zorunluluğu vardır. Uluslararası hukukun dış politikanın önemli bir etkeni olduğu Dışişleri

Bakanlıklarında hukuk danışmanlık birimlerinin bulunmasıyla da kanıtlanmaktadır (Pazarcı, 2001: 701). Türkiye, dış politikasını oluştururken ve uygularken bu hukuk kriterleri çerçevesinde hareket etmek zorundadır. Aksi halde dünya kamuoyunda zorluklarla karşılaşılır.

2.1.5. Jeopolitik Konum

Jeopolitik kavramını “Devletlerin ulusal güçlerini ve dış politika davranışlarını, ülkelerin coğrafi konumu ve fiziksel çevre ile açıklamaya çalışan yaklaşım” olarak tanımlayabiliriz (Sönmezoğlu, 2005: 372). Daha geniş olarak bakıldığında “Bir toplumun stratejik zihniyeti; içinde kültürel, psikoloji, dini ve sosyal değer dünyasını da barındıran tarihi birikimi ile bu birikimin olduğu ve yansıdığı coğrafi hayat alanının ortak ürünü olan bir bilincin o toplumun dünya üzerindeki bakış tarzının belirlemesinin ürünüdür” şeklinde de tanımlayabiliriz (İlhan, 2003: 14-15). Birçok konuyla ilgili çalışan uzmanlar coğrafi konumu dış politikayı belirleyen bir etken olarak kıstas alırlar. Jeopolitik konumun ülkeler arasındaki ilişkiyi önemli derecede etkiler ve ayrıca karar vericiler için hem iç hem de dış politikada çok önemlidir (Bağcı, 2009: 3).

Coğrafyanın siyasi olarak yorumlanması ve bunu bir disiplin altında incelemek her ne kadar Sir Halford J. Mackinder tarafından 1887 tarihinde ileri sürülmüşse de böyle bir bilimsel çalışmanın alanının “Jeopolitik” olarak ismi İsveçli Rudolf Kjellen tarafından 1899 yılında İsveç’in sınırları hakkında yazılan bir makalede konulmuştur (Tezkan ve Taşer, 2002: 7). Elbette salt jeopolitik kavramıyla dış politikayı analiz yapmak yetersiz ve eksik kalacağı gibi, jeopolitik olmadan yapılan bir analiz yada strateji de eksik kalacaktır (Mor, 2002: 24). Günümüzde jeopolitik teorilerin¹¹ ifade ettiği anlam ve dış politikayı belirleme ve etkileme gücü gün geçtikçe artarak önem kazanıyor. Coğrafi faktörlerin bu teoriler ışığında bakıldığında da, uluslararası sistemin başat aktörü olma konumunu korumakta olan devletlerin dış politikalarında ne kadar önemli ve çok yönlü bir yere sahip olduğu daha da anlaşılır bir hal almaktadır.

¹¹ Jeopolitik teoriler dah çok Amerikan merkezli olup jeopolitik konumların dış politikada ve dünya da söz sahibi olabilmek için hangi bölgelerin daha önemli olduğunu açıklayan teorilerdir. Bunlar Hava hakimiyeti, Deniz hakimiyeti, kara hakimiyeti ve kenar kuşak teorileri şeklinde sayabiliriz. Ayrıntılı bilgi için bkz: **Yılmaz Tezkan ve Murat Taşer**, Düünden Bugüne Jeopolitik...

Türkiye Dünya haritasında önemli bir yere sahiptir. Bu önemini, Asya ile Avrupa kıtalarının birbirine bağlaması, bir nevi köprü vazifesi görmesine borçludur. Bu konumu ile Balkanlar'ın, Kafkasya'nın ve Ortadoğu'nun da ortasında bulunmaktadır. Ayrıca etrafının denizlerle kaplı olması da artı bir durumdur. Türkiye'nin üzerinde yaşadığı coğrafyanın bu açıdan bakıldığı zaman hayati önem taşıdığı genel geçer bir olgudur (Mor, 2002: 24-25).

Türkiye'nin bu coğrafyada bulunuyor olmasının etkisiyle tarihte her zaman hem kendi dış politikasının şekillenmesini, hem de dünya da bölgenin hassasiyeti göz önüne alındığında fazlasıyla olayların içinde kendini buluvermiştir. Bu konum Türkiye'ye çoğu zaman kendisiyle alakalı olmayan krizlerin¹² içinde bulmasına sebebiyet vermiştir.

Hulasa, coğrafi konum dış politika kararlarında büyük önem arz etmektedir. Spykman 'ın da belirttiği üzere "Coğrafya uluslararası ilişkilerde en temel unsurdur, zira en kalıcı olan odur. Bakanlar gelir ve gider hatta diktatörler bile ölür , ama dağlar yerinde kalır" (Tezkan ve Taşer, 2002: 7). Burada da coğrafyanın önemi aşikar bir şekilde vurgulanmaktadır.

2.1.6.Kronikleşmiş Sorunlar

Devletlerin dış politikalarını iç politikalarından ayrı düşünmek imkansızdır. Hatta hükümetler programlarını iç politika ve iç kamuoyuna göre belirler veya şekillendirirler. Elbet bu uygulama dış politika içinde geçerlidir. Yani esasen dış politika da tamamen iç politikanın bir tezahürüdür.

Bir ülkenin kronikleşmiş belirli bir sorunu varsa doğal olarak iç ve dış politikayı buna göre belirlemektedir. Örneğin cumhuriyetle yaşıt olan bir "Kürt Sorunu" ve buna bağlı yaklaşık çeyrek asırdır süren bir PKK gerçeği vardır. Türkiye bu kronikleşmiş sorunla gerek iç gerekse dış politikada her zaman önüne hem bir engel, hem de bir zaaf olarak karşısına çıkmıştır. Erol Kurubaş bu etkiyi şöyle ifade etmektedir:

¹² Özellikle 1. ve 2. Dünya Savaşlarında ve Ortadoğu da ki ve Kafkasya'daki krizler gibi...

“Soğuk Savaş sonrası Türk dış politikasını etkileyen önemli faktörlerden birisi de Kürt sorunudur. Gerçekten de Kürt sorunu Türk dış politikasının genel vizyonu, iç dinamikleri ve ikili ilişkileri üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Özellikle sorunun biryandan ulusal birlik ve ülkesel bütünlüğe yönelik tehdidi öte yandan uluslararası boyutuunu acil çözüm bekleyen en önemli dış politika sorunu haline getirmektedir. Ayrıca Kürtsorununun yabancı aktörlerin Türkiye’nin içişlerine karışmalarına zemin hazırlayarakaleyhine kullanılacak bir koz olması Türkiye’nin uluslararası alandaki imkân veyeteneklerini daraltmaktadır. Ortadoğu ve Batı’yla ilişkilerde büyük zorluklara yol açması da konunun Türk dış politikasındaki önemini artırmaktadır” (Kurubaş, 2009: 39).¹³

Başka bir örnek verecek olursak “Kıbrıs Sorunu” vardır. Tarih boyunca Türkiye’nin her zaman dış politikasında ilk üç gündemi arasında yer almayı başarmış olan bir sorundur. Özellikle Soğuk Savaş döneminde Türkiye açısından birçok krizin müsebbibi olmakla beraber, günümüzde ise AB ile ilişkilerde kilit öneme sahip olan bir sorundur.

Görüldüğü üzere iç ve dış politikada kronikleşmiş sorunlar dönem dönem kararları etkilemiştir. Burada asıl kabiliyet ise bu sorunları fırsata çevirerek maksimum kar elde etmektir. Aksi takdirde bu sorunlar her zaman önümüzde çözülmesi gereken ve kararları etkileyebilecek bir hal alır. Özellikle AKP döneminde başlatılan ve Türkiye’nin son 30 yılında sürekli sorun olarak gündeminde var olan PKK sorununun çözümü noktasında atılan adımlar dış politika ile de yakından ilgilidir. Elbette salt dış politika için başlatılmış olunan bir süreç degildir. Lakin, bölgede daha aktif bir dış politika için bu meselenin çözümü de elzem bir hal almıştır.

¹³ Arap baharı denilen ve bütün Ortadoğu’yu etkisi altına alan kimine göre isyan kimine göre demokratikleşme hareketinin son ve en uzun durağı olan Suriye’de Kurubaş’ın bahsettiği PKK-Dış politika ilişkisi kendini fazlasıyla hissettirmiştir.

2.2.İç Etkenler

İnsanlar gibi devletleri de etkileyen onların davranışlarını ve ilişkilerini biçimlendiren çok çeşitli olgular ve etkenler vardır (Bilgiç, 2006: 111). Dış politikanın belirlenmesindeki faktörleri en genel anlamda dış ve iç faktörler şeklinde bir tasnife gidilir.¹⁴ Yukarıdaki bölümde dış faktörlere değinildikten sonra, bu bölümde ise dış politikada etkili olan iç etkenlere değinilecektir.

Dış politikayı iç politikada ayrı düşünmek mümkün değildir. Özellikle Soğuk Savaş sonrası uluslararası politikada küreselleşmenin hakim olması, aktör temelinde ve konu temelinde çeşitlenmelere sebep olmuştur. Ulus-devlet yapısının aşınması gibi nedenlerden ötürü iç politika dış politika ayrımı daha da belirsizleşmektedir(Efegil, 2012).

Her ne kadar siyaset sınırdır durur denilse de iç politika ve dış politika biri birine sıkı sıkıya bağlı şekildedir.Gülerce'nin de dediği gibi "Türkiye'nin içindeki meseleler bağımsız değil. Sayın Barlas'ın sözü çok doğru; 'Türkiye'nin hiçbir iç meselesi iç mesele değildir. Hepsi aynı zamanda dış meseledir. Kürt meselesi, Alevi meselesi, laik-anti laik. Hangisinden tutarsanız tutun"(Gülerce: 2012). Haliyle Türkiye'nin dış politikasında da iç faktörlerin ne denli etkili olduğu da aşıkardır.Dış politikayı iç dinamikler yönlendirdiği gibi bazen iç durumu etkilemek amacıyla da kullanıldığı da görülmektedir(İnan, 2004:32).

Bu bölümde Türk dış politikasında etkili olan iç faktörler belli başlıklar altında açıklamaya çalışılacaktır. Elbette bu başlıklar daha fazla çoğaltılabilir yada daha da azaltılabilir. Burada daha yaygın ve çok fazla ayrıntıya inmekten kaçınılmış, buna karşın çok yüzeysel olmaması açısından da bu tasnifin daha iyi olacağı düşünülmüştür.

2.2.1.Tarihsel ve Kültürel Etkenler

Tarihi ve kültürel faktörlerin dış politikayı etkileme alanını iki şekilde düşünmek mümkündür. Birinci alan olarak tarihi ve kültürün diğer faktörlerle birlikte

¹⁴ Dış politika analiz modelleri ayrıntılı bilgi için bkz.SÖNMEZOĞLU, Uluslararası Politika; GÖNLÜBOL, Dış Politika İç etkenler Açısından Bir Dış Politika İncelemesi.

ulusal gücü etkileyen belirleyici faktör olarak kabul edersek, Türkiye'nin ulusal güç profilini etkileme işlevini sahip olduklarını öne sürmek mümkündür (Davutoğlu, 2012: 55). Eğer tarih ve kültür diğer etkileyici faktörlerle birlikte Türkiye'nin ulusal gücüne olumlu yönde etkide bulunuyorsa, bu durumun Türk dış politikasına pozitif bir ivme kazandıracığı açıktır. Aksine, tarihsel ve kültürel faktörlerden dolayı bir zaaf yaratıyorsa, bu durumun Türk dış politikasına negatif yönde bir etki yaratacağı da açıktır (Mor, 2002: 91).

Tarihi ve kültürel faktörlerin Türk dış politikası üzerinde ikinci bir etkisi de karar alıcılar üzerindeki etkisidir. Karar alıcılar yada karar alma mekanizması dış politika kararlarını doğrudan tarihi ve kültürel faktörlerle ilişkilendirilebilir. Dış politikada karar alıcıları yada karar alma mekanizmasını bir aktör olarak sayarsak bu durumda tarihi ve kültürel faktörlerin de etkisinden söz etmek elzem bir hal alır (Sönmezoğlu, 2000: 459-460).

Bakıldığı zaman tarihsel ve kültürel faktörlerin dış politikadaki etkileri hem ulusal güç ekseninde etkilidir hem de karar alıcılar¹⁵ üzerinde ve dolayısıyla dış politikada doğrudan etkileyici bir faktör niteliğine sahiptir.

2.2.2.İdeolojik Etkenler

Genel olarak ideolojiler dış politikada, hem karar alma sürecinde hem de karar alıcıları etkileyeceği yönünde bir faktör olduğu genel ve yaygın bir görüştür (Sönmezoğlu, 2000: 467).İdeoloji dış politikada izlenen tavrın oluşmasında büyük bir önem taşır.¹⁶Bir ülkede benimsenen ideoloji toplumun değer ve inançlarından oluşur bu sebeple dış politikada da toplumun düşünceleri temsil edilir. İdeolojilerin dış politikada gerek aktörden aktöre gerekse zamandan zaman değişiklik göstereceğini söylemek de mümkündür. Özellikle Türk dış politikası düşünüldüğünde bu durum aşikar bir şekilde kendini hissettirir.

¹⁵Mesela , karar alıcıları etkilemek yönünde en iyi örneklerden biri tarihi köklerine fazlasıyla bağlı bir çevrede ve ailede yetişmiş TurguÖzal'dır.Ayrıntılı bilgi için bkz.Çalış, Hayaletbilimi ve Hayali Kimlikler.Ayrıca , Yörük biri olan Ahmet Davutoğlu da buna iyi bir örnektir.Ayrıntılı bilgi için bkz.Zengin,Türk Dış Politikasında "Davutoğlu Etkisi."

¹⁶ Bunun en bariz örneğini Hitler Almanya'sı ve Stalin Rusya'sında görmek mümkündür.

Türkiye Cumhuriyeti'nde ideolojik etkenlerin Türk dış politikası üzerindeki etkilerine bakıldığı zaman iki husus dikkat çekmektedir. Birinci husus, Cumhuriyet kurulduğunda ve Türkiye Cumhuriyeti'nin adeta dış politikasının mihenk taşı dediğimiz *batılılaşma* ve buna kısmen bağlı olarak Cumhuriyetin temel dinamiklerinin oluşturulduğu *kemalizmdir*. Bir ikinci husus da, toplumsal hayat üzerinde ve büyük bir çoğunluğun benimsediği *İslam* faktörüdür (Mor, 2002: 91).

Türkiye Cumhuriyeti kurulmasıyla birlikte kabul edilen *Türk ulusal kimliği* aynı zamanda bir sorunlar yumağını da beraberinde getirmiştir. Bu yaşanan “*kimlik bunalımı*”¹⁷ doğal olarak dış politikasını da etkilemiş ve yönlendirmiştir. Bu kimlik bunalımı Türk dış politikası olarak düşünüldüğünde dönem dönem¹⁸ bu kimlik krizleri ve dolayısıyla dış politikada da etkili olduğu dönemler zaman zaman olmuştur. Bu yaşanan kimlik krizlerinin dış politikaya yansımaları ise; Türkiye'nin dış politikasına Türk ulusal kimliğinin yön vermesi, veya Türk ulusal kimliğinin kurucu öğeleri¹⁹ neyse bu ülkenin dış politikasını yönlendiren öğelerin de onların olması yönündedir (Çalış, 2001:4).

Mustafa Kemal Atatürk, Osmanlı'nın küllerinden yeni bağımsız bir devletin kurulmasında en büyük rol oynamış ve kurucu sıfatına nail olmuştur. Hal böyle olunca yeni kurulan devletin hem alt yapısının hazırlayıcısı hem de yeni kurulan devletin ve toplumun temel dizaynı konusunda belirleyici bir lider olmuştur. Bu da Atatürk'ün herhangi bir devlet adamı olma vasfından çok şeyi ifade eder.

İdeolojiyi oluşturan yol gösterici ilkeler, fikirler ve felsefi öğeler, toplumun talep ve gereksinimlerine göre genellikle liderler ve ideologlarla şekillenir. Bu tanımdan yola çıkarsak ve dönemin şartları da düşünüldüğünde Atatürk'ün düşünce

¹⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. **Ş.Çalış**, The Role of Identity in the Making of Modern Turkish Foreign Policy.

¹⁸ Bu dönemlere örnek verilecek olursa ilk olarak Cumhuriyet kurulduğunda uygulanan Kemalist politika ile birlikte bir bunalım dönemi başlamış. Yine bazı dış politika uzmanlarına göre soğuk savaşın bitmesiyle Türk dış politikasında batılılaşma birlikte bir İslami bir dış politika yürütülmeye başlanmıştır. En son olarakta AKP dönemi ile birlikte eksen kayması tartışmalarında fazlasıyla sebep olduğu bir dönem olmuştur.

¹⁹ Bu çalışmada Türk ulusal kimliğinin kurucu üyeleri olarak kemalizmin daha sonra da CHP nin altı oku olan ilkelere kastedilmektedir.

sistemi olarak ta ifade edebileceğimiz *Kemalizm*,²⁰ Genç Cumhuriyet'in her anında kendini hissettirmiş, bazılarına göre ise bizatihi hissettirmesi elzem bir durumdur. Ki öyle de olmuştur.

Modern Türkiye'nin dış ilişkilerine daha yakından bakıldığında anlaşılmaktadır ki bu ülkenin dış politikasının temelleri Mustafa Kemal tarafından atılmış ve halen genel karakterini muhafaza etmiştir (Çalış, 2001: 7). Türkiye'nin her alanında modern bir batılı ulus yaratma isteği olan Mustafa Kemal tabiatıyla dış politikada da bu hayalini gerçekleştirmek için kullanmıştır. Ve gelinen noktada özellikle de İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bu Atatürk(Kemalist) politikasında özünde bir değişiklik yaşanmamıştır. Bu dönemde Türk dış politikası belli ilkeler üzerine kurulmuştur.Öncelikle “Yurtta Sulh Cihanda Sulh” ilkesinden hareket edilmiştir. Bu ilke yukarıda da belirtildiği üzere statükoculuk²¹ ilkesini doğurmuştur. Adeta bir var olma savaşından çıkmış ve jeopolitik olarak ta fazlasıyla krizlerin yaşandığı bir bölgede olduğu düşünüldüğünde bu ilkenin varlığı gayet normaldir. Bunun en bariz örneğini de İkinci Dünya Savaşı'nda görmek mümkündür.

Türkiye'nin ve Osmanlıyı da dahil edersek yaklaşık 200 yıllık bir süreç olan batılılaşma serüveni, Atatürk ve ondan sonraki dönemlerde de Türk dış politikasının mihenk taşı durumundadır. Atatürk'ün temel düşüncesi yukarıda da belirtildiği üzere modern bir batılı devlet kurmaktır. Bundan mütevellit Batı ile ilişkiler her alanda bir ittifak ilişkisi şeklinde yürütülmüştür.Soğuk savaş bitiminden sonra her ne kadar bir rota değişikliği gibi görüşler çoğalsa da Atatürkçülüğün bu ilkeleri hala Türk Dış Politikasında geçerliliğini korumaktadır.

Dinin bir dış politikada etkinliği konusunda uzmanlar konusunda bir uzlaşma yoktur.Bazı uzmanlar dini bir ideoloji gibi dış politikayı etkileyici görüşündedirler.Bir diğer görüşe göre ise din olgusu dış politika kararlarını meşrulaştırmak için kullanılan bir etkidir.Bu görüşü savunanlar salt dış politikanın din olgusu tarafından etkilenemeyeceği başka faktörlerin de etkili olacağı için, daha

²⁰ Kemalizm bazen bir ideoloji, bazen isyankâr bir ruh hâli, bazen bir çağdaşlaşma projesi olarak çıkıyor karşımıza. Bu yazımızda ideoloji olduğu varsayılmıştır.

²¹ Mevcut düzeni koruma anlamına gelen ve özellikle soğuk savaş dönemi bitene kadar Türk dış politikasının çok önemli bir ilkesidir.Ayrıntılı bilgi için bkz. **Baskın Oran** , Türk Dış Politikası.

çok verilen kararları meşrulaştırmak için din faktörüne başvuracağı görüşüdür (Çolakoğlu, 2007: 62). Bizatihi dış politikanın yapım ve uygulama aşamasında bir çok teknik, kişisel ve tesadüfi unsurlar devreye girmektedir. Bu yüzden bir devletin dış politikasını sadece din unsuruna dayandırmak oldukça zordur.

İslam dini inanç sistemi olarak bakıldığında bir nasihatten öte bir yaşayış şekli veya şekillendiricisidir. Mensubu bulunan toplumları onların kültür ve yaşayış tarzlarını, dünya görüşlerini ve dünya anlamlandırmaların etkileyici bir rolü vardır (Mor, 2002: 96).Devletlerin siyasal yapılanmalarında ve devletler arası ilişkilerde etnik/ulusal dinler çok önemli bir faktördür. Bir kere, ulusal ve dinsel kimlik bir bütünlük gösterir, birbirlerini tamamlarlar. Buradan hareketle dinin dış politikada etkili bir faktör olduğu gerçeği de aşikardır. Türkiye’de de durum yukarıda bahsedildiği üzere din olgusu çoğu zaman dış politika kararlarında etkili etmenlerden biri ya da verilen dış politika kararlarını meşrulaştırma görevini fazlasıyla görmüştür. Özellikle Batı²² ile ittifak şeklinde yürütülen dış politika kararlarında İslam faktörü her zaman kendisini hissettirmiştir.

AKP’nin iktidara gelmesiyle birlikte daha önce hiç olmadığı kadar toplumun kimliği devlete kanalize olmasına yardımcı olmuştur. Kendisini Muhafazakar-Demokrat parti olarak tanımlaması ve Davutoğlu ile beraber Ortadoğu bölgesine yönelik geliştirilen politikaları AKP’nin daha çok muhafazakarlık tarafına vurgu yapılmasına sebebiyet vermiştir. Ancak AK Parti’nin hem İslami bir parti hüviyetinde olması hem de AB ile ilişkilerini ilerletmesi ve her geçen gün Müslüman ülkelerle de geliştirilen ilişkiler pragmatist bir dış politika izlendiği görüşleri çoğalmıştır.(Aksoy ve Çemrek, 2012: 661-675). Buna rağmen AB ye üyelik sürecinde Türkiye’nin Müslüman kimliğine her seferinde vurgu yapılmıştır. Bu da din olgusunun her zaman kendini hissettirdiğini göstermektedir.

²² Hatta dönemin Başbakanı Necmettin Erbakan’ın AB ni” *Hristiyan Birliği*” olarak niteleyecek kadar din faktörü dış politikada etkili olmuştur.

2.2.3.Coğrafi Konum

Devletlerin uluslararası alanda yürüttüğü politikalara etkide bulunma açısından en önemli faktörlerden biri coğrafyasıdır. Coğrafya bir devletin büyük ölçüde sabit verisi olmakta ve süreklilik göstermemektedir. Birçok uluslararası ilişkiler uzmanı da dış politika da coğrafi konumun önemine vurgu yapmıştır²³. Ancak buradaki vurgu coğrafi konumun dış politikada bir ulusal güç olmasıyla ilgilidir.HaroldSproude' göre:“Söz konusu gücün koz olarak kullanılması yani etkin olması ancak bunu en iyi şekilde değerlendirebilen, çerçevesini belirleyebilen rejimlerle mümkün olur. Öte yandan coğrafi özellikler, onları araç olarak kullanacağınız devletin makro stratejisinde anlam ifade ettikleri oranda önemlidirler (Sproude, 1962: 77).”

Söz konusu ülke Türkiye olunca coğrafi konum dış politikada başat derecede önem arz eder. Bu önem sadece kendi dış politikasıyla ilgili değil bir çok ülkenin dış politikasını da etkilemektedir bu konumu ile. Türkiye bulunduğu coğrafik konum itibariyle küresel politikaların sürekli hareket halinde olduğu önemli bir kavşak noktasında yer almaktadır Türkiye gerek batı ve doğu ile arasındaki köprü vaziyetindeki konumu, gerekse petrol zengini Ortadoğu ülkelerine yakınlığı ve etrafının sularla kaplı olması dış politikada ulusla güç açısından kullanılması büyük bir avantaj niteliğinde yada tersten okursak bu kadar stratejik bir yerde bulunması aynı zamanda bir dezavantaj durumunu da getirmektedir. Bu önemlilik Türk dış politikasında bazen denge ve manevra avantajları sağlamakla beraber yukarıda belirtildiği üzere büyük riskler almak durumunda da bırakılabilmektedir (Çandar, 1992: 31-34).

Hülasa, bir ülkenin coğrafyası ve bu coğrafyanın nitelikleri hem söz konusu ülke için hem de etkileri bakımından çevresel girdi sağlayan en önemli etkenlerden birisidir (Mor, 2002: 102).

²³ Ayrıntılı bilgi için bkz. SÖNMEZOĞLU, Uluslararası Politika; Yılmaz Tezkan ve Murat Taşar, Düünden Bugüne Jeopolitik gibi.

2.2.4. Ekonominin Etkisi

Ekonomi, bir ülkenin dış politikasını etkilemek ve hatta tayin etmekte ülke ekonomisi büyük önem arz etmektedir. Hatta bakıldığında dış politikada ekonomi faktörü bazen araç , bazen de amaç niteliğindedir(Sönmezoğlu, 2005:287).

Yaşadığımız çağda politika ile ekonominin birbiriyle yakın ilişkisi aşikar bir durumdur. Zira, yaşanan savaşlar ve küresel bunalımlar bu iki alanı fazlasıyla birbirine ilişkilendirmektedir. Ülkelere bakıldığı zaman salt ekonomik refah seviyesi yüksek olması o ülkeyi uluslararası arenada sözü dinlenir bir ülke konumuna getirmez. Ancak ekonomisiz bir güç sönük kalmakta hatta etkisiz kalmaktadır. Ekonomik faktörün ulusal gücün bir ögesi olduğu ve bu da dış politikanın etki alanının azaltıcı veya çoğaltıcı bir etkinin yarattığı vurgulanmaktadır(Davutoğlu, 2012: 24).

Kuşkusuz ekonomideki istikrar dış politikayı, dış politikadaki vizyon da ekonomiyi doğrudan etkiliyor. Bu sinerji sayesinde Türkiye'nin hem ticareti artıyor hem de bölgesel etkinlik katsayısı.Ahmet Davutoğlu bu durumu:

“Türkiye son 10 yıl içerisinde demokratikleşme ve özgürlük alanını genişletti, kişi başına düşen milli gelirini 4 misli artırdı.Cumhuriyet tarihinin toplam yabancı yatırımcı sayısı yaklaşık 10 misli bu dönemde arttı. Türkiye'nin hem ekonomik performansı arttı hem de dış politika performansı arttı. Bir ülkenin ekonomisi mükemmel seyrederse dış politikası da mükemmel seyreder. Bunlar birbirini destekleyen unsurlardır. Farklar kriz dönemlerinde oluşur, istikrar dönemlerinde diğer ülkelere karşı fark oluşturamazsınız. Eğer Türkiye bu ekonomik istikrarasoğuk savaş dönemi sonrası kavuşmuş olsaydı belki de 2023 hedeflerine şimdiden ulaşmıştı (“Sanal” 2012).

Yukarıda da belirtildiği üzere Türkiye'nin aktif bir dış politika izlemesinde ekonomik yatırımların ve mali disiplinin önemi yadsınamaz. Tarihte ekonominin dar boğazda olması Türk dış politikasını da fazlasıyla etkilemiştir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'nı takiben Türk ekonomisi tamamen dışa bağımlı, bunun uzantısı

olarak da bağımsız yada istenilen şekilde bir dış politika da sürdürülemediği. Kemal Derviş ile atılan ve AKP dönemi ile birlikte istikrarlı bir şekilde ekonomik büyüme ve buna paralel olarak Türk dış politikasındaki emin ve aktif diplomasi Davutoğlu'nun savını destekler niteliktedir. Dış politikayı yürüten başat kişi olması hasebiyle bu analiz önemlidir.

Aslında ekonominin dış politikaya etkisinin beklide en somut örneğini ABD'nin İkinci Dünya Savaşı sonrası yürüttüğü dış politikada görmek mümkündür. ABD bu dönemde Avrupa'da daha çok Sovyet yayılmasını önlemek için büyük ekonomik yardımlar²⁴ yapmıştır ve Avrupa'yı bir anlamda kendine bağımlı²⁵ hale getirmiştir.

Özetle, ekonomi bir ülkenin dış politikasında önemli bir yere sahiptir. Eski Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı Gromyko'nun da dediği gibi “Bir memleket dış politikasının güçlü bir ekonomi ve güvenilir savunma gücü temellerine dayanması gereklidir” (İnan, 2004: 21).

2.2.5 Askeri ve Teknolojik Güç

Bir devletin diğer devletler karşısında yada üzerinde etkili kılan faktörlerin başında hiç şüphesiz teknolojik ve buna bağlı olarak askeri güç gelmektedir. Bu iki unsur diğer (Ekonomik, coğrafi, fiziki, nüfus gibi) unsurlarla birlikte ulusal (mili) gücün şekillenmesinde büyük rol oynar. Yani ulusal güç parametreleri içinde yer alır (Davutoğlu, 2012: 25-28). Ulusal güç yukarıdaki bölümlerde de değinildiği üzere bir ülkenin dış politikasında başat faktördür. Bundan dolayıdır ki, ulusal gücün

²⁴ 12 Mart 1947 Truman Doktrini (Yunanistan ve Türkiye) ile yapılan ilk ekonomik yardımı, ikinci olarak da 1948- 1951 yılları arasında Marschall Planı ile 16 Avrupa ülkesine ekonomik yardım yapılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz.. **Baskın Oran** , Türk Dış Politikası.

²⁵ Bu bağımlılık durumu özellikle Türkiye de kendisini fazlasıyla hissettirmiştir. Türkiye Truman Doktrini çerçevesinde Türkiye'ye yapılan askeri yardım ve verilen malzemenin bakım ve yedek parça giderlerinin Türkiye bütçesinden karşılanması, Türkiye'nin ekonomisinde sıkıntıya neden oldu. Amerika'dan gelen yardımın

bakım ve yedek parçası için Türkiye'nin bütçesinden yılda yaklaşık 145 Milyon \$ ayrılması gerekti. Bu durum, Türkiye'nin II. Dünya Savaşı sonrasında elinde bulundurduğu döviz stokunun kısa sürede erimesine neden oldu. Bu doğrultuda yapılan ithalat arttıkça dolar sıkıntısı da büyüdü ve Türkiye'nin dış ticaret dengesi bozuldu. Amerika'nın yaptığı askeri yardımın niteliği de tartışma konusu oldu. Ayrıntılı bilgi için bkz.. **Baskın Oran** , Türk Dış Politikası s.s.535-536.

oluşmasındaki parametrelerde dış politikayı etkileyen faktörler olarak değerlendirilmelidir.

Askeri ve teknolojik güç olarak ifade ettiğimiz parametreler esasında ayrı ayrı ele alınabilir. Ancak çağımızda bir devletin askeri gücündeki gelişme aynı zamanda o ülkenin teknolojik gücündeki ilerlemeyle alakalıdır. Bundan hareketle bu iki faktörün birlikte incelenmesi daha uygun olacağı düşünülmüştür.

Bilimsel-Teknolojik Güç“Bir toplumun yaratıcılık kapasitesidir. İleri bilgi ve teknolojiler üreten toplumların millî güçleri daha da yüksek olur. Bilim ve teknoloji üretiminde geri olan ülkeler sürdürülebilir rekabet yapamayacaklarından dolayı kısa sürede geriler” (Çınar, 2010). İnan’a göre:

“Dış politikanın temel hedefi milli savunma olduğu gibi etkinlik derecesi de arkasında ki askeri güce bağlıdır.Arkasında kuvvet bulunmayan dış politika retorikten ibarettir.Milletlerarası ilişkilerde sık kullanılan “kuvvet gösterisi” nin anlamı da budur.Diplomasinin yetmediği yerde kuvvetin devreye gireceğinin mesajıdır.Savaş için diplomasinin silahlarla devamıdır derler” (İnan, 2004:22).

Yukarıdaki açıklamadan da anlaşılacağı üzere askeri güç ve bunun temel var olma faktörü teknoloji dış politikayı etkileme açısından oldukça önemli bir etkidir. Aslında bakıldığı zaman soğuk savaş döneminde devletlerin silahlanma yarışında muazzam şekilde yarışması baskı ve caydırma politikası olarak kullanılmıştır.Bizatihi kuvvet, tarih boyunca yayılma, baskı ve vazgeçirme aracı olarak kullanılmıştır.

Türkiye tarihte teknolojik olarak pekte yeterli olduğu söylenemez. Türkiye’nin etkili bir askeri gücü mümkün kılacak teknolojik ve askeri teçhizat konusunda büyük olarak dışa bağımlı durumdadır (Güvenç, 1998: 142-145). Bu durum yakın zamana²⁶kadar da böyle süregelmiştir. Türkiye’nin askeri gücü ve bu güce cevap

²⁶ Burada yakın zamandan kasıt AKP iktidarı ile birlikte Türkiye’nin ekonomik olarak gözle görülür iyileşmelerin gözlenmesi ve buna bağlı olarak bir 2023 vizyonu olarak belirtilen tarihin teknolojik ve askeri güç olarak ilerlemeler ve çalışmalar kaydedilmesi için bir milat olarak

verecek ekonomik ve teknolojik güçleriyle yakından ilgilidir. Bu üç faktör ulusal gücün sacayağını oluşturmaktadır. Bu üç ayaktan biri olmasa diğer ayakların da etkisi azalmaktadır.

Sonuç olarak, Türk dış politikasını etkileyen faktörlerin başında gelen ulusal güç ve dolayısıyla onu oluşturan parametrelerin etkisi her dönem etkili olmuştur. Bu etki durumu dönem dönem farklı şekilde etki etmektedir. Ulusal güç parametrelerinde ki yetersizlikler yada dışa bağımlı olma durumu ulusal gücün de etkisini belirlemektedir. Türkiye açısından bakıldığında sayı olarak dünyanın en büyük ordularından biri olmalarına rağmen teknolojik ve askeri teçhizat açısından dışa bağımlı olma durumu etki gücünü de fazlasıyla azaltmıştır. Bu askeri düzeyin zaman zaman Türk Dış Politikası üzerinde sınırlandırıcı bir etki oluşturduğu dönemler olmakla beraber, zaman zaman da dış politikada manevra alanı olmasına da yardımcı olmuştur.

2.2.6.Kamuoyunun Etkisi

Kamuoyu dış politika üzerindeki etkisini 20. Yüzyılın başlarında kendini hissettirmeye başlamıştır. Bunda ülkelerin demokratikleşme yolunda aldıkları ivmenin, dolayısıyla paralel şekilde siyasal katılmanın artmasıyla yakından alakalıdır. Yani demokrasinin olmadığı ülkelerde kamuoyu kavramının karşılığında bulunmamaktadır (Arı, 2004: 183-184).

Kamuoyu en basit anlamıyla halkın düşüncesi veya kanaati anlamına gelir (Türküne, 2011: 324). Kapani ise daha genel anlamıyla yaptığı tanımda “*Kamuoyu, belli bir zamanda, belli bir tartışmalı sorun karşısında, bu sorunla ilgilenen kişiler grubuna veya gruplarına hakim olan kanaattir*” (Kapani, 2007: 161). Hülasan, kamuoyu; bir grup insanın bir sorun karşısında takınmış olduğu fikir vetutumlar olduğundan, amaç bu grubun görüşlerini başka gruplar üzerinde egemen kılmaktır.

hedeflenmiştir. Ve bu hedefler doğrultusunda Ay’a uydu göndermesi, yada ilk uçağını yapması gibi gelişmeler geçmişle kıyasla muazzam bir gelişme olarak gösterilir.

Bu bazen çoğunluğun olabileceği gibi gevşek toplumlarda dik duran azınlığın da görüşleri, yönlendirici nitelikte olabilmektedir.

Dış politika konusuna gelindiğinde ise kamuoyunu, Sezer: “Dış politika konusuyla ilgilenen bireylerin ve bu bireyler tek başına yaşamayıp su ya da bu grupların üyesi olduklarına göre bireylerin meydana getirdiği grupların kanaatleri” olarak tanımlar (Sezer, 1972:175). Dış politika alanı genelde siyaset malzemesi yapılmayan ve daha çok uzmanlık gerektiren olması hasebiyle, kamuoyunun bu alanda etkisi iç politikaya nazaran daha azdır. Hızla küreselleşen dünyada iç politika dış politika arasındaki ayrımın yavaş yavaş ortadan kalktığı, aralarındaki etkileşimin fazlasıyla olduğu bir dönemde kamuoyu da dış politika üzerindeki etkisi ve yönlendirmesi de artmaktadır. Siyasi liderler farklı olsalar da kamuoyunun tepkisini yada görüşlerini göz ardı edemezler. Toplumlar taleplerini iletilmesi gerektiği zamanlarda, demokratik yollarla iletildiği gibi bazen gösteriler ve ayaklanmalar²⁷ şeklinde olmaktadır. Kamuoyunun etkisi yukarıda da belirtildiği üzere dış politika alanında genelde cılız bir şekildedir. Ancak bu kriz dönemlerinde ve milli bir sorunun ortaya çıkması durumunda kamuoyunun dış politikaya karşı ilgilenme ve bilgilenme konusunda artış göstermektedir. Bu durum belirtildiği üzere zamandan zamana ve ülkedeki yönetim şekline göre değişkenlik göstermektedir. Örneğin , ABD’de Başkan Nixon Watergate skandalı sonrasında ilk zamanlar direnmeye çalışsa da kamuoyunun tepkisine/etkisine dayanamayıp görevi bırakmak zorunda kalmıştır (Gönlübol, 1969: 93-96). Aynı şekilde Ortadoğu’yu kasıp kavuran “Arap Baharı” diye adlandırılan kimilerine göre isyan kimilerine göre ise demokratikleşme dalgası hızla bir bir diktatör rejimleri yıkması iyi bir örnek teşkil etmektedir. Yukarıda kamuoyunun daha çok demokratik rejimlerde politikaya etki yaratır şeklindeki açıklama Ortadoğu’daki nevi şahsına münhasır olan bu hareketle ironi gibi görünse de, esasen bu adımlarda diktatör yapıları demokratikleştirme yönünde adımlar olarak nitelendirilebilir.

Şimdiye kadar anlamlandırdığımız kamuoyu kavramı daha çok iç kamuoyunun tanımıydı. Son zamanlarda uluslararası olaylarda kendini hissettiren uluslar arası

²⁷ Son dönemde Ortadoğu’yu etkisi altına alan “Arap Baharı” konuyla alakalı en iyi örneklerdendir.

kamuoyu vardır. Uluslararası kamuoyunun ortaya çıkabilmesi için tüm dünyayı yada dünyanın büyük bir kısmını ilgilendirmek zorundadır. Bu sorunlar daha çok iklimsel, ekolojik yada insan hakları konusuyla alakalı konulardır. İnternetin yaygın şekilde kullanımı, uluslararası ölçekli konularda kısa zaman içinde etkili bir kamuoyunun oluşmasına fırsat vermektedir (Türküne 2008: 326-327).

Yukarıda belirtildiği gibi kamuoyunun dış politika kararlarına etkisinin fazla yada gevşek olma durumu halkın kanaatlerini yönlendirebilen ve biçimlendiren seçkinler pozisyonunda olan kanaat önderleriyle alakalıdır. Bu kanaat belirleyicileri çok fazla sayıda çeşitlendirebiliriz; zira kamuoyunu etkileyen her şeyi bu belirleyiciler arasında sayabiliriz. Burada tasnifi biraz daraltırsak bu belirleyiciler içinde: Başta hükümet olmak üzere, siyasi partiler, basın ve iletişim, çıkar grupları, STKlar ve düşünce kuruluşları şeklinde ifade edilen son zamanlarda ülkemizde de hızla sayı olarak yükselişe geçen thinktanklerdir. Bu saydığımız kamuoyu belirleyicileri Türk dış politikasında oldukça etkili unsurlardır. Genelde ülke yetişkin nüfuslarının %1'i gibi çok küçük bir sınıfı temsil eden kamuoyu yaratıcıları kamuoyunun oluşması ve yaratılmasında önemli rolleri vardır (Gönlübol, 1993: 249-250).

2.2.7. Türk Silahlı Kuvvetlerinin Etkisi

Türk silahlı kuvvetleri, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde her zaman çok etkili bir yeri olmuştur. Ülkemizin iç ve özellikle dış güvenliğini sağlayan savunma alanında en önemli kurumlarından biri olan ordunun cumhuriyet tarihinde etkili olması ilk bakışta elbette doğal karşılanmaktadır. Ancak bu etkiyi yaratmasında genelde yetki dışı²⁸ davranarak oluşturunca buda bazı tepkilere sebebiyet vermiştir/vermektedir.

Türkiye tarihine bakıldığı zaman asker her dönem kendi varlığını hatırlatmış göz ardı edildiği dönemlerde ise darbe ve benzeri muhtıralarla bizatihi yönetimi ele geçirmiş ya da kendi rotalarına çekmekten hiçbir zaman geri durmamıştır. Hal böyle olunca iç siyaset ve dolayısıyla da dış siyaseti etkileyen faktörlerin başında TSK'nın gelmesi kendine biçtikleri görevler düşünüldüğünde şaşılmanması gereken bir

²⁸ Burada yetki dışı kasıttan sivil hükümetlere karşı yapılan darbeler ve muhtıralar kastedilmiştir.

durumdur. Aslında bu kendine biçilen görevde düşünüldüğü zaman izafi bir durumdur. TSK'nın başında bulunan Genelkurmay Başkanı Devlet protokolünde tüm bakanların önünde yer almaktadır. Bu nedenle söz konusu kurumun başkanı ve bağlı komutanların tüm hareket ve sözleri iç ve dışkamuoyunca dikkatlice takip edilmektedir. Kamuoyunun aslında TSK'ya verdiği önem ise genç cumhuriyet kurulurken insanlara kodlanan milliyetçi duyguların büyük etkisi vardır.

Türk demokrasisini, Türk siyaset geleneğinden bağımsız düşünemeyiz. Türk siyaset geleneğinin en belirgin özelliği ise militarist, seçkinci bir karakter taşıması ve sivilleşmemiş olmasıdır. Kadim Türk devletlerin (Orta Asya'da kurulanlar) ordu devletleridir. Anadolu'da kurulan Selçuklu Devleti'nde ikta, Osmanlı Devletinde de tımar sistemleriyle siyasal, ekonomik ve sosyal yapı orduya göre düzenlenmiştir. Devletin başı olan hükümdarlar da aynı zamanda ordunun komutanlarıdır. Osmanlı'da tımar sisteminin bozulmasıyla birlikte ordu, ekonomik, siyasal ve sosyal yapı da bozulmuştur. Yeniliklere, ıslahatlara ordudan başlanılmıştır. Bununla birlikte Yeniçeri isyanlarını görmekteyiz. Ordunun siyasete bu açık müdahalelerinde önce devlet adamları değiştirilir, idam edilirken, sonraları hükümdar değişiklikleri hatta idamları (II. Osman) da olmuştur. Bakıldığında bu tarihi süreç cumhuriyet döneminde de aynı şekil devam etmiştir. 27 Mayıs darbesinde halkın seçtiği bir başbakan idam edilmiştir. 12 Mart, 12 Eylül ve son olarak 28 Şubat da ordu yine başrolde. Yakın zaman kadar yapılan kamuoyu yoklamalarında ordu en fazla güvenilen kurumlar arasında hep birinci olmuştur. Genç Cumhuriyet kurulduğunda subaylar tarafından kurulması en baştan bu militarist ruhu bu devlette işlenilmiştir. Yapılan inkılaplar ve yenilikler de bu mantalite ile yapılmıştır. Yani yukarıda da belirtildiği üzere ordunun rolü Türkiye cumhuriyeti ile başlamamış eski Türk devletlerinden bu zamana kadar yönetim sisteminde gelenek süregelmiştir (E, Özdemir, 2006: 69-70).

Hülasa bu kadar militarist bir tarihi ve ordu eksenli bir iç politika yürütülmüş yada yürütülmek zorunda bırakılmış bir ülkede dış politikada da ordu etkisi hep var olmuştur. Ama bu var olma durumu iç politikaya kıyasla az bir seviyede kalmıştır. Bizatihi, bu durum bakıldığı zaman az veya çok hemen hemen her ülkede

aynı durumun(Yani dış politikaya etkisinin) arz ettiği görülmektedir.Lakin, Türkiye'deki durum biraz daha kendine özgü bir hal almıştır (Öztürk, 1998: 93-101).

Yukarıda ordunun Türk siyasal sistemindeki yerine ve bu yeri ediliş sürecinde etkili olan birkaç faktörden bahsettik elbette salt bu faktörlerden dolayı ordu bu kadar önem kazanmamıştır. Jeopolitik konumu²⁹ ve bazı iç kronik sorunlarından dolayı ordu bu topraklarda hep güçlü olmak durumunda kalmıştır yada buna halk inandırılmıştır.³⁰Özellikle ülkemizde yukarıda bahsedildiği üzere TSK'nın siyasal hayatta ağırlıklı bir yere sahip olması ve bu süreçte yaşanan olaylar dış politikanın sürecine de katılma ve belirleyici olma rolüne sahip kılmıştır.

Genelde ülkelerde ordunun dış politikadaki rolü teknik bilgiler açısından bir danışma kurulu olarak görülür (Üzgel, 2001: 73-93). Ancak Türkiye Cumhuriyeti döneminde Atatürk ile başlayıp İnönü ile biten tek parti döneminde ordu siyasetten uzak tutulmaya çalışılmıştır. Hatta Atatürk döneminde çıkarılan, subaylık ve milletvekilliğinin aynı kişide birleşmesini engelleyen 19 Aralık 1923 tarihli ve 385 sayılı bir yasa çıkarmıştır (Özdağ, 1991:44). Menderes döneminde her ne kadar gerek NATO gerekse Bağdat Paktı ordu eksenli bir dış politika yürütülse de Menderes orduyu küçümseyici³¹ tavırlar içerisindeydi. Daha sonra 27 Mayıs darbesiyle ordu sahnede görülmeye başlandı.1960 sonrası Genelkurmayın siyasal yaşamda statüsü yükselmeye başladı. Daha sonra aynı durum 12 Mart müdahalesi ve 12 Eylül darbesinde de ordu yönetimi bizatihi eline almıştır. Dış politikada iç politikadaki gibi serbest alan olmadığından dolayı darbe dönemlerinde cumhuriyetten beri izlenen

²⁹ Uluslararası ortamdaki istikrarsızlıklar, Türkiye'nin coğrafi konumunun getirdiği istikrarızlık, istikrarsız bir Orta Doğu, Balkanlar ve Kafkaslar gibi sürekli çatışmanın yaşandığı bölgelere yakın bir konumda olması, Ortadoğu'da yaşanan ve genelde tüm dünyayı özelde ise bütün bölgeyi etkileyen Arap Baharı diye adlandırılan halk hareketi , Kürt ayrılıkçılığına karşı ulusal düzeyde yürütülen savaşın bölgesel bir nitelik kazanması, savunma ve güvenlik konularının gündemde olması gibi gelişmeler TSK'yi ön plana çıkarmaktadır. Ayrıntılı Bilgi için Bkz. **Osman Metin Öztürk** , Türk Dış Politikasında Silahlı Kuvvetlerin Konum ve İşlevi Üzerine Gözlemler ve Görüşler.

³⁰ Bu inandırılma söylemi dış politika alanında klişeleşmiş bir söz olan "Türkiye'nin üç tarafı sularla , dört tarafı düşmanlarla çevrilidir" sözü ekseninde yürütülmüştür.

³¹ Menderes'in "orduğu gerekirse yedek subaylarla idare ederim" demesi, ayrıca Kore'ye gönderilecek olan askeri birliğin büyüklüğü ve kapasitesi belirlenirken Genelkurmayın görüşünün alınmaması da bunun kanıtlarından biriydi. Ayrıntılı bilgi için bkz.**Mevlüt BOZDEMİR**, "Ordu - Siyaset ilişkileri", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi.

geleneksel dış politikanın ana çizgisi doğrultusunda birkaç istisna³² dışında devam edilmiştir. Darbeden sonra yönetimi yürüten askerlerden oluşan Milli Güvenlik Konseyidir. Lakin bir konsey olsa da, Milli Güvenlik Konseyi yönetimi boyunca kararları veren hep Kenan Evren olmuştur.

Özal döneminde ordu iç ve dış siyasetten yavaş yavaş tecrit edilmeye çalışıldı. Genelkurmay Başkanlığı atamasına müdahale etmesi, MSB'ye bağlanması görüşlerinin ortaya atılması, Milli İstihbarat Teşkilatı'nın (MİT) müsteşarlığına sivil bir kişinin getirilmeye çalışılması ve TSK'ya karşı polis gücünü güçlendirmek istemesi bu girişimler içinde gösterilebilir (Uzgel, 1998: 321). Lakin Ordu 1.Körfez krizinde Özal ile karşı karşıya gelmesi hem ordunun körfez krizindeki dış politikasını hem de daha sonraki dönemlerdeki dış politika meşruiyetini sağlamlaştırmıştır (Aksu, 2004: 106). Uzgel bu durumu: Ordu, "Dış politikada yalnızca güce başvurarak ve gücü kullanarak değil, elindeki gücün kullanılmasını engelleyerek de dış politika sürecini engelleyebileceğini göstermiştir" (Uzgel, 1998: 326).

Türkiye'de 90'lar boyunca ordu dış politikada daha da etkin bir yer edinmiştir. Ordu artık dış politika karar mekanizmasına katılmakta ve bunu daha net bir şekilde yapmaktadır. Hatta bu dönemde ordu dışişleri konusunda uzman birimler³³ kurmuştur (Uzgel, 1998: 318). Daha sonraki Refah-Yol döneminde 28 Şubat sürecinde ordu bir kez daha aktif olarak sahneye çıkmıştır.

Özetle, 1960 larla başlayıp 90 larla beraber Türk yönetim sisteminde ordu teknik bir danışma kurumundan çok şey yapmıştır. Bu durum daha militarist bir yönetimin hem iç hem de dış politikada etkili olmasını sağlamıştır. Askerin gerek dış politikaya gerekse iç politikaya demokratik olmayan bir şekilde katılması karar alma süreçlerin olumsuz bir şekilde etkilediğini söylemek çok ta zor olmayacaktır (Aksu, 2004: 109).

³² Orta Doğu ülkeleri ile ilişkiler geliştirildi. Hatta Kenan Evren, İslam Konferansı Teşkilatı'na ilk Türk cumhurbaşkanı sıfatıyla katıldı. Ayrıntılı bilgi için bkz. **Mustafa Aydın**, 2000'li Yıllara Doğru Türkiye'nin Önde Gelen Sorunlarına Yaklaşımlar: 33-Dış Politika.

³³ Yunanistan-Kıbrıs Dairesi, "Avrupa Birliği Çalışma Grubu" gibi dış politikayla ilgili birimler.

2.2.8.Liderlerin Kişisel Özelliklerinin Etkisi

Dış politika kararlarını nihai olarak şüphesiz bireyler almaktadır. Bundan dolayı da bireyler merkezi bir role sahiptir. Ancak hangi kurumlardaki birey yada bireylerin dış politika kararlarını alacağı veya bu kararlardaki etki derecesini ülkenin iç hukuku ve siyasal rejimi belirlemektedir (Özcan, 1998: 511-512).

Türk siyasal sistemine 1982 anayasasının esas itibariyle parlamenter bir sistemi ön görüp benimsediğini söylemek mümkündür. Türk dış politikası karar alma sürecine katılan bireylerin ve kurumların oynayacağı roller ve rollerin dağılımı, temel olarak Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve kısmen de teamüllere tarafından tanımlanmıştır (Gözen, 2009: 12). Parlamenter sistemlerde meclisin güvenoyunu alan hükümetler ülkenin genel siyasetini oluşturması ve yürütülmesinde görev ve sorumluluğa sahiptir. Hükümetin bu etkin sorumluluğuna karşın bu tür sistemlerde Cumhurbaşkanına yürütme yetkisi pek verilmemektedir. Daha çok temsil yetkisi verilmektedir. Anayasanın 104. Maddesinde dış politika ile ilgili diğer görevleri olarak: Yabancı devletlere Türk devletinin temsilcilerini göndermek, Türkiye Cumhuriyetine gönderilecek yabancı temsilcilikleri kabul etmek, Milletler arası anlaşmaları onaylamak ve yayınlamak gibi görevler sayılmaktadır (Öztürk, 1997:163). Başbakanı bakıldığı zaman yukarıda da belirtildiği üzere yürütme organının başında bulunması sebebiyle dış politika konusunda birincil derecede yetkili ve sorumlu kişidir. Dışişleri Bakanına bakıldığında, anayasada doğrudan tek tek bakanlıklar veya bakanların görevlerini düzenleyen bir hüküm bulunmamaktadır.⁸ Haziran 1984 tarih ve 206 sayılı Kanun hükmünde Kararnamenin(KHK) dışişleri bakanlığıyla alakalı bölümünde: Hükümetçe tayin ve tespit edilecek esaslara göre dış politikayı uygulamak ve Türkiye Cumhuriyetinin yabancı devletler ve uluslararası kuruluşları ilişkilerini yürütmek şeklindedir. Türk dış politikasının prensipleri ve hedefleri hükümetler tarafından belirlenmektedir. Hükümet programıyla ortaya konulan hedefler ışığında, dışişleri bakanlığı, Türkiye'nin ikili ilişkilerini ve uluslararası örgütler nezdindeki temaslarını sürdürür. Ayrıca diğer bakanlıkların dış ilişkilerinin anayasaya, kanunlara ve hükümet

programına uygun olmasını sağlar. Hülasan, Türk dış politikasının anayasa, kanunlara ve hükümet programlarına uygun olarak yürütülmesinden öncelikli olarak dışişleri bakanlığı sorumludur.³⁴

Dış politikada hukuki olarak yetki dağılımı yukarıda belirtildiği üzere her ne kadar parlamenter bir sistem olmasına rağmen uygulama daha çok tek kişi üzerinden yürütülmekte ve sorgulanmaktadır. Türkiye’de başbakan bu konuda tek adamdır. Övgüler de tenkitler de bu tek adam ön planda olduğu için hep ona gelir. Bu dış politika kararlarında yasama denetleme gücünü elinde bulundurur. Lakin mecliste çoğunluğu elinde bulunduran tek kişilik iktidarlarda, o denetleme mekanizması³⁵ pek işlememektedir. Türk dış politikasındaki bu tek adamlık dönem dönem olmamıştır. Bu bazen ki Türkiye tarihinde bir hayli fazla olan askeri müdahale ve darbelerle kesintiye uğrarken, bazen de sivrilen dışişleri bakanlarının dış politika dümenini ele geçirmesiyle olmuştur.³⁶

Bu kadar birey merkezli bir dış politika da elbette bireyin kişisel özellikleri de yürütülen politika da etkili bir unsurdur. Nitekim dış politika açısından karar alıcıların eylemleri ve tutumları devletin veya hükümetin eylemleri/tutumlarıdır. Dolayısıyla politika kararlarının son biçimi, karar alıcıların inanç ve kişisel süzgecinden geçtikten sonra alınmaktadır (Gönlübol, 1993: 200). Elbette bunu söylerken salt kişisel özelliklerine göre karar vermek demek çok yanlıştır. Bizatihi böyle bir söylem baştan itibaren çalışmanın doğasına aykırı olacaktır. Lakin bireyin özellikleri de küçümsenemeyecek kadar az değildir. Karar alma sürecinde olayların algılanmasından kararın alınmasına kadar, karar alıcının kişisel özellikleri ağırlıklı olarak etkilemektedir. Bu konuyla alakalı çalışmalar da vardır. Bu konu biraz daha Psikoloji alanının içine girmektedir. Öyle ki tüm uluslararası ve ulusal girdileri sabit tutulduğu düşünülürse karar alıcının kişisel özellikleri devletin karar ve politikalarında belirleyici olmaktadır. Arı;

³⁴ Daha ayrıntılı bilgi için hükümet programlarına bakınız. www.basbakanlik.gov.tr

³⁵ Buna en büyük örnek George W. Bush dönemindeki ABD örneğidir. Normal şartlarda kongre denetleme gücünü elinde bulundururken bu mekanizma işlememektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. **BİROL AKGÜN ve Şaban TANIYICI** “Amerikan Başkanlığı”.

³⁶ Bu dışişleri bakanlarının dümeni ele geçirdiği dönemler olarak Numan MENEMENCİOĞLU, İsmail CEM ve son olarak da Ahmet DAVUTOĞLU dönemleri sayılabilir.

“Karar verme yaklaşımını benimsemiş olan birçok yazar, karar vericinin çocukluk yılları, eğitimi, dinsel inancı, mesleki eğitimi, yaşam deneyimi ve daha önceki siyasal aktiviteleri gibi pek çok kişisel özelliklerinin kişinin kararında ve motivasyonlarında etkili olacağını kabul etmektedir ve bunları inceleme gereğini duymaktadır” (Arı, 2004:166).

Bireyin dış politika konusunda kişisel özelliklerinin etkili olup olmama durumu ise Arı’ ya göre şu şekillerde olmaktadır:

1-Konuya ilişkin ilgisi, bilgi düzeyi, sorun çözme ve rasyonel karar verme yeteneği

2-Deneyim

3-Rol

4-Liderlik Özellikleri

5-Siyasal kültür şeklinde ifade etmektedir (Arı, 2004). Elbette bu sayılan başlıkların altı da doldurulabilir. Lakin temel olarak böyle bir tasnif yapılmıştır.

Özetle, dış politikada alınan kararlarda bireyin özellikleri etkili ve önemlidir. Lakin etkili olan sadece kişisel özellikler değildir. Bunun yanında karar alıcılar, ulusal düzeyde faktörler olan devletin yapısı, bürokrasi, coğrafi konum, ekonomik gelişmişlik, askeri güç, kamuoyu v.b. fiziki ve beşeri çevreyi içeren unsurlarla, uluslararası düzeyde faktörlerden de kendilerini soyutlayamazlar. Dış politika yürütülürken yada karar verilirken tüm bu etkenlerin etkisiyle kararlarını ve politikalarını yürütürler.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YİRMİ BİRİNCİ YÜZYIL TÜRK DIŞ POLİTİKASI

Türk dış politikasını iyi analiz edebilmek için uygulanan politikaların Cumhuriyet'ten günümüze kadar ki değişimini, ele alınan dönemin siyasi konjonktürünü de göz önünde tutarak değerlendirmek gerekir. Tarihi birikim bir toplumun zaman boyutu içindeki konumunu belirlemede etkili olan en temel unsurlardan biridir. Bundan dolayıdır ki Davutoğlu tarihi önemi ve etkiyi şöyle ifade etmektedir:

“Tarihi birikim bir siyasi irade tarafından stratejik zihniyetin önemli bir unsuru olarak yeniden yorumlanabilir ve stratejik planlamada yeni bir eksene oturtulabilir; ancak değiştirilemez ve asla göz ardı edilemez. Bu unsuru göz ardı ederek konjonktürel kaygılar içinde davranan siyasi elitler ne cari meselelerin künhüne vakıf olabilirler, ne de gelecekle ilgili sağlıklı tespitlerde bulunabilir” (Davutoğlu, 2012: 65).

Bundan dolayıdır ki 21. Yüzyıl olaylarla Türk dış politikasını incelemeden önce geçmişten bugüne Türk dış politikasının geçirdiği (d)evrimi ve günümüzle de kıyas edinebilmesi açısından dış politika felsefesini özetle geçip ondan sonra AKP (Davutoğlu) dönemi Türk dış politikası incelenecektir.

3.1.Geçmişten Günümüze Türk Dış Politikası

Türkiye Cumhuriyeti 1923 yılında kurulmuş bir devlet olmakla beraber, her zaman için altı yüz yıllık bir imparatorluğun bıraktığı mirasın etkisinde tüm tarihi boyunca kalmıştır/kalmaktadır. Her ne kadar Osmanlı İmparatorluğu ömrünü tamamlamış olsa da onun bıraktığı tarihsel, jeopolitik, sosyolojik ve etnik mirası Türk dış politikasının her daim en önemli gündem maddeleri olmuştur (Gözen, 2009:35-36).

Lozan Barış antlaşmasıyla beraber Savaş dönemini kapatan ve 1 Kasım 1922'den beri saltanatı kaldırarak yeni bir yönetime geçiş yapan Türkiye, 23 Ekim 1923'te Cumhuriyet yönetimine geçip yepyeni bir devlet olarak uluslararası alandaki yerini almıştır (Güneş, 2011:7). Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde başlayan ve Cumhuriyet'in kuruluş vizyonunu da oluşturan modernleşme felsefesi bu dönemin temel referans kaynağı olmuştur. 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin bir ulus-devlet olarak kurulması önemli bir özgünlük ve geçmişle kırılma niteliği gösterir (Keyman, 2008:155). Faroz Ahmad modern Türkiye'nin kuruluşunu şu şekilde dile getirmektedir: "Türkiye, bir "anka kuşu" gibi Osmanlı İmparatorluğunun küllerinin içinden yükselmemiştir; aksine , eski rejime ve yabancı işgalcilere karşı ulusal mücadeleyi kazanmış kemalist seçkinlerin zihinlerinde inşa edilmiştir. Bu inşa süreci de hala devam etmektedir" (Ahmad, 1993: 3). Bunun yanında yeniden bir inşa süreci yaşanmasına rağmen daima altı yüz yıllık Osmanlı İmparatorluğunun bıraktığı çok kapsamlı mirasın da etkisi altında kalmıştır. Osmanlı İmparatorluğu ömrünü doldurmuş; ama onun bıraktığı tarihsel, jeopolitik, kültürel miras, Türk dış politikasının en önemli gündem maddesi olmuştur ve olmaya da devam etmektedir. Modern bir ulus olarak Türkiye hayali Atatürk'ün Cumhuriyet'in kurulmasında en temel noktasıdır. Bu modernleşme toplumsal, siyasal ve iktisadi olarak neredeyse her alanda devrim niteliğinde hissedilmiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere içeride yapılan reformlar ile tamamen bir batılı olma iddiasında bir devlet kurmak olurken, dış politikada ise Batılı devletlerin kurdukları pek çok uluslararası örgütlere üye olunmuş ve uluslararası gelişmelerde ise çoğu zaman Batı tarafında olmuş ve Batı ile hareket etmiştir (Gözen, 2009:71). Atatürk'ün batı ile ilgili:

“Medeniyete girmek arzu edipte Garbe Teveccüh etmemiş(yönelmemiş) millet hangisidir?” (Berber, 2008:237)sözü Batı ile ilişkilerin özeti ve gereğesidir.Kurulusundan itibaren bağımsızlık ve toprak bütünlüğü konusunda son derece hassas davranan Türkiye'nin, dış politikasına yön veren en önemli faktörlerden biri güvenlikendişesi olmuştur.Milli mücadele döneminde bizzat Atatürk tarafından yönlendirilen Türk Dış Politikası kendi toprak bütünlüğünü korumak ve bağımsızlığını kazanmak üzerine kurulmuştur.Hülasan, artık Türk dış politikası küresel iddialara sahip olma noktasından, mütevazî, sadece amacı ulus devletin sınırlarını koruma, varlığını devam ettirme noktasına gelmiştir(Bal, 2010).

1950-1960 yılları Türkiye açısından hem iç hem de dış politika alanında büyük değişimlerin ve dönüşümlerin yaşandığı bir dönemdir.İç siyasette 1945 yılında başlayan çok partili hayata geçiş çalışmaları ve 1946 da yapılan iki partili ilk seçimlerin yapılması ile büyük bir aşama geçirmiştir.Bu seçimler ilk olması açısından büyük bir önem arz etse de, gerçek manada serbest seçimlerin yapılması ve çok partili hayata geçiş 1950 yılındaki seçimle gerçekleşmiştir (Ünal, 2008:427).Demokrat Parti, benzeri görülmemiş bir şekilde halkı peşinden sürüklemiş ve 1950 yılında 27 yıllık tek parti iktidarına seçimle son vermiştir.Aslında bu değişim ve dönüşümün uluslararası siyasi ortam ve konjonktür ile yakından ilişkilidir. II. Dünya Savaşıyla birlikte bütün devletlerin dikta rejimlerinden³⁷ dili yanmıştı.Dinamik olmadığı için beğenilmeyen demokrasi savaş sonrası yeni dünyanın her savaştan sonra olduğu gibi yine gözdesiydi. Bu, elbette Türkiye için de geçerliydi.Türkiye için artık Milli Şef İsmet İnönü rejimini terk edip, çok partili hayata geçmesi elzem bir hale geldi.İsmet İnönü, kurulan yeni dünya düzeni tarafından dışlanırsa, iktidarını kaybedeceğinin de bilincindeydi.Bu nedenle İnönü ve yakın çevresi, *Kontrol edilebilir muhalefet* anlayışıyla çok partili hayata yeşil ışık yakmışlar daha doğrusu bu şekilde karar almak zorunda kalmışlardır(Ahmad, 1976:15)

Türk dış politikasının köktenci bir şekilde değişime ve dönüşüme uğradığı bu dönemde Soğuk Savaş yılları 1940'lı yılların ikinci yarısından itibaren bu kritik

³⁷ İtalya'da BenitoMussolini ve Almanya'da başta bulunan Adolf Hitler bu dikta rejimlere örnekler.

dönemde kendini iyiden iyiye göstermeye başlamıştır. Demokrat Parti (DP) iktidarda kaldığı on yıl süresinde belirtildiği üzere Soğuk Savaş ve iki kutuplu dünya düzeninde yürüttüğü dış politika güvenlik eksenli olmuştur. 1945 ile birlikte Sovyet yayılma tehdidine karşı Batı Blok'u yanında yer almıştır. Türkiye 1950-1960 yılları arasında yürüttüğü güvenlik eksenli politikasında (Kıbrıs sorunu hariç) NATO'nun "Sovyetleri Çevreleme" siyasetine uygun bir şekilde politika yürütmüştür (Ünal, 2008:427). Adnan Menderes liderliğindeki DP döneminde dış politika, İnönü döneminden beri Sovyetlerin boğazlarda üs talep etmeleri sebebiyle Batı yanında ittifaklara girmiştir. Menderes döneminde, İnönü döneminde de fazlasıyla istenilen NATO üyeliği politikası devam ettirilmiş ve nihai kerte 1952 yılında NATO üyeliği ile sonuçlanmıştır. Bu dönemde Batı'nın Yakın ve Ortadoğu'daki çıkarları Menderes hükümetinin güvenlik kaygısı ile özdeş sayılmıştır. Bu algı Menderes ve hükümetinin 27 Mayıs 1960 yılında askeri bir darbe ile iktidardan düşürülmesine kadar geçen süre içerisinde aldığı tüm kararlarda genel olarak geçerli olmuştur (Arslan, 2007:42-43).

"1989-1991 yılları arasında ortaya çıkan büyük bir devrim ile Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'nın siyasal rejimlerinin kökten bir değişikliğe uğraması, çift kutuplu dünyanın iki büyük paktından birisi içinde bulunan Türkiye'yi iç politikada, hem komşularıyla, hem de genel olarak dünya ile ilişkilerinde derinden etkiledi" (Kalaycıoğlu, 2001: 633). Bu dönemde kimse tarafından tahmin edilemeyen Sovyetlerin çökmesi ve belirtildiği üzere Dünya sisteminin değişmiş ve Türkiye bu gelişmelere tüm Dünya'nın olduğu gibi hazırlıksız yakalanmıştır. Artık soğuk savaş bitmiştir, yeni bir düzen vardır ve dengeler, tehditler ve algılamalar değişikliğe uğramıştır (Alkan, 2008b: 727).

Esasında her kriz göreceli de olsa bir fırsatlar ortamı yaratır. Bu düzen değişikliği de esaslı olarak uygulayacakları politikalar açısından devletler için büyük fırsatlar yaratmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla beraber Türkiye daha öncesinde kendine yasakladığı bir alan olarak gördüğü Türki Cumhuriyetlerle bir anda karşı karşıya kalmıştır. Türkiye, Türk Cumhuriyet'lerinin adeta Dünya'ya açılan kapısı konumuna gelmiştir. Soğuk savaş sonrası ortamda Türkiye'nin dış politikası

NATO merkezli olmaktan uzaklaşmakla beraber, güvenlik ağırlıklı olmaktan uzaklaştırılmamıştır (Kalaycıoğlu, 2001:645).Türkiye'nin güvenlik eksenli dış politika yürütmesinde en büyük etken jeopolitik konumudur. ABD'nin 1996 yılında İngiliz çağdaş jeopolitik teorisyenlerinden SirHalford John MacKinder'ın 20. yüzyılın başlarında Kara hakimiyet teorisi olarak adlandırdığı teorisinde, merkez alan (heartland) olarak tanımladığı bölgeyi “çıkar alanı” olarak tanımlaması ve bölgeye karşı duyduğu hassasiyeti³⁸ tüm Dünya'ya göstermektedir(Türksam, 2011). Soğuk Savaşın bitmesiyle beraber ilk sıcak çatışma Körfez Savaşı ile ortaya çıkmıştır.Bu olay özellikle Türkiye bu Yeni Dünya Düzeninde stratejik öneminin azaldığını tartışmaları yapılırken, Körfez savaşı Türkiye'nin yardımına yetişti.Böylelikle bu savaşla beraber yeni sistemde ABD'nin Ortadoğu'ya dair ilgisini görmemize sebep olmakla beraber, ABD'nin nezdinde Türkiye'nin hala büyük önem arz ettiğini de görmemize neden olmuştur(Abramowitz, 2001: 227-228).Bu savaşla birlikte ABD Dünya'ya: Yeni Düzendeki uluslararası alanda tek lider olduğunu göstermiştir (Alkan, 2008b:727).Bu yeni sistem hızla gelişen ve dönüştüren küreselleşme dalgasıyla beraber ekonomik bağımlılığın devletler arası sorunlarını savaşa başvurmadan çözümünü zorunlu hale getirmiştir. Ülkeler arasındaki artan uluslararası ticaret hacmi, hammadde ve Pazar gereksinimleri ve sayıları her geçen gün artan çok uluslu şirketler, uluslar üstü ekonomik-siyasi ve kültürel örgütlerin çoğalması devletler arası ilişkilerde giderek artan bağımlılık ile beraber ilişkiler ve sorunlar diplomasi yoluyla çözümlenme elzemliğini arttırmıştır (Baharçipek, 2006: 67).

Türkiye açısından bakıldığında zaman oldukça zor bir sürecin de başlaması anlamına gelmektedir.Şöyle ki; Soğuk savaşın bitmesi ile Dünya çok büyük bir düzen değişikliğine gitmiş, kendi dış politikalarını iki kutuplu sistemde bir Blok a bağlayan ülkeler büyük bir sarsıntı geçirmiştir.Türkiye de bu sarsıntı geçiren ülkelerden biridir(Günek, 2011:13).Uluslararası sistemde meydana gelen bu yeni durum ile birlikte değişen dünya sisteminde Soğuk Savaş sona erdiğinde Türkiye bambaşka bir dünya sistemiyle karşılaştı. Artık, Yeni Dünya Düzeninin problem noktaları olarak ön plana çıkan bölgeler Türkiye'nin yanı başındaydı.Balkanlar,

³⁸ .Bu hassasiyetini bu bölgedeki renkli devrimlerle liderlerin değiştirilmesini sağlamasıyla belli etmiştir

Kafkasya, Orta Asya ve Ortadoğu bölgelerinin önemi bu yeni sistemde daha da fazla artmış ve bu bölgelerde planı olan devletler için Türkiye'siz bir plan düşünülemezdi(Günek, 2011:13).Soğuk savaş sonrası Türk dış politika belirleyicilerini uğraş alanları değiştirmiştir.Bu uğraş alanlarına göre yeni tehdit algıları da değişmiştir.Kalaycıoğlu'na göre yeni dönemde Temel dış tehlikeler;

“Avrupa Birliği'nden dışlanmak, Suriye, Irak ve İran'dan askeri ve irredentist girişimlerle toprak bütünlüğüne yönelik hareketlerin sürmesi, Yunanistan 'ın her iki gelişmeden yaralanmak üzere Türkiye'ye karşı güttüğü husumet kampanyasını yeni boyutlara taşımaya ve nihayet, Rusya'nın güney komşuları üzerindeki gücünü arttırarak Hazar Havzası petrolünün Türkiye'den geçmesini engelleme çabalarına hız vermesi olarak sıralanabilir.Dış tehdidin coğrafi ağırlığının Kafkaslar'dan Ortadoğu ve Doğu Akdeniz'e kaymış olması Türkiye'nin askeri ve siyasi ittifak arayışlarını da değiştirerek, İsrail ile yakın ilişkiler içine girmesini sağlarken, aynı anda, eski müttefiki olan Yunanistan ve Almanya ile ilişkilerini büyük ölçüde gözden geçirmeye zorlamaktadır” (Kalaycıoğlu, 2001:642).

Belirtildiği üzere Türkiye'nin yeni dönemde dış politika uğraş alanları yelpazesi bayağı genişlemiştir.

Mart 1999'da yapılan seçimler sonucu Türkiye, DSP-ANAP-MHP 'den oluşan üçlü koalisyon hükümeti ile yirmi birinci yüzyıla girmiştir. Koalisyon hükümeti aktörler bakımından da zorlu görüşmeler sonucu kurulmuş ve DSP öncülüğünde hükümet kurulmuştur. Esasında bu koalisyon hükümeti Türkiye'nin daha önceki acı koalisyon tecrübeleri konusunda çokta başarılı olacağı konusunda iyi sinyaller vermemekteydi. Zira, bu koalisyon hükümetinin ömrü de 28 ay sürebilmiştir.

Kısa süren koalisyon hükümetinde dış politika konusunda esasında iç politikaya nazaran daha tutarlı işler sürdürülmüştür. İsmail Cem'in Dışişleri Bakanlığı görevini sürdürdüğü bu dönemde AB ile ilişkiler hız kesmemiş Türkiye ulusal programını 18 Mart 2001'de Bakanlar Kurulu'nda kabul etmiştir. Türkiye

AB'ye uyum çalışmalarına 1982 Anayasasının 34 maddesinde değişiklik yaparak başlamıştır (Tezcan, 2008b: 903-904). Bu dönemin dış politika olarak en can alıcı olayı 11 Eylül 2001 tarihinde yaşanan terörist saldırıları olmuştur. Bu saldırılar sonucu ABD 'nin ilk kez kendi topraklarında ve konvansiyonel araçlarla vurulmasının yarattığı etki, küresel düzeyde terörle mücadelenin liderliğini ABD'nin yapmasına izin verdi (Dedeoğlu, 2008: 896). ABD tüm dünyada İslam ve Müslüman ülkeleri terörist gibi algı oluşmasını sağladı. Bunun ilk fiili müdahalesini El-Kaide'nin üssü konumundaki Afganistan'a yaptı. Türkiye ilk aşamada bu saldırıda sadece hava sahasını açmakla yetinmiş asker göndermemiştir. Dış politikada bunlar yaşanırken Türkiye iç tarafta ise çok ağır bir ekonomik kriz yaşamakta ve koalisyon hükümeti çatırdamaya başlamıştır. Ve bu atmosferde erken seçim kararı alınmıştır.

3 Kasım 2002 seçimlerinden AKP göreceli olarak sürpriz bir biçimde Meclise girmesi ve beklenenden fazla bir şekilde %34 oy alıp tek başına iktidar olmuştur. Doğal olarak bu tek başına iktidar olmanın arka planı birçok araştırmacı tarafından inceleme alanı haline geldi. Çoğunluk oyunun arkasındaki en belirgin neden olarak 2001 yılında yaşanan ekonomik krizin etkilerinin tüm topluma yayılması gösterildi³⁹. Tek başına iktidar olması Türkiye'nin hem iç hem de dış politikası açısından yeni bir dönemin habercisi olmuştur. AKP iktidara gelirken vaatleri arasında ve halk tarafından büyük teveccüh gören söylemi: Sosyal devlet olma, adaletve bireysel hak ve özgürlükleri, ekonomik refah ile birlikte sağlayacağı sözünü vermişti(Tuncay, 2011: 85). 27 Ağustos depremi ve daha sonra yaşanan ekonomik bunalım sonucunda halk artık değişimden yana tercihini kullandı ve AKP iktidara geldi. Bu değişim esasında bir riskti. Şöyle ki, AKP çatısı altında çok deneyimli insanların olmasıyla beraber Oran'a göre "AKP, iktidara geldiğinde devlet tecrübesi yok denebilecek bir partiydi ve üstelik "meşrûiyet"i bile tartışılmaktaydı"(Oran, 2012). Esasında ayrı bir tartışma konusu ise AKP'nin kimliğiyle alakalıydı. Çünkü kurucu kadro büyük bir çoğunluğu Milli Görüş kökeninden geliyordu. Türkiye ise daha önce Milli Görüş hükümeti ile yaşadığı tecrübe pek de iyi sinyaller vermemişti. Özellikle Batı'ya sırtını dönmüş tamamen Müslüman ülkeleriyle ilişkileri geliştirmek

³⁹ Bu krizin bilançosu:2001 sonu istatistiklerine göre, toplanan bütün vergiler borç faizlerini ödemeye yetmemiş, % 2.3 açık kalmıştı. Dış borç 150 milyar, iç borç 100 milyar dolar civarındaydı.Bu rakamlar durumun mahiyetini anlamaya daha da yardımcı olacaktır.

isteyen lakin koalisyon hükümeti olduğu için tam olarak bunu hayata geçirilemeyen bir dönemden sonra, tek başına iktidara gelinmesi dış politikada benzer korkulara sebebiyet verilmesine zemin hazırlarken iç politikada ise rejim tehlikesi olacağı yönünde tartışmalara sebebiyet vermiştir. Lakin AKP iktidarı göreve gelmeden önce bizzat Genel Başkan Recep Tayyip Erdoğan tarafından “*Milli Görüş gömleğini çıkardık*” sözüyle kendilerinin değiştiğini belirtmişlerdi. Elbette bu ilk olarak insanların kafasındaki şüphe ve soru işaretlerini gidermeye yetmedi. Daha sonra AKP’nin yoğun bir şekilde AB uyum paketlerini tek tek hayata uygulaması aslında ve refah seviyesini artmasını sağlaması aslında bir İslamcı parti için ironik bir şekilde gözükse de gayet mantıklı bir iş yapıyordu. Çünkü, Oran’a göre :

“1) AKP’nin kendisi bir azınlıktı. Son olarak Mart 2004 yerel seçimlerinde % 34 oy alan partideki İslâmıcı çekirdeğin oyu % 10 civarındaydı, gerisi protesto oyuydu. Onun için AKP başka azınlıkların neler çektiğini anlıyordu; insan ve azınlık hakları konusunda hızlı gidiyordu.

2) Bu % 24 protesto oyu partiyi hızla AB’den yani demokrasiden ve refah aramadan yana yöneltmekteydi.

3) AKP ile AB’nin karşıtları ortaklı: “ülke parçalanır” gerekçesiyle demokratikleşmeye karşı çıkanlar ve başta da bir kısım asker-sivil bürokrasi.

4) En önemlisi, AKP kendinden önceki hükümetlerin aksine, milliyetçilik ideolojisiyle malûl değildi; bu ideolojinin at gözlüğünü takmamıştı; olayları olması gerektiği gibi değil, olduğu gibi görüyordu.” (Oran, 2012).

Bu politika AKP’nin Milli Görüş söyleminden farklı bir şekilde hareket gösterildiğinin kanıtıydı. En azından AKP’nin ilk ve ikinci dönemi için bunu söylemek doğru olur. Bu söylemler ışığında AKP’nin iktidarı geldiği dönemde büyük bir risk olduğu söylemi pek de azımsanacak cinsten değildi.

AKP’nin parti programında dış politika ile ilgili başlığı altında ise yer alan ifadeler, bizatihi partinin nasıl bir dış politika izlediğini ve dış politika felsefesini yansıtmaktadır:

“Türkiye’nin jeopolitik konumu, pek çok işbirliği projesi için bir çekim alanı oluşturabilecek potansiyele sahiptir. Bu potansiyelin bölgesel ve küresel bir müessiriyete dönüştürülebilmesi, uluslararası siyasi ve ekonomik ilişkilerde ve güvenlik ilişkilerinde jeopolitiğin akıllıca kullanılmasına bağlıdır.

Öte yandan soğuk savaş sonrası dönemin getirdiği dinamik konjonktür, çok alternatifli bir dış politika geliştirmek için uygun bir ortam oluşturmuştur. Askeri ittifakların ve blokların, uluslararası ilişkilerin belirleyici unsuru olma niteliği önemli ölçüde azalmış ve işbirliği projeleri devletlerarası ilişkilerin yaygın bir aracı haline gelmeye başlamıştır. Bu yeni ortamda Türkiye’nin de güç merkezleri ile ilişkilerini alternatifli, esnek ve çok eksenli olarak yeniden düzenlemesi ve oluşturması gerekmektedir.

Partimiz, Türkiye’nin tarihine ve coğrafi konumuna yaraşır, önyargılardan ve saplantılardan arınmış, karşılıklı çıkar ilişkilerine dayalı, gerçekçi bir dış politika izleyecektir. Başka ülkelerin toprak bütünlüğüne ve egemenliğine saygılı olan Türkiye, öteki ülkelerin ve uluslararası kuruluşların da, kendi toprak bütünlüğüne ve egemenliğine saygılı olmalarını hak olarak görmektedir.

Partimiz, değişen bölgesel ve küresel gerçekler karşısında, Türkiye’nin dış politika önceliklerini yeniden tanımlaması ve bu gerçekler ile ulusal çıkarları arasında yeni bir denge oluşturması gerektiği inancındadır.(AKP Parti Programı, 2012).

Böylesine geniş bir şekilde çerçevesi çizilen dış politikanın AKP için en az iç politika kadar önemli olduğu gözlemlenmektedir. Bizatihi bu önem AKP’nin izlediği proaktif dış politikası ile bölgesel bir aktör haline gelme amacı parti programından da anlaşılmaktadır. Böylelikle Türk dış politikasının temel referans noktalarından statükoculuk ilkesi değişime uğramıştır denilebilir. Bundan dolayıdır ki geleneksel dış politika ilkeleri değişime ve dönüşüme uğradığı gerekçesiyle fazlasıyla bu dönemde eksen kayması tartışmaları gündemde yer tutmuştur.

AKP’nin dış politikasını felsefe ve makro tutarlılık açısından değerlendirmek için aslında AKP döneminin bitmemesi dolayısıyla tam anlamıyla bir analiz yapmak

zor olacaktır. Bu nedenle, Türkiye'nin gerek içte gerekse dışta kapsamlı bir kabuk değiştirme operasyonu yürüttüğü şu son yıllarda, AKP'nin dış politikasını 2002 yılı ile beraber gelinen tarih arasındaki dış politikada Türkiye açısından önemli diyebileceğimiz örnek olayları ele alarak inceleme daha iyi bir analiz yapılabileceği kanısındayım. Bunu yaparken de Türkiye'nin dış politika tercihini ve olay ülke ile ilişkileri genel olarak incelenecektir. Yani seçilen olaylar, AKP dış politika felsefesini hem olay karşısında hem de o ülke ile ilişkilerini gözlemleme fırsatı bulunması açısından seçilmiştir.

Artık yeni bir yüzyıl ve özellikle Türkiye açısından yeni bir dönemin başladığının haberi olan koalisyon hükümeti yerine tek başına iktidar parti dönemi başlamış ve Türkiye göreceli olarak AKP dönemi ile başlayan bu yeni dönemde tarihte kronikleşmiş bir çok konuda yüzleşme fırsatı bulmuştur. Türk dış politikasında eksen tartışmalarından bir çok konuya kadar tartışmanın yaşandığı bir dönemdir. Artık Davutoğlu'nun deyimiyile kendi *Stratejik Derinliği* olan ve *proaktif* bir politika izleyen Türkiye vardır.

3.2. Yirmi Birinci Yüzyıl Olaylarla Türk Dış Politikası

AKP dönemi her alanda olduğu gibi Türk dış politikası alanında da bir çok yeniliğin ve yeni politikaların yürütüldüğü bir dönemdir. Hatta, bu dönemi Kardeş "The New Turkish Foreign Policy (Yeni Türk Dış Politikası) olarak adlandırmaktaydı (Kardeş ve Yeşiltaş, 2011a:1). Yada Kalaycıoğlu'nun deyimiyile "Yeni Türkiye Düzeni" gibi isimlerle alınıyordu. Elbette bu dönemin böyle adlandırılmasında çok alternatifli politikalar ve özellikle Ortadoğu'ya yönelik politikalar bakımından önemli bir değişimin yaşanması etkili olmuştur. Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun Türkiye'nin dış politikasına getirdiği kuramsal çerçeve ve bu çerçevenin en temel prensibi "komşularla sıfır sorun" prensibiydi. Bu prensiple Davutoğlu Türkiye'ye aynı zamanda bölgede "merkez ülke" olarak görmekteydi (Davutoğlu, 2008: 77-96). Tüm bu söylemler ve kuramsal çerçeve Yeni Türk Dış Politikasının yeni kısmının göstergesiydi. Bizatihi, Davutoğlu'nun 2001 yılında yayınladığı, *Stratejik Derinlik* adlı kitabı 2000 li yıllarda Türk Dış

Politikasının yaşadığı dönüşüme işaret etmek ve kuramsal çerçeveyi de çizen eser niteliğindedir(Kardaş ve Yeşiltaş, 2011b : 12).

Bu bölümde AKP iktidarı ile birlikte Türk Dış Politikasının karşı karşıya kaldığı olaylarda özel olarak nasıl bir dış politika izlediğini ve genel olarak da yukarıda da belirtildiği üzere AKP'nin dış politika felsefesini analiz edilmeye çalışılacaktır. Bu analiz için bu yüzyılda bazı spesifik olaylar ele alınacaktır. Böylelikle çalışmamızın başından günümüze kadar Türk dış Politikasını geçirdiği değişim ve evreleri de bütün olarak görme imkanını bulmuş olacağız.

3.2.1. 1 Mart Tezkere Krizi ve ABD ile İlişkiler

Eski bir AKP'li milletvekili *“1 Mart Türkiye'nin yeni bağımsızlık bildirgesidir”* diye bahsettiği tezkere krizi soğuk savaş zamanındaki Jonshon Mektubu ve 1974 Kıbrıs Harekatı sonrası uygulanan ambargodan sonra ABD ile ilişkilerin en zayıf hale geldiği krizdir (Zengin, 2010: 137).

AK Parti dönemi Türk dış politikası açısından bakıldığında iktidara geldiği dönemde ABD'nin Irak'ı işgalini kriz olarak kucağında buldu. Zaten iç politika olarak ağır bir ekonomik krizin etkisi var iken,dış dinamikler yönünden gözümüze çarpan en önemli hususlardan birisi de 11 Eylül 2001 tarihinde ABD'de gerçekleşen terörist saldırıdır. Saldırı ABD'nin uluslararası sistemde tam anlamıyla hegemonik güç olmasının meşru dayanağını oluşturmuştur. Bu durumun elbette Türk dış politikası üzerinde de yoğun bir etki yaratmıştır. Bizatihi, Amerikan Dış Politikasının şekillendirdiği bölgesel ve küresel politikalarda en fazla etkilenen ülke şüphesiz Türkiye'dir. Gerek 21. Yüzyılda gerekse soğuk savaş sona erdikten sonra ABD'nin Ortadoğu, Kafkasya ve Balkanlar coğrafyasındaki tüm girişimlerinde Türkiye ile işbirliği ihtiyacı duymuştur(Özbağcı, 2012: 323). Bundan dolayı Türkiye'nin ABD ile ilişkileri gerek Soğuk Savaş, gerekse Soğuk Savaş sonrası dönemde Türk dış politikasının her zaman mihenk taşı konumunda olmuştur. Türkiye'de bu önemden dolayı ABD ile ilişkilerde zaman zaman gerilmeler olsa da ihtiyatlı davranmıştır.

11 Eylül 2001 günü New York'taki Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon'a düzenlenen bombalı saldırı uluslararası sisteme bomba gibi düştü. Daha sonra uluslararası terörizmin savunuculuğuna soyunan ABD ilk olarak Afganistan'ı uyarılmış ve El Kaide lideri Usame Bin Ladin'in teslim edilmesi ve ülkedeki terörist kamplarının boşaltılmasını istemiş. Afganistan ise Ladin'in yargılanmasını önerdiyse de bu öneri dikkate alınmadan ve 7 Ekim 2001'de Afganistan'a saldırdı. Bazı değerlendirmelere göre ABD 11 Eylül saldırıları olmasa da Afganistan'ı işgal edeceğini söylüyorlardı. Bunda da 1997 yılında *neo-conların* Yeni Amerikan Yüzyılı adlı proje de Afganistan ve Irak'ın işgalini, Suriye ve İran'ın güçsüzleştirilmesini ve İsrail'in ise büyük destek verilmesini öngörüyorlardı. ABD Afganistan için de NATO Antlaşmasınının 5. Maddesi gereği yardım etmesi gerekliliğini bildirdi. İlk olarak hava sahasını açan Türkiye daha sonra da asker gönderdi(Çelebi, 2012: 274-275).

ABD Afganistan işgali sonrasında bu sefer kitle imha silahları varlığı gerekçesiyle Irak'a savaş açma girişimlerine başladı. Bu savaş için en önemli müttefik olarak gördükleri ve bölge ülkesi Türkiye'den kara harekatı gerçekleştirme planlarını Türkiye'ye iletiler ve sınırlarını ABD askerlerine açmalarını istediler. Bu isteklerinin çok emin bir şekilde olumlu karşılanacağı kanısındaydılar. Çünkü Türkiye'nin yeni hükümeti ABD tarafından desteklenmekte ayrıca Türkiye'nin yoğun ekonomik bunalım yaşamasını da ABD açık bir şekilde koz olarak kullanıyordu. Türkiye'nin Irak'taki Kürt oluşumu ve PKK konusunda da hassasiyetleri vardı ve Saddam sonrası Irak'ın düzenlenmesinde söz sahibi olma istekleri vardı. Tüm bu gerekçeler yaklaşan savaşta Türkiye'nin aktif bir şekilde ABD'nin taleplerine evet seçeneğini güçlü kılıyordu (Bal ve Selamoğlu, 2006: 170).

ABD'nin bu talepleri konusunda Türkiye'de de adeta bir bölünmüşlük hakimdi. 'Müslüman' bir ülke olan Türkiye başka bir müslüman ülke olan Irak'a savaş açılmasını halkın büyük kısmı istemiyordu. Halkın yanı sıra mecliste ve aydınlar arasında da bir bölünmüşlük hakimdi. Hükümet içinde de daha dört aylık bir hükümet olmasına karşın parti içi kriz yaşanıyordu. Bülent Arınç gibi parti içinde güçlü ve belli bir gruba hükmeden kişi tezkereye karşı olduğunu açık bir şekilde

ifade ediyordu. Hükümetin dışişleri konusunda baş danışman görevini yürüten ve dış politikada en etkili kişi olan Ahmet Davutoğlu da bu tezkereye sıcak bakmıyordu. Tüm bu bölünmüşlük içerisinde 1 Mart 2003 sabahında herkes genel başkan Erdoğan'ın ne diyeceğini bekliyordu. Erdoğan'da yukarıda da belirtilen birçok sebeplerden dolayı, hülasan *oyun dışında kalma* korkusu *tezkereye evet denilmesi* gerektiğini milletvekillerine söyledi. Daha sonra Başbakan Abdullah Gül ise artıları ve eksilerini belirttikten sonra milletvekillerine:

“Kararınızı kendi vicdanınıza göre vereceksiniz, Ben sizden şu ya da bu yönde oy kullanmanızı isteyemem!”

şeklinde görüş bildirdi ve bu milletvekilleri üzerinde Erdoğan ve Gül'ün meseleye yaklaşımındaki farklılığı görmeleri, kendilerini çok şaşırttı (Zengin, 2010: 139-140).

Tezkere meclise sunuldu ve oylamaya katılan 533 milletvekilinden AKP'nin 95 ila 100 arası fire verdiği hesaplanan oylamada 264 kabul, 250 ret, 19 çekimser oy kullanıldı ve tezkere, gerekli olan salt çoğunluk sağlanamadığı için reddedildi. Bu ret olayı ABD tarafından büyük şaşkınlıkla karşılandı. Çünkü belirttiğimiz üzere bu tezkerenin çıkacağından çok emin bir şekilde planlar yapılıyor ve strateji de buna göre şekillendiriyordu. Lakin ABD Türkiye olmadan da 20 Mart'ta Irak'a girdi ve daha sonra Saddam ve İktidarını devirdi, tezkerenin reddedilme olayını ise unutmadı.⁴⁰ Türkiye-ABD ilişkileri çok gergin bir hal almıştı. Oran'a göre bu ret kararıyla beraber:

“Türkiye'ye bir özgüven geldi. Kamuoyu araştırmalarına göre, saldırıya % 85.9 ilâ 94 oranında karşı olan halk, ilk defa parlamentosunu sevdi. Dünya, Türkiye'nin bir “muz cumhuriyeti” olmadığını anladı. Ne kadar isteksiz de olsalar; uluslararası medya, kamuoyu ve çeşitli ülkeler daha önce Türkiye'ye yaptıkları “paralı asker” muamelesini bırakıp takdir belirttiler; “Türk Meclisi Rüşveti

⁴⁰ Bazı uzmanlar, 2003 yılında Süleymaniye'de Çuval Olayı diye adlandırılan olayın bir misilleme ve alınan tavır ise Türkiye-ABD arasında ki ilişkilerinde yeni bir güvensizlik kaynağı olarak ifade ediliyordu.

Reddetti” başlıklı yazılar çıkmaya başladı.Daha önce, pazarlıklar sırasında Türkiye’yi Amerikan generalleri önünde göbek atan ve sutyenine dolar sokturan bir dansöz biçiminde çizen Amerikan karikatürleri, bu ret kararından sonra aynı karikatüre ikinci bir kare daha eklediler: aynı dansöz, bir kalça hareketiyle Amerikan generalini masasından aşağı yuvarlıyordu. Bir diğer karikatürün birinci karesinde Bush “Irak’ta demokrasi görmek istiyoruz” derken, ikinci karede “... ama Türkiye’de değil” demekteydi.” (Oran, 2012).

Türkiye bu ret kararından sonra Irak ile ilgili hassasiyetleri konusunda bir talepte bulunamadı. Bizatihi bulunsa da ABD’nin pek olumlu karşılayacak gibi değildi.

Türkiye’de ise bu tezkere olayı günümüzde bile tartışılmakta olup, hele ki Irak’taki istikrarsızlık ve Bölgesel bir Kürt Devletinin kurulması, PKK eylemlerinin arttığı zamanlar fazlasıyla dillendirilmektedir. Bu tezkerenin geçmemesi konusunda çoğu eleştiriler, başından beri geçmemesi gerektiğini savunan zamanın dışişleri baş danışmanı Ahmet Davutoğlu’na yönlendirilmekteydi. Ertuğrul Özkök, Hürriyet’teki köşe yazısında:

“Artık şunu kabul edelim. Türkiye’nin Irak Politikası iflas etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti hükümetinin bu savaşa ilişkin politikasına temel oluşturan bütün varsayımlar tek tek iflas etmiştir. Artık bu dahiyane teorilerin sahiplerine yapacak tek şey kalmıştır: Bu devlete daha fazla zarar vermeden, bir an önce üniversitelerde ki kürsülerine dönmek. Hiç olmazsa koskoca bir ülkeye zarar vermek yerine, beş on öğrenciyeye zarar vermekle iktifa ederler”

Tezkerenin reddedilmiş olmasının eleştirisi çok ağır bir şekilde idi (Özkök, 2003).Cengiz Çandar, “Türkiye Irak’a girmezse parçalanır” diyordu(Çandar, 2003).Aynı eleştiriler hatta daha ağırları Parti içinden de gelmekteydi. Ve Davutoğlu’nun reel politik davranmadığını ve hissi bir şekilde davrandığı yönündeydi. Davutoğlu ise bu eleştirilere:

“İki faktör var orada. Tarih bilinci ve Tarih bilgisi.Tarih bilgim ve bilincim, benim bizim bu topraklarda herhangi bir kardeş kavim ile karşı cephe olarak savaşmamız gerektiğini söylüyor.Bizim Anadolu topraklarını dahi savunabiliyor olmamız, bence bu anlamda temiz bir tarihe sahip olmamızdandır.Yani İran ile 300 yıl savaşmamışız.Araplarla hiç savaşmamışız, O kimliklerle.Kürtlerle hiç savaşmamışız. İçeride etnik gruplar birbirleriyle hiç savaşmamışlar.Hatta Hıristiyanlarla son 100 yıla kadar savaşmamışız. Hep dışarıyla hesaplaşma. Ben reel olarak bütün savaş tarihine baktığımda bu tür bir savaşın 40 günde bitmeyeceğini biliyordum. Yine Irak’ın yapısını bilen biri olarak, yine realist olarak Irak’ın yeniden yapılanmasını öyle beş yılda on yılda bitmeyeceğini biliyordum. Ben Kürtlerle ve Araplarla, yani herhangi bir halkla doğrudan çatışmanın Türkiye’nin çıkarına olduğu kanaatinde değilim.Ama çıkarına bile olsa bir gün bu riski göze alabiliriz, ülke savunması için.Ama bunu başka bir ülkenin planının bir parçası olarak yapmam. Kendi savaşımı kendim veririm. Yani başka bir stratejinin parçası olarak bunu yaptığımızda nerede duracağını bilmediğiniz bir oyunun içindesiniz.Reel politik burada. Bakın bunların hepsi realist.”

Davutoğlu’nun yukarıdaki şekildeki analizi hem bu olay hem de daha sonra ki Türk dış politikasının felsefesini anlamamız açısından önemli bir analizdir (Zengin, 2010: 143).

Türkiye-ABD ilişkileri AKP hükümeti ile her ne kadar tezkere krizi ile dibe vursa da sonraki dönemlerde ilişkiler normal seviyeye geldi. Türkiye AKP hükümeti ile birlikte adeta zincirlerini kırarcasına bölgedeki olaylara daha duyarlı ve aktif bir şekilde yer almaya başladı. Bunda iç politikadaki tek başına iktidarlığın ve başarılı ekonomik hamlelerle aldığı enkazı çok iyi bir duruma getirmesi fazlasıyla etkili oldu. Zaten bölgesel bir güç olmayı hedefleyen bir ülkenin ekonomik olarak ta iyi bir yere gelmekten başka şansı yoktu. Artık Davutoğlu’nun deyimiyle özelde bölgede genelde ise Dünya’daki olaylara daha duyarlı ve kendi *stratejik derinliği* olan bir ülke olmuştur (Davutoğlu, 2012). Bu durum elbette ABD ile ilişkileri de yakından

ilgilendirmektedir. Çünkü soğuk savaş sonrası ABD'nin bölgeye dair stratejik planları ve Büyük Ortadoğu Projesi(BOP)⁴¹ ile bölgede Türkiye gibi bir müttefike her zaman ihtiyacı olacağı gerçeği, Türkiye-ABD ilişkilerinde hep bir denge unsuru gözetilme zarurietini getirmiştir. Bu denge unsur her iki taraf içinde geçerli olmuştur. Ayrıca ABD'nin Avrasya politikası için ayrı bir boyutudur. Avrasya ABD ile Türkiye arasında giderek daha da önemli bir hal almıştır. Her geçen gün artan enerji ihtiyacı ve bu bölgedeki enerji kaynaklarının transporter işi ve denetim için ABD, Türkiye ile ilişkilerini itidalli bir şekilde yürütmesi elzemdir. Bu faktörde ilişkiler için büyük önem arz etmektedir.

Bu dönem içinde elbette ABD ile ilişkiler zaman zaman inişli çıkışlı bir şekilde ilerlemiştir. Özellikle ABD'de Barack Obama'nın başkan olmasıyla beraber Türkiye ilişkileri önemini seviyesini daha da arttırmıştır. Obama'nın başkan seçilmesinden sonra ilk ziyaretini Türkiye'ye yapması ve buradaki konuşmasında Dünya'ya ve özellikle Ortadoğu'ya verdiği mesajlarda Türkiye'yi *model ülke ve stratejik ortak* olarak ifade edilmesi Türkiye'nin yeni dönemde ABD için önemi açıkça belli olmuştur. Türkiye bu dönemde hiçbir zaman olmadığı kadar ilişkiler kuvvetlendirilmiş ve Türkiye açısından güçlü bir şekilde ilerlemiştir.

Türkiye-ABD ilişkileri özellikle İsrail-Filistin çatışması, Irak ve PKK konusunda, son zamanlarda kopma noktasına gelen ilişkilerde Türkiye-İsrail krizlerinde⁴², İran'ın uranyum zenginleştirmesindeki arabulucu rolünde ve Ermeni Soykırım Tasarısında farklı taraflarda ve karşı karşıya gelmelerine karşın ilişkiler hep güçlendirilmeye çalışılmaktadır. Bu ilişkilerin güçlendirilmesinde ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton ile Türk Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun ikili ilişkileri de göz ardı edilemeyecek bir gerçektir.

⁴¹ Genişletilmiş Ortadoğu İnisiyatifi (İngilizce: *Greater Middle East Initiative*) Amerika Birleşik Devletleri 43. Başkanı Bush hükümeti tarafından *Büyük Ortadoğu* adıyla duyurulan, en batıda Fas'ın Atlantik kıyılarından, en doğuda Pakistan'ın kuzeyindeki Karakurum yaylalarına, Kuzeyde Türkiye'nin Karadeniz kıyılarından Güneyde Aden ve Yemen'e kadar uzanan bölgede, Müslüman ülkelere demokrasi ihracını ve bu ülkelerin pazarlarının açılmasını amaçladığı iddia eden politik kuramdır (<http://tr.wikipedia.org>).

⁴² Bu krizler Filistin, Mavi Marmara, One Minute ve Alçak koltuk krizi diye literatüre giren krizlerdir.

Hülasan, Soğuk Savaş sırasında olduğu gibi, Soğuk savaşın sonrasında da ABD'nin yukarıda da dile getirdiğimiz bölgesel ve küresel hedefleri göz önüne alındığında Türkiye'nin vazgeçilmesi çok zor bir ülke olduğu aşikardır. Bir çok bölgede ortak çıkarları bulunmaktadır. Türkiye-ABD ilişkileri ilk önce stratejik ortaklık daha sonra ise model ortaklık diye adlandırılırken, bu ortaklık da daha çok ABD talep eden ülke , Türkiye ise talepleri karşılayan ülke şeklinde olmuştur. Bu durum ise ortaklık terimini tabiatına aykırı olduğu görüşleri de yaygındır (Erhan, 2010: 75-119). Tüm bunlar düşünüldüğünde bu karşılıklı bağımlılık durumu Türk-Amerikan ortaklığının özünü oluşturmaktadır.

3.2.2. Annan Planı ve Kıbrıs Meselesi

“Bütün ihtilaflı meseleleri çözmek zorunda değilsiniz, ama çözümsüzlüğü öteki tarafın üzerine yıkmayı mecbursunuz” . Henry Kissenger'in söylediği bu söz esasında diplomasi acı ama gerçek amaçlarından biridir. Kıbrıs konusunda da tam olarak uluslararası sahnede yıllarca Rum tarafı Dünya'ya meselenin çözümsüzlük müsebbibinin Türkiye olduğunu inandırdı (Zengin, 2010: 349).

Kıbrıs konusu, Türk dış politikasının son elli yılında en fazla uğraş alanlarından biri olmuştur. Değişen ulusal ve uluslararası konjonktüre göre izlenen politikalar değişiklik göstermiştir. 1950-1980 yılları arasında Türk dış siyaseti soğuk savaş atmosferiyle şekillenmiş, Fakat Batı ile ilişkiler giderek gerginleşmiş ve bunda da en büyük gerekçe Yunanistan-Kıbrıs sorunları olmuştur(Armaoğlu, 1991: 783-845). Kıbrıs meselesi Türkiye'nin hem dış politikasında hem de iç politikasında(Milliyetçi kesimin) hep uğraş alanı olmuştur. Soğuk savaş sonrası yeni bir uluslararası aktör olan AB'nin, sorun üzerindeki etkisi görülmeye başlamıştır. AB'nin bu mesele üzerindeki durma gerekçesi olarak Yunanistan'ın lobi faaliyetleri yanında, AB'nin güvenlik algılamasından da kaynaklanmaktadır(Kramer, 1997: 16-32). AB'nin tam olarak bu sürece müdahil olması da Yunanistan'ın 1981 de birliğe üye olmasına kadar götürülebilir. Böylece Türkiye'nin 1987 yılında , GKRY'nin ise 1990'da birliğe üye olmak için başvurularından sonra Türkiye-AB ilişkilerinin de en belirleyici unsurlarından biri haline geldi(Ulusoy ve Tüzünkan, 2012: 512-513).

AKP iktidara geldikten sonra bu meselede de somut adımların atılması gerekliliği aşık bir şekilde kendini hissettiriyordu Bu gerekliliğin en büyük gerekçisi Rum tarafının AB üyeliğinin yaklaşmış olmasıydı. Ayrıca Türkiye'nin AB üyeliği önündeki en büyük sebeplerden biri yine Kıbrıs sorunuydu ve bu sorun Rum tarafının AB'ye üye olması halinde içinden çıkılmaz bir hal alacak ve Türkiye'nin AB üyeliği de zora girecekti. Bu sebeplerden dolayı Kıbrıs konusunda Türkiye'nin hızlı bir şekilde strateji geliştirmesi gerekirdi. AKP hükümetinin Kıbrıs'ta çözüm için hem sayılan sebepler hem de Kıbrıs'ın jeopolitik konumu ve soğuk savaş sonrası *Yeni Dünya Düzeninde* daha da önemli bir yere gelmiştir. Ayrıca Türkiye'nin yeni dış politika hedefleri için de Kıbrıs büyük önem arz etmekteydi. Davutoğlu Kıbrıs'ın neden önemli olduğunu şöyle ifade etmektedir:

“Kıbrıs'ı ihmal eden bir ülkenin küresel ve bölgesel politikalarda etkin olabilmesi mümkün değildir. Küresel politikalarda etkin olamaz, çünkü bu küçük ada Asya-Afrika, Avrupa-Afrika, Avrupa-Asya arasındaki stratejik bağlantıları doğrudan etkileyecek bir konuma sahiptir. Bölgesel politikada etkili olamaz. Çünkü doğu ucuyla Ortadoğu'ya yönelmiş bir ok gibi duran, Doğu Akdeniz, Balkanlar ve Kuzey Afrika'daki stratejik dengelerin temel taşı durumundadır. Orada tek bir Müslüman Türk olmamış olsa bile Türkiye'nin bir Kıbrıs meselesi olmak zorundadır. Hiçbir ülke kendi hayat alanının kalbinde yer alan böyle bir adaya kayıtsız kalamaz” (Davutoğlu, 2012: 178-179).

Dönemin BM Genel Sekreteri Kofi Annan kendi adıyla anılan planda: Türk ve Rum kesimleri halinde bölünmüş Kıbrıs Adası'nın bağımsız bir devlet olarak birleştirilmesini öneren bir plandır. Kıbrıs'ın “Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti” adı altında, federal bir devlet olarak AB'ye katılmasını ön gören bir plandır (Duba, 2012: 296).Çünkü Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin(GKRY) mevcut durumuyla AB'ye üye olması imkansızdı. Zira, 1959-1960 Londra ve Zürih antlaşmalarına göre, Kıbrıs'taki taraflardan herhangi birinin olmaması durumunda hiçbir uluslararası örgüte üye olamayacağını hükme bağlıyordu. AB'nin bu başvuruyu kabul etmesi açık bir şekilde ‘uluslararası hukuk ihlalidir’. Dahası komşularıyla sınır anlaşmazlığı

olan ülkeler, bu sınır sorunlarını çözmeden AB üyesi olması imkansız iken, Rum başvurusunda bu prensip pek uygulanmadı (Zengin, 2010: 351-352). GKRY, Türkiye'nin itirazlarına rağmen AB üyeliği yolunda emin adımlarla ilerliyordu. Dönemin Dışişleri Bakanı Abdullah Gül bu durumu şöyle ifade ediyordu:

“Tanımadığınız bir ülke Avrupa Birliği'nin tam üyesi olacak. Gün gelecek, karşımızda toplantıların başkanı Rum olacak. Gün gelecek, Avrupa Birliği'nden Türkiye'ye gelecek heyetlerin başkanı Rum olacak. Gün gelecek Avrupa Savunma ve Güvenlik Politikası'nda Türk askeri ile Rum askeri beraber olacak. Bütün bunların yaratacağı inanılmaz sorunlar var”

şeklinde ifade etmiş ve bunun çok vahim bir durum olduğunu böyle analiz ediyordu (Zengin, 2012: 353-354).

BM genel sekreteri Annan'ın 2002 yılında ortaya koyduğu planı Türkiye'nin AB yolunda ilerleyebilmesi için kabul etmekten başka çaresi yoktu. AB ise Kopenhag Zirvesi öncesi bu sorunun çözülmesini hedefliyordu. Annan planı esasında tam olarak Türk tarafının isteklerini karşılar nitelikte değildi. Bozkurt'a göre;

“İlk bakışta olumlu olarak algılanabilecek olan plan ayrıntıya inildiğinde iki kesimliliği kaldıran ve yıllara yayılan bir düzenlemeyle adadaki Türk halkını azınlık statüsüne düşürecek bir niteliktedir. Üstelik plan dolayısıyla adada yaşanacak göçler Türk kesimi için ağır bir darbe olacaktır.” (Bozkurt, 2012).

AB, 16 Nisan 2003 tarihinde GKRY ile katılım antlaşmasını imzalamış ve Türkiye için başından beri korktuğu senaryo başına gelmiştir. AB, artık Türkiye'nin AB'ye üyelik konusunda Kıbrıs dayatmasını da her seferinde karşısına çıkardı. Başbakan Erdoğan'da “Kıbrıs'ta 30-40 yıldır sürdürülen siyasetin sürdürülmesinden yana değilim” dedi ve Annan Planı'nın müzakere edilebilecek bir plan olduğunu ve müzakere edilmesi gerektiğini söyledi (Şimşir, 2003:257). Lakin KKTC Erdoğan ile aynı görüşü savunmuyor Annan Planı'nı kesinlikle kabul etmiyordu. Bu elbette Türk

tarafının elini zayıflatıyor Rum kesimi içinse AB'ye üyelik yolunda zaman kazanmasını sağlıyordu.

Annan, antlaşma konusunda müzakere sürecini başlatmak amacıyla tarafları 10 Şubat 2004 tarihinde New York'a davet etmiştir. New York'ta yapılan görüşmeler, Türk tarafının olumlu tavırları sayesinde alınan kararda, müzakerelerin başlaması ve bu müzakere sürecine Türkiye ve Yunanistan'ın da katılıp bir çözüme ulaştırılması ve nihayet anlaşılmamış nokta kaldıysa bu alanlarda Annan'ın yetkisini kullanarak yeni formüller üretip ve ortaya çıkacak son halinin ise eş zamanlı olarak her iki tarafta da referanduma sunulması ve çözümün 1 Mayıs 2004 'ten önce halledilip birleşik bir Kıbrıs şeklinde AB'ye üye olunması mutabakatına varılmıştır (Efe, 2010:123). 19 Şubat 2004'te başlayan müzakereler planın 5 kez değişikliğe uğrayarak nihai olarak 31 Mart 2004'te sonuçlanmıştır. KKTC'nin gönüllü GKRY'nin ise istemeyerek de olsa 24 Nisan 2004'te referandum kararı alınmıştır.

137 sayfadan oluşan Annan planı özetle:

“Kıbrıs adasının İngiliz üsleri bölgesi haricinde kalan kısımlarının bağımsız ve federal nitelikte bir devlet olacak şekilde birleştirilmesini öngörüyordu. Plan gereğince Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti'ndeki bakanlıkların en az üçte biri Türklerden oluşacaktı. Devlet başkanlığı ve başbakanlık makamları 10 ayda bir Türkler ve Rumlar arasında değişecekti” şeklindeydi.

24 Nisan 2004 tarihindeki referandum sonucunda KKTC halkının % 64.91 gibi büyük bir çoğunluğu Annan Planı'na evet derken, GKRY de ise % 75.83'ü plana hayır demiştir. Referandumdan sonra GKRY 1 Mayıs 2004 tarihinde AB'ye tam üye olmuştur. Efe: *“Kıbrıs'ın AB'ye üye olması nedeniyle Kıbrıs sorunu Birliğin sorunu olmuş, Güney Kıbrıs'ın üyeliği , sorunu içinden çıkılmaz bir hale getirmiştir.Hatta referandum'un Güney'de reddedilmesinin önemli bir nedeni de Rumların üyeliklerinin çözüm olmasa da gerçekleşeceğini bilmeleri,bu rahatlıkla oy kullanmış olmaları ve AB'nin nimetlerini Türklerle paylaşma niyetinde olmamalarıdır”* (Efe, 2010:125).

AKP hükümeti gelinen noktada başarılı bir diplomasi ile yıllarca batı gözünde çözümsüzlüğün adresi olarak gösterilmekte iken , artık çözümden yana olduklarını ve çözümsüzlüğün esas olarak Rum tarafından kaynaklandığını referandum sonucuyla tüm Dünya'ya göstermiş oldu. AB Komisyonu'nun genişlemeden sorumlu üyesi GünterVerhaugen'in “ *Kendimi Rumlar Tarafından aldılmış hissediyorum* “ diyerek GKRY'nin AB'ye üye olmasının yarattığı rahatsızlığı ifade etmiştir.Yine Almanya Şansölyesi Angele Merkel “*GKRY'nin AB'ye alınması yanlış olmuştur*” demiştir. Tüm bu söylemler GKRY'nin AB'ye girmesini yanlışlığını gözler önüne sermektedir.

Türkiye ve Türk tarafının izlediği diplomasi sorunu çözmeye yetmedi. KKTC üzerindeki baskıyı da tam anlamıyla kaldıramadı lakin eskisi gibi bir izolasyon politikası da artık uygulanmıyordu. Kıbrıs Türkleri ilk kez Avrupa Konseyi'nde temsil imkanına kavuştu. İslam Konferans Örgütü (İKÖ) Kıbrıs Türklerini 2006 yılında oybirliği ile ‘Kıbrıs Türk Devleti ‘ olarak tanıdı. Çözümü istemeyen tarafın artık Türkiye olamadığı ortaya çıktı (Zengin, 2010: 376). Oran AKP'nin Kıbrıs politikasını şöyle özetlemiştir:

“AKP, bütün bu baskılara tutarlı ve kararlı biçimde direndi. Annan Planını destekledi. Sonucunu da aldı: Kıbrıs Rumlarına rağmen Kıbrıs Türkleri Plan'a “evet” dediklerinde Türkiye için Kıbrıs sorununun yıllardır getirdiği büyük izolasyon sona erdi. Tam tersine, Kıbrıslı Rumlara Batı baskısı başladı. Kıbrıs, 1974'ten beri ilk defa Türkiye için büyük baş ağrısı olmaktan çıktı ve hatta Türkiye'nin barışçı tutumu için örnek gösterilmeye başlandığı için AB'yle ilişkilerin düzelmesinde en önemli öğelerden biri haline geldi” şeklindedir (Oran, 2012).

3.2.3.İmtiyazlı Ortaklık Söyleminden Tam üyelik Söylemine-AB ile İlişkiler

Türkiye'nin AB yolundaki süreçilk olarak Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)'na kuruluşundan hemen sonra tam üye olmak isteği ile Temmuz 1959'da başvuruda bulunmasıyla başlamıştır. AET Bakanlar Konseyi, Türkiye'nin yapmış olduğu başvuruyu kabul ederek üyelik koşulları gerçekleşinceye kadar geçerli olacak bir ortaklık anlaşması imzalanmasını önermiştir. Söz konusu Anlaşma 12 Eylül 1963

tarihinde imzalanmış ve 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe girmiştir (“Avrupa Birliği Bakanlığı.”, 2012). Turgut Özal, AB’ne üyelik yolculuğunu *uzun ince bir yol* diye ifade etmiş ve Özal’ın dediği gibi de AB ile ilişkiler denilen şekilde ilerliyordu. Soğuk Savaş sonrasında Türkiye’nin AB’ye üyelik ısrarı, Soğuk Savaş zamanında NATO’ya üyelik gibi Batı’ya aidiyetliğin en önemli göstergesi olarak algılanmıştır(Terzi, 2012: 387). Bu tarihten Helsinki Zirvesine kadar ilişkiler inişli çıkışlı bir şekilde ve esasında pek bir ilerleme kat etmeden stabil bir şekilde gelmiştir. Türkiye-AB ilişkilerinin dönüm noktası, yukarıda da bahsettiğimiz üzere 10-11 Aralık 1999 tarihlerinde Helsinki’de yapılan AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi’dir. Bu zirvede Türkiye’nin adaylığı resmen onaylanmıştır. Türkiye için hazırlanan ilk Katılım Ortaklığı Belgesi ise 8 Mart 2001 tarihinde AB Konseyi tarafından onaylanmıştır. 2004 yılında tam üyelik müzakereleri için bir tarihin alınması ve Ekim 2005’te başlayan tam üyelik müzakereleri ile yeni ivmeler kazanmıştır.

AKP’nin iktidara geldikten sonra dış politika temel hedefi AB’ye üyelik şeklindeydi. AB üyeliği, Türkiye’nin daha fazla çağdaşlaşma yönündeki tarihi yöneliminin bir parçası olarak kabul edilmekteydi. Helsinki Zirvesi’nde aday devlet statüsüne gelmesi, AB’ye üyelik yolunda en somut gelişmelerden biriydi. Bu somut gelişmelerin uzantısı olarak 2004 yılında müzakere tarihi alınması bu yolda alınan büyük bir başarı olarak değerlendirilmelidir. İlişkiler gayet hızlı bir şekilde ilerliyor ve AB üyelik yolunda artık son viraja girilmiştir. Türkiye AB reformlarını tek tek uygulamaya koyulmuş ekonomik olarak ta bir çıkmazın içinden hızlı bir şekilde başarılı ekonomik politikalarla çıkmıştı. Türkiye AB yolunda ilk krizi GKRY’nin AB’ye üye olmasıyla yaşadı. Artık, GKRY üye bir devlet ve Türkiye’nin tanımadığı bir devlet. Bu durum AB’nin yapısına aykırıydı. Bizatihi, AB ise Kıbrıs dayatmasını her seferinde Türkiye’nin karşısına çıkarıyordu.

Kıbrıs konusuyla beraber Almanya’da Merkel Fransa’da ise Valery Giscard d’Estaing ile başlayan Sarkozy ile ilişkiler daha da sorun haline gelmiştir. Türkiye AB’ye üye olmaması gerektiği yönünde her fırsatta açıklama yapan iki ülkenin lideri bu süreci Türkiye açısından daha da zorlu bir hale getirmiştir. AB’nin

Türkiye'ye bakışında önyargılar ve çifte standartlar bu dönemle birlikte daha da ayyuka çıkmıştır. Türkiye'de bu durum konusunda en baskın görüş Türkiye'nin Müslüman kimliğidir. Ahmet Davutoğlu katıldığı bir programda durumu şöyle ifade etmiştir:

“Maalesef geçen sene hem sekiz faslı askıya alarak hem de geri kalan fasılları kapatmayacağım diyerek Türkiye'nin müzakere sürecini teknik ve rutin bir hale getirdiler. Bizim Başmüzakerecimiz, Dışişleri Bakanımız her hafta Avrupa'da gezse, hatta Brüksel'de bir ev tutup orada yaşamaya başlasa bile sonucunu değiştiremeyeceğimiz bir durum ortaya çıktı.”(Zengin, 2010: 411).

Davutoğlu, Türkiye'nin AB'ye alınmama gerekçesi olarak bir başka görüş olan, Türkiye'nin AB'ne girmesiyle genişleyeceğine ve bir sınır mefhumunun ortadan kalkacağı görüşüne ise; *“Dünya haritasına bakınca açıkça görüyoruz ki, Avrupa aslında Avrasya'nın bir yarımadası. Asya ve Amerika Karşısında Avrupa küçük kalıyor. Tek pazarın ve siyasal etki alanımızın mutlaka genişlemesi gerekiyor”* şeklinde ifade ediyor ve bu sayılan gerekçelerin makul ve standart AB kriterlerinde olmadığına ve bunun tamamen Türkiye'nin yukarıda da belirttiğimiz üzere İslam kimliğiyle alakalı olduğunu belirtmektedir (Zengin, 2010: 412-413).

Türkiye'nin bu dönemde iç ve dış politikadaki aktif ve başarılı hamleleriyle beraber ekonomik durumunu gittikçe büyütmesi, (Avrupa'nın 6. büyük ekonomisi olan Türkiye, 2010 yılında ortalama yüzde 8,9'luk büyüme oranıyla, Avrupa'da ilk sırayı almıştır). Ayrıca Türkiye'nin Avrupa'ya oranla fazla olan genç ve dinamik nüfusu AB için avantaj olması gereken kriterlerdir. Bu kriterlerin Avrupa'nın dinamizmi açısından çok önemli olduğunu düşünen akil adamlar ⁴³ da vardır. Başkanlığını 2008 Nobel Barış Ödülü'nü alan Finlandiya'nın eski Cumhurbaşkanı Martti Ahtisaari'nin yaptığı ve “Avrupa'da Türkiye: Kısır Döngüyü Kırmak” başlıklı 2009 yılında yayınladıkları raporlarında: Bazı AB ülke liderlerinin Türkiye'nin üyeliği konusunda yaptıkları bir takım olumsuz konuşmalar, tam üyeliğe

⁴³ Türkiye'nin Avrupa Birliği üyelik sürecine destek vermek amacıyla kurulan, Bağımsız Türkiye Komisyonu'dur. Ayrıntılı bilgi için bkz. www.independentcommissiononturkey.org.

alternatif bir takım öneriler⁴⁴ ve müzakerelerin önüne konulan engeller ilişkilerin raydan çıkar duruma getirmiştir. Bu olumsuz imaj da Türkiye halkı içinde AB'ye üyelik konusunda isteksizliğe ve verdiği desteğin azalmasına sebebiyet vermektedir. Ayrıca Türkiye'nin AB için elzemliğini şöyle ifade etmektedirler:

AB üyeliği ile güçlendirilmiş bir Türkiye, halen Rusya, Çin ve ABD'nin egemen olduğu bu bölgede Avrupa'yı da bölgesel bir güç olarak devreye sokabilir. Liderlerin Moskova, Şam, Tahran ve Kudüs gibi çok farklı başkentler arasında seyahat edebilen ve bu merkezlerin tümünde saygı görerek önemli siyasi hedeflerini rahatlıkla savunabilen başka bir ülke yoktur. Türkiye, herhangi bir krizi ve sorunu AB adına tek başına çözemez; ama Türkiye olmadan da AB'nin bölgede işi çok zordur”(AB Akil Adamlar Raporu, 2009).

AB'nin giderek artan bir şekilde enerji ihtiyacı açısından da Türkiye'nin üyelik konusunda olumlu bir referanstır. Türkiye'nin coğrafi konumu AB'nin enerji ihtiyacı konusunda önem arz etmektedir. Asya'nın Avrupa'ya açılan penceresi konumundaki Türkiye'nin enerji boru hatları topraklarından geçmektedir. Ayrıca 2009 yılında Rus gazına alternatif olarak hayata geçirilmeye başlanan Nabucco projesi bu durumun en yakın örneğidir. Son dönemde yaşanan ve bütün Dünya'yı etkisi altında bırakan *demokratikleşme hareketi* küresel bir güç olmak isteyen AB'nin Ortadoğu' ya dair politikalarını hayata geçirmek için Türkiye'nin coğrafi konumu sayesinde birkez daha anlaşılacaktır ki: Küresel bir güç olabilmek için AB'nin Türkiye'ye önemli ölçüde ihtiyacı vardır(Everts, 2003: 47-69). Bir de Türkiye'nin neden AB'ye üye olması elzemliğine yada fazlasıyla istemesine gelince: Öncelikle AKP ile beraber yapılan reformlar ile bu elzemlik daha da bir ortaya çıktı. Uyum yasaları çıktı iç politikada bir çok alanda reformlar yapıldı. Azınlık haklarından MGK reformuna, anayasadan bireysel haklara kadar ileri demokrasiyi iki yılda ve toplumsal uzlaşılı ile beraber hayata geçirilmeye çalışıldı. Elbette bu değişimler ve reformlar kendimiz için yaptık. Lakin şu da su götürmez bir gerçektir ki AB olmadan biz bu işleri gerçekleştiremezdik. Buradan Davutoğlu'nun da ifade ettiği gibi 'Yarım AB ile

⁴⁴ Merkel ve Sarkozy'nin ifade ettiği "İmtiyazlı Ortaklık" şeklindeki, tam üyelik dışında alternatif bir statüdür.

ilişkiler tamamen dondurulsa bile, reformlar ve yenilikler ilişki devam ediyormuşcasına sürdürülmesi gerekir'. Dışişleri sitesinde AB üyeliğinin gerekliliğini şöyle ifade etmektedir:

“Türkiye'nin AB'ne üyeliği ülkemiz için stratejik bir seçimdir ve Avrupa ülkeleri ile asırlardır devam eden kapsamlı ilişkilerimizin doğal bir sonucu olacaktır. AB ile ortak bir kaderi paylaşmaktayız. AB'nin üzerine inşa edildiği, demokrasi, insan haklarına saygı, temel özgürlükler ve hukukun üstünlüğü gibi değerler ve normlara önem vermekte ve bunları savunmaktayız.” (Dışişleri Bakanlığı, 2012).

Son tahlilde AB ile ilişkiler GKRY'nin dönem başkanı olmasıyla beraber adeta dondurulmuş şekildedir. Ayrıca AB'nin yaşadığı ağır ekonomik kriz birliğin geleceğine dair süreklilik konusunda soru işaretleri oluşturmuştur. Almanya'nın adeta bütün birliğin ekonomik direği olması ve Yunanistan, Portekiz, İspanya ve İtalya gibi ülkelerin ekonomik sıkıntıları yüzünden Türk halkı ve kamuoyu üzerinde de AB'ye üyelik konusunda verilen destek azalmaya başlamıştır. Bunda hem EURO bölgesindeki kriz etkili olurken, diğer taraftan Türkiye'deki refah seviyesinin yükselmesinin de etkisi büyüktür. Son dönemlerde Türkiye'nin birliğe üye olmasına karşı çıkan ülkelerin *İmtiyazlı Ortaklık* söylemlerinden uzaklaştığı gözlemlenmektedir. Bunda Türk dış politikasının son yıllardaki *proaktif* siyasetinin önemi büyüktür. AB de yavaş yavaş Türkiye'ye ihtiyacı olduğunu anlama başlamıştır. Özetle İmtiyazlı Ortaklık söyleminden tam üyelik söylemine gelinmesi ve bunlar GKRY'ne rağmen gerçekleşmesi Türk dış politikası ve AKP hükümetini başından beri titizce izledikleri AB politikasının başarıya uğradığını göstermektedir (Alkan, 2012b: 301-305). Türkiye AKP iktidarı ile birlikte bir çok tabunun iyice sarsıldığı bir dönem yaşamıştır. Bunlardan biri de muhafazakar kimliğine rağmen büyük bir istekle yürüttüğü AB politikasıdır. Bu elbette hem bir dış politika hedefi olmakla beraber, hem de daha açık ve daha demokratik bir ülke olma yolunda ilerlemek için gereklidir (Batu, 2010: 67-58).

Türkiye ve AB her geçen yıl siyaseten birbirinden uzaklaşmaktadırlar. Bu uzaklaşma da Türkiye'deki ekonomik ivmenin yukarıya doğru yükselmesi ve tam

tersi olarak AB bölgesinde yaşanan ağır ekonomik kriz halk bazında yukarıda denildiği üzere AB'ye olan teveccühü azaltmıştır. Ayrıca GKRY AB dönem başkanı olması ve ilişkilerin dondurulması da bunda etkili olmuştur. Türkiye adaylığının ilk yıllarında olduğu gibi AB'ye yakın bir dış politika izlemekten de vazgeçmeye başlamıştır. Komisyon raporlarına göre Türkiye Ortak Dış Güvenlik Politikası çerçevesinde yayınlanan AB ortak tutum belgelerinin 2007 yılı itibariyle %98'ne taraf olurken bu rakam 2011 yılına geldiğinde %48'e kadar gerilemiştir (Terzi, 2012: 405-406). Bu rakamlar Türkiye'nin Batı siyasetinden uzaklaştığı endişesini başta ABD olmak üzere Batılı güçlerce de tartışılmaya başlanmıştır. Bundan dolayıdır ki özellikle Arap Baharı'nı bir fırsat bilinip AB ülkelerinin Türkiye ile ortak bir politika yürütmeleri gerekliliği stratejistlerce önerilmektedir (Gordon ve Taşpınar, 2006).

3.2.4. Ermenistan Sınır Kapısının Açılma Girişimi: Komşularla Sıfır Sorun Politikası

Türkiye'de bütün çocukların ve gençlerin okul yıllarında diğer kesiminde kitle iletişim araçlarıyla Türk dış politikasına dair en iyi öğrendikleri şey 'Türk'ün Türk'ten başka dostu yoktur' yada 'Ülkemizin üç tarafı sularla, dört tarafı düşmanlarla çevrilidir' şeklindeki söylemlerdir. Bu söylemler Türk kamuoyunun bilinçaltı niteliğindedir. Bu söylemler adeta bir tabu oluşturmuş niteliktedir. Esasında bu söylemler soğuk savaş döneminde kendini doğrular nitelikteydi. Yunanistan ile Kıbrıs konusunda ilişkiler en alt seviyede, PKK yüzünden Suriye ile ilişkiler yok niteliğinde, Irak ve İran'dan ise sürekli bela geliyordu. Kafkasya'da Rusya ile ilişkiler de yine güvensiz bir şekilde ve hep tehdit olarak görülüyordu. Bulgaristan ile Göçmen sorunu ve Ermenistan ile de Türkiye'den toprak talepleri ve terör örgütü ASALA yüzünden tüm ilişkiler kesilmiş durumdaydı. AKP hükümeti 2002 yılında iktidarı devir aldığı anda karşılaştığı tablo eksikliği var fazlası yok yukarıda anlatıldığı şekildeydi (Zengin, 2010: 88).

Davutoğlu'nun dış politikasının yeni dönemdeki prensipleri arasında en dikkat çeken ve eleştirilen prensip '*Komşularla Sıfır Sorun*' politikasıdır. Davutoğlu bu dönemde bu prensip yüzünden fazlasıyla eleştiriye uğramıştır. Tüm eleştirilere

rağmen kendisi, komşularla sıfır sorun politikasının gerekliliğini şöyle ifade ediyordu: “*Etrafımız tümüyle düşmanlarla çevrili psikolojisinde olduğumuz zaman açılım yapmaktan çok defansif bir refleks gösteriyorsunuz. Komşu ülkelerle sıfır problem noktasına geldiğimiz zaman dış politika yapım anlamında olağanüstü bir manevra alanı kazanacağız.*” Bu yeni yaklaşımdaki amaç etraftaki düşman bölgelerdeki zinciri kırıp bu önemli sahada söz sahibi olmak ya da bu bölgeye dair önemli bir karar verici aktör olmak. Bunun yolu içeride güçlü bir Türkiye dışarıda ise komşularıyla ilişkilerinde sorun yaşamayan yoldan geçmekteydi (Zengin, 2010: 88-89). Davutoğlu’nun bu prensibinin hayata geçirilmesi için ön gördüğü ilk şey ekonomik entegrasyon olması gerekliliğidir. Bunun içindir ki Davutoğlu ve Başbakan Türkiye Cumhuriyeti tarihinde en fazla seyahat eden bakan ve başbakandır. Türkiye, AKP hükümeti ile bir çok ezber ve tabu da olduğu gibi bu alanda da ezberleri bozdu. Öyle ki Yunanistan Başbakanı, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan’ın kızının nikahında nikah şahidi olmuştur. Türkiye Cumhurbaşkanı Ermenistan’a maç izlemeye gitti. Bu ve bunun gibi girişimler AKP *proaktif* dış politikasının bir gereği ve bölgesel güç olması için komşularla ilişkilerin sıfır problem olması gerekliliğinden doğan girişimlerdi. AKP hükümeti de bunun farkındaydı ve bir çok bölgesel sorunlarda arabulucu rolü üstlenmesi ve yine ekonomik entegrasyon gereği bir çok ülke ile vize muafiyetine gidilmesi Davutoğlu’nun bu modeli için yapılan girişimlendendi. Geline nokta Türkiye’nin bölgesel bir aktör olduğu yaşanan krizlerde üstlendiği sorumluluklarla su götürmez bir gerçek olduğunu son dönemde yaşanan krizlerde göstermiştir. Bu göreceli başarılı durumun mimarı olarak Ahmet Davutoğlu gösterilmektedir. Hal böyle olunca övgülerin sahibi olduğu kadar eleştirilerin de sahibinin kendisi olmalıdır.

Davutoğlu’na yapılan en büyük eleştiri fazlasıyla idealist bir politika izlediğidir. Bu eleştirilerin en fazla gerekçesi ise yukarıda bahsettiğimiz komşularla sıfır sorun politikasıdır. Dış politikada çıkar odaklı mı? Yoksa değer odaklı mı? dış politika izlenir tartışmaları Davutoğlu döneminde fazlasıyla gündemi meşgul etmiştir. Bunda elbette bir eleştiri olarak Davutoğlu’nun reelpolitik davranmadığından dolayı bir eleştiri getirilmektedir. Davutoğlu ise kendi çalışması olan Stratejik Derinlik çalışmasını adeta saha olarak Türkiye üzerinde uygulama

fırsatı bulmuş ve bu uygulama en azından Arap Baharı diye literatüre giren Ortadoğu'daki demokratikleşme hareketine kadar başarılı bir şekilde geldiği söylenebilir. Esasında sıfır sorun politikasının ilk çatırdamaya başladığını yüksek sesle dillendirilen olay Ermenistan ile sınırların açılması konusunda Azerbaycan ile karşı karşıya gelinen krizdir. Aynı zamanda ciddi olarak ilk defa sıfır sorun politikasının karşılaştığı sorun da bu girişimdir.

Ermenistan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk ülkelerden biri (16 Aralık 1991) olan Türkiye'dir. Türkiye, Ermenistan'ın bağımsızlık bildirisinde Türkiye'nin doğu bölgeleri için kullanılan "Batı Ermenistan" tabiri nedeniyle Türkiye, Ermenistan ile ilişki kurmaya pek yanaşmamıştır (Kaya, 2010: 224). Bizatihi Ermenistan, Türkiye sınırını tanımamakta ve toprak talebinde bulunmaktadır. Bu ilişkilerin esasında dondurulmasında daha doğrusu bir türlü ilişki kuramaması tarihte yaşanan sözde soykırım yapıldığı iddiası ve Ermenistan'ın uluslararası arenada sürekli Türkiye'nin karşısına temcit pilavı gibi önüne sürmesi, ayrıca yakın geçmişte Ermeni terör örgütü ASALA'nın Türk Büyükelçilerin şehit etmesi bu ilişkilerin en alt seviyeye inmesine sebebiyet vermiştir.

Türkiye- Ermenistan ilişkileri özellikle AKP hükümeti ile birlikte ayrı bir boyuta gelmiş ve yıllarca Türkiye Devletinin konuşmayı bile reddettiği sözde soykırım iddiaları konusunda Recep Tayyip Erdoğan'ın Ortak bir tarih komisyonunun kurulup arşiv incelemeleri yapılma talebi. Ermenistan Hükümeti daha doğrusu diasporası tarafından reddedildi. Türkiye'nin bu tutumu esasında yıllarca ihmal edilmiş bir girişimdi. Türkiye yıllarca bu konunun konuşulmasını dahi devlet politikasında yer vermezken, diaspora Dünya'ya soykırımı anlatmış, meyvesini Avrupa'da başta Fransa olmak üzere bir çok ülkede anıtlar yaptırarak ve soykırımın tanınması konusunda girişimlerde bulunmuş ve bunda göreceli olarak başarılı da olmuştur. Bundan dolayıdır ki Başbakan'ın bu çağrısı bir yandan Türk siyaset anlayışındaki değişimi gösterirken, diğer taraftan ise uluslararası camiaya Türkiye'nin bu konuda kendi tezini savunma fırsatı vermiştir.

Bazı görüşlere göre sıfır sorun politikasının bir devamı niteliğinde, bazı görüşlere göre ise ABD'nin isteği doğrultusunda (girişimlerin ABD başkanı Barack

Obama'nın Türkiye ziyareti sonrasında başlaması, bizatihi Obama'nın açıklamasında Ermenistan sınır kapısına değinmesi bu iddiayı güçlendirmektedir.) Türkiye, Ermenistan ile ilişkiler konusunda somut adımlar atmaya başlamıştır. Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin normalleşme süreci 2007 yılında Cenevre'de İsviçre Dışişleri zabıt katipliğinde başlamıştır. Abdullah Gül'ün milli maç vesilesiyle 2008' de Erivan'a yaptığı ziyaret ve Sarkisyan'ın; Bursa'da oynanan futbol maçına gelmesi ikili temasların en somut adımıydı. Türkiye- Ermenistan diplomatik ilişkilerinin kurulması ve sınırın açılmasını kapsayan süreç de başlamış oldu. Elbette bu süreç Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin yanında Türkiye-Azerbaycan ilişkilerini de yakından ilgilendiriyordu. Azerbaycan'ın tavrı netti ve bu yakınlaşmaya karşıydı. Aliyev bir tepki olarak İstanbul'da gerçekleşen medeniyetler zirvesine de katılmayarak bir anlamda protesto etmiştir (Oktay, 2012: 368). Bu çerçevede Başbakan Azerbaycan ile Ermenistan arasında mutabakat sağlanmadığı sürece Türkiye-Ermenistan olarak nihai bir sözleşmeyi imzalamayacaklarını defalarca ifade etmesine rağmen ilişkiler fazlasıyla gergin bir hal almıştı. Bunda Rusya'nın da rolü çok büyüktü. Rusya Bakü'ye 'Türkiye sizi satıyor' söylemleriyle Rusya hem Azerbaycan'ı yanına çekiyor, böylece Türkiye'nin Ermenistan ile yaptığı protokol görüşmeleri sekteye uğramış oluyordu. Bu durumda hem Azerbaycan Rusya'ya yakınlaşıyor hem de Kafkasya'da Ermenistan'ı elinden çıkarmamış oluyordu. Türkiye, Azerbaycan ile yaşanan krizi atlatmak için önce Recep Tayyip Erdoğan Azerbaycan Parlamentosu'nda bir konuşma, daha sonra ise Abdullah Gül'ün Azerbaycan'ı ziyareti olmuştur.

10 Ekim 2009'da Türkiye-Ermenistan İlişkilerinin normalleşmesine yönelik protokol, Bakan Davutoğlu ile Ermenistan Dışişleri Bakanı Nalbantyan Tarafından İmzalandı. Bu imza elbette Azerbaycan tarafından Türkiye'ye duyulan güven konusunda bazı tereddütler yaşamasına neden olmuştur. Lakin gelinen noktada Türkiye diplomatik hamlelerle bu ilişkiden en az zararla çıkmaya çalışmıştır. Türkiye bu konuda Azerbaycan ile bilgi paylaşımında ve sürekli iletişim halindedir. Protokole gelince öncelikle Ermenistan, Türkiye'nin sınırlarını protokole imza atarak kabul etmiş olmaktadır. Ayrıca , *'İlişkilerin Geliştirilmesine Dair Protokol' de Ermenistan "Bölgesel ve uluslararası uyumsuzluk ve çatışmaların uluslararası hukuk ilkeleri ve*

normları temelinde barışçı şekilde çözümlenmesi hususundaki taahhütlerini” tekrarlamıştır. Böylelikle, Ermenistan Karabağ konusunu da uluslararası hukuka göre çözümlenmesini zımni olarak kabul etmiş oldu. Bizatihi BM’nin Karabağ işgalinin son bulması yönünde bir çok kararı da vardır. Ermenistan protokolün imzalanmasından sonra Karabağ ile Nahçıvanı birbirine bağlayan LaçınKoridoru’nu açacağını ilan etti.

Özetle, Türkiye yukarıda da değindiğimiz üzere bu kriz ile Azerbaycan hükümeti arasında bir güven bunalımı yaşanmasına sebebiyet verdi. Türk ve Ermeni hükümetleri hiç kuşkusuz söz konusu protokolü ulusal parlamentolarında on yıllarca bekletmek üzere imzalamamışlardır. Parlamento onayı ise Ankara tarafından Karabağ’da süren Ermeni işgalinin sona ermesine endekslenmiş görünmektedir. Geline nokta bakıldığı zaman Türkiye açısından protokollerin, stratejik önemi yüksek ancak aciliyet arz eden hususlar olmadığı ve bu yüzden Ankara- Bakü ilişkilerinin, Bakü-Moskova hattına kaymaması için Azerbaycan ile ilişkilerin üst seviyede tutulması gerekir.

3.2.5. One Minute-Alçak Koltuk-Mavi Marmara Krizleri ve İsrail ile İlişkiler

Son yıllarda Türk dış politikasının en önemli uğraş alanlarından birisi İsrail ile yaşanan krizler olmuştur. 1948 yılında İsrail Devleti fiili olarak kurulmuş olup 28 Mart 1949 yılında Türkiye İsrail’i *de facto* olarak tanımıştır. Türkiye’nin İsrail’e dair politikası konjonktürel olarak değişiklik göstermiştir. İki ülke arasındaki ilişkiler, tesis edildiği dönem olan Soğuk Savaş dönemin dengesi içinde yürütülmüştür. Türkiye’nin bu dönemde dönemin şartları gerekçesiyle(Darbelerin yaşandığı bir dönem) tutarlı bir iç ve dış politikadan bahsetmek abesle iştigal olur. Bizatihi, “*Dış politika kavramı, dış politika ifadesinden farklı olarak iç/dış ayrımının mümkün olmadığı ve tam da bu nedenle dış politika denen şeyin içeride işleyen iktidar ilişkilerine içkin bir strateji olduğu anlamına gelir*” (Balci, 2010). Türkiye’nin içerideki durumu belirttiğimiz üzere istikrardan yoksun olduğundan Türk dış politikasında İsrail ile ilişkiler günümüze kadar inişli çıkışlı şekilde gelmiştir. .Lakin Türkiye, İsrail’le münasebetlerini kısmi yakınlaşma ve uzaklaşmaların haricinde radikal adımlar atmaktan hep uzak durmuştur.

Soğuk savaşın bitiminden sonra İsrail ile ilişkilerini giderek yakınlaşması Türkiye'nin küresel ve bölgesel ölçekte yaşanan köklü dönüşümüne uyum sağlamak üzere başlattığı çok yönlü bir politikanın önemli parçasıdır. Ortadoğu barış sürecinin etkisinde başlayan ilişkiler daha sonra TSK'nın modernizasyonu sürecinde teçhizat gereksinimi ve bunun tedarik aşamasında karşılaştığı zorluklar askeri ilişkileri geliştirmiştir. Türkiye-İsrail ilişkileri daha çok stratejik ortaklık, savunma ve askeri anlaşmalarla ilişkilerini artarak sürdürmüştür. Gökhan Bacık'a göre, Türkiye'nin bu dönemde "İsrail ile yakınlaşmasının temel nedeni İsrail ile ilişkileri ülkedeki laik sistemi korumaya yönelik bir politika olarak gören ordu ve sivil bürokrasi" olmuştur (Bacık, 2001: 52).²⁸ Ağustos 1996'da imzalanan Savunma Sanayi İşbirliği Antlaşması'nın imzalanmasıyla birlikte ilişkilerde önemli adımlar atılmıştır. Bu dönemde Türkiye'de koalisyon Refah-Yol hükümeti var olup böyle bir antlaşmanın imzalanması herkesçe hayretle karşılanmıştı. 1990ların ortalarında gelişmeye başlayan ve 2000'lerin başına kadar devam eden bu ilişkiler AKP hükümeti ile başka bir evreye girmiştir. AKP'nin dış politika felsefesi: Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi bir *cephesiz ülke* yada Soğuk Savaş sonrası dönemde verilen *köprü ülkesi* değil, yeni Dünya düzeninde bölgesel bir güç ve merkez ülke olmaktır. Çetinsaya'ya göre Türkiye, tarihi ve coğrafi olarak ta bunu başaracak güce sahiptir (Çetinsaya, 2008: 928). Böyle bir anlayışla yola çıkan AKP hükümeti Ortadoğu ile ilişkilerinde de *proaktif ve vizyon odaklı ve çok taraflı ve çok boyutlu bir dış politikayı* benimsemiştir. Artık bölgedeki olaylara duyarlı ve arabulucu ülke olma misyonu belirlemiş bir hükümet felsefesi mevcuttur.

Türkiye-İsrail ilişkilerinde esasında ilk olarak 2006 yılında Hamas lideri Şeyh Ahmet Yasin'in öldürülmesinin Başbakan Recep Erdoğan tarafından İsrail devletinin terör uyguladığı yönündeki değerlendirmesi, Filistin sorunundan dolayı gelecekteki krizlerin habercisi olmuştur. Şubat 2006 yılında yeni seçilen Hamas lideri Halid Meşal'i kabul eden ilk ülke oldu. 2006 senesinden itibaren İsrail'in özellikle Gazze'ye yönelik gerçekleştirdiği operasyonlarda Türkiye tarafından sert bir biçimde eleştirilmiştir. 2007 yılından sonra İsrail-Suriye arasındaki ilişkilerin düzeltilmesi için arabulucu rol üstlenen Türkiye, hem Ortadoğu'da önemli bir meselenin çözümüne katkıda bulunmak, hem de bölgede saygı duyulacak bölgesel

bir güç konumuna gelmek istemiştir. Arabuluculuk görüşmeleri başlamış ve iki ülke de bu görüşmelere sıcak bakıyordu. Suriye ile İsrail arasındaki dolaylı barış görüşmelerinde son nokta konulmak üzereydi. Lakin İsrail, bir sabah Gazze'ye yönelik başlattığı “Dökme Kurşun Operasyonu” ile adeta kaldığı yerden devam ediyordu. İsrail Başbakanı Olmert'in Ankara ziyaretinden sonra gerçekleştirilen operasyonla kandırıldığını düşüncesinde olan Ankara'nın tepkisi çok sert olmuştur. Türkiye, bu görüşmeler başlamadan önce iki taraftan da, görüşmeler sürerken ve nihai bir karar alınmaya kadar Filistin ve Lübnan'da gerilim olmaması yönünde taahhüt almışlardı. Lakin İsrail sözünü tutmamıştı. 22 gün süren bu saldırıda 313'ü çocuk, 116'sı kadın olmak üzere 1417 insan katledilmişti. İsrail'in Gazze saldırısı Ankara –Tel Aviv ilişkilerinde büyük yaralar açmıştı. Bu durum 2009 yılında Davos'ta gerçekleştirilen zirve de ilk patlağını vermişti.

One Minute Vakası, 2009 yılının Ocak ayının başında İsviçre'nin Davos kentindeki Zirvesi esnasında Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan ve İsrail Cumhurbaşkanı Şimon Peres arasında Ortadoğu hakkındaki bir oturum esnasında yaşanan sert tartışma⁴⁵ sonrasında Erdoğan'ın oturumu terk etmesi büyük bir krize yol açmıştır. One Minute vakası olarak literatüre giren olay gerginliğin başlangıcı olması ve yaşananlar esnasından biriken hissiyatın bir dışa vurulması olayıdır. 2009 yılının Ekim ayında ise yine bu krize bağlı olarak 2001 yılından beri süren ve askeri anlaşmalar kapsamında Türkiye ve İsrail hava kuvvetlerinin iştirak ettiği Anadolu Kartalı Tatbikatı'na İsrail'in katılımının Türkiye tarafından iptal edilmiştir.

Alçak Koltuk Krizi, Alçak Koltuk Krizi diye ifade edilen diplomatik krize sebebiyet veren olayın Davos krizinin yıl dönümüne gelmesi daha önceden tasarlandığı ve cevap niteliğinde olduğu şeklinde de yorumlanabilir. Lakin bu krize giderkenki süreçte tetikleyici olaylar başta Davos Krizi, ardından Anadolu Kartal Tatbikatı'ndan İsrail'in çıkartılması ve Türkiye'de İsrail'e dair olumsuz mesajlar veren dizi ve filmlerin varlığı (Ayrılık ve Kurtlar vadisi gibi) bu krize sebebiyet veren görünür nedenlerdir. 12 Ocak 2010 tarihinde İsrail Dışişleri Bakan Yardımcısı Dany Ayalon, Türkiye'nin Tel Aviv Büyükelçisi Oğuz Çelikkol'u, makamı yerine meclisteki

⁴⁵ <http://www.youtube.com/watch?v=2mwKZlQcIAs>

bürosuna çağırılmış, öncelikle bir koridorda bekletilmiş daha sonra küçük bir odaya alınıp elini sıkmadan ve hiçbir ikramda bulunulmadan, Ayalon'un oturduğundan çok daha alçak bir koltuğa oturtulmuş. Ve gazetecilerin tokalaşmış şekilde fotoğraf istemelerine karşın Ayalon, tokalaşmayacaklarını ve odada sadece İsrail bayrağının olması bütün diplomatik nezaket sınırlarının çiğnendiğini aşikar bir şekilde gösterilmiştir. Bu kriz daha sonra Ayalon'un özür dilemesi ile fazla büyümemiştir. Lakin gerginlik İsrail-Türkiye arasında hat safhadadır.

Mavi Marmara Krizi, Tüm uluslararası baskılara rağmen BM kararları olmasına rağmen İsrail, 1 milyon 400 bin Filistinli'nin yaşadığı Gazze'yi dünyanın en büyük açık hapisanesine çevirmişti ve ağır bir abluka uyguluyordu. Gazze'de yiyecek, su, ilaç, tüp sıkıntısı çekiliyordu. Uluslararası Af Örgütü'nün verilerine göre Gazze'de kuşatma altında tutulan her beş kişiden dördünün insani yardıma ihtiyacı vardı. Tüm bu sıkıntılara karşın İnsani Yardım Vakfı'nın organizasyonu ile İnsani yardım amacıyla Gazze'ye doğru hareket eden 32 ayrı devletten yaklaşık 600 kişinin bulunduğu 5 gemi Türkiye'den Gazze'ye doğru yola çıktı. Yardım filosu daha uluslararası sulardayken İsrail komandoları tarafından baskına uğramıştır. Sadece Mavi Marmara adlı Türk gemisine yönelik çok sert bir müdahale gerçekleştiren İsrail ordusu, 9 Türk vatandaşın hayatını kaybetmesine sebebiyet vermiştir. Bu olayın ardından ilişkiler artık kopmuş durumda Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkilere kan bulaşmıştı. Türkiye önce BM Güvenlik Konseyi'ni topladı ve ağır bir kınama mesajı yayınlamasını sağladı. Akabinde Türkiye bu olayla alakalı taleplerini sıraladı:

- İsrail'in kamuoyu önünde Türkiye'den özür dilemesi,
- Gemilerde saldırı konusunda bağımsız bir soruşturmayı kabul etmesi,
- Gazze'ye yönelik ablukanın kaldırılması,
- Ölen insanların ailelerine tazminat ödenmelidir.

Türkiye isteklerinin hepsinin gerçekleşmediği takdirde ilişkilerin kesileceğini tüm Dünya'ya duyurmuştur. Davutoğlu, "Bu tek olay, bölgenin tarihinde bir dönüm noktasıdır. Bu bizim 11 Eylül'ümüz olmuştur, ki bizim bölgesel ve küresel

bakışımıza derin etkisi olacaktır ve hiçbir şey eskisi gibi olmayacak anlamına gelmektedir”(Zengin, 2010:249). Türkiye bölge içi ve bölge dışı liderler ve kurumlar vasıtasıyla İsrail aleyhine kınama kararı çıkarttı. İsrail tarafından ilişkileri düzeltmeye yönelik birtakım girişimler olmasına rağmen Türkiye özür ve tazminat taleplerinin yerine getirilmesinin ilişkilerinin düzeltilmesi için ön koşul politikasını devam ettirmektedir.

Sonuç olarak ilişkiler günümüzde iyi durumda değildir. Ortada Uluslararası Hukuk kuralları ve BM'nin aldığı kararlara rağmen, İsrail *şımarık çocuk* misali sorumsuzca davranmaktadır. Tüm bu olanlar esasında İsrail açısından bölgede kendine en yakın olabilecek ülke Türkiye ile ilişkilerini bozmuştur. İsrail veya İsrail Lobisi ABD üzerinden Türkiye'ye sert yaptırımlar yapılması için uğraşmakta, lakin ABD'nin bölgeye dair kısa ve uzun dönemli planlarında Türkiye'ye duyduğu gereksinimden dolayı Türkiye'ye baskı yapamamaktadır. Türkiye'nin bu dik duruşu bölgede bir teveccüh oluşturulmasına ve sempati duyulmasını sağlamıştır.

3.2.6. Gürcistan Krizi ve Rusya ile İlişkiler

Soğuk Savaş döneminin getirdiği bloklaşmadan dolayı birçok siyasi karşıtlığın etkisinde hep kalmıştır. 1991 yılında hiç kimsenin tahmin edemediği, SSCB'nin çöküşünden sonra Rusya Kafkasya'yı arka bahçesi olarak ifade etmiştir. Bölge'de bulunan yeni bağımsızlıklarına kavuşmuş Türki Cumhuriyetlerin varlığı ve Türkiye'de dillendirilen 'Adriyatikden, Çin Seddine Kadar Türk Dünyası' söylemi Rusya'yı fazlasıyla tedirgin ediyordu. Esasında bu söylem Uluslararası konjonktür ve Türkiye'deki mevcut hükümetin algısı, bu söylemin sadece söylemden ibaret kaldığını göstermiştir. Yada Rusya'nın korktuğu kadar eyleme dönüşmediği de söylenilebilir. Ama yinede Rusya, Türkiye'yi *arka bahçesine* girmek isteyen bir ülke gibi görüyordu.

Rusya çöküşten sonra Putin ile beraber yükselişe geçmiştir. Bu yükselişte şüphesiz en büyük etken Rusya'nın dünya doğal gaz rezervlerinin üçte birine, petrol rezervlerinin ise beşte birine sahip olmasıdır. Avrupa'nın bu konuda en büyük tedarikçisidir. Mavi Akım projesi ile aynı bağımlılık Türkiye için de geçerli olmuştur. Rusya Soğuk Savaş dönemi boyunca Türkiye'yi ABD'nin ajanı olarak

gördü. Rusya'nın bu algısı ilk olarak Türkiye'nin Irak işgaline karşı olmasıyla göstermiştir. Ondandır ki 32 yıl sonra bir Rus Devlet Başkanı Türkiye'yi ziyaret etmiş ve bu görüşmesinde Putin, Türkiye'nin bölgede artık ABD'den bağımsız bir şekilde de hareket edebileceği mesajını almış ve Türkiye ile stratejik ve ekonomik işbirliği önerisinde bulunmuştur. Hedef olarak 2015 yılında 100 milyar dolar ticaret hacmi hedefi doğrultusunda birçok antlaşmalar yapılmıştır. Artık Rusya, Türkiye'yi ABD hegemonyası altında olarak görmüyor ve bağımsız ilişkiler yürütmek istiyordu. Putin bu durumu şöyle ifade etmiştir:

“Irak’tan başlayarak takip ettiğiniz politika gerçekçi ve makul olmak yanında, ilkel, onurlu, cesur ve bağımsız bir nitelik taşıdı. Bu uygulandıkça gördük ki, bu bir seferlik bir politika değil süreklilik arz eden bir tutum. Bunu görünce size saygımız arttı, kendi kendimize ‘Türkiye artık bizim için stratejik işbirliği yapabileceğimiz değerinde bir ülkedir’ dedik” (Zengin, 2010: 381-383).

Gürcistan Türkiye'nin doğuya açılan kapılarından biridir. Bu konuda en az Azerbaycan kadar önem arz eder. Bakü'den gelen petrol ve doğal gaz Gürcistan üzerinden Türkiye'ye gelmektedir. Esasında Gürcistan da Türkiye'yi Avrupa'ya uzanan bir köprü olarak görüyor. Esasında belki de Gürcistan için en önemli şeyde buydu. Gürcistan Türkiye üzerinden Avrupa ile entegre olmaktı. Özellikle Turuncu devrim diye adlandırılan devrim sonucu Saakaşvili'nin İktidara gelmesiyle bu söylem daha da çoğaldı ve NATO'ya üyelik başındaki toprakların NATO'ya girmesi demek ABD'nin burnunun dibine gelmesi anlamına geliyordu. İkili ilişkiler bir çok açıdan geliştirilmiş ve derinleştirilmiştir. 2008 yılında ekonomik olarak Gürcistan pazarında 100 ü aşkın işadammının teşebbüslerde bulunması ve yaklaşık dış ticaret hacmi ise 1 milyar dolar civarındaydı(Saivetz, 2009: 101). Rusya bir mesaj vermesi lazımdı ve bunu da Güney Osetya ve Abhazya üzerinden yapmaya çalışıyordu. 2008 yılında Gürcistan, tek başına bağımsızlığını ilan eden Güney Osetya'da düzeni sağlamak için askeri saldırı yaptı ve Güney Osetya'yı tekrar ele geçirdi. Bunun üzerine Rus birlikleri Kuzey Osetya'dan saldırı yaparak Gürcistan ordusunu püskürtüp, başkent Tiflis'e kadar ilerlemiş ve tüm kontrolü eline almıştı. Rusya ise

Türkiye'nin gizliden gizliye Gürcistan'ı kışkırttığını ve askeri destek verdiği iddiasını, Türkiye Önce Moskova daha sonra da Tiflis'e yaptığı ziyaretler sonucunda yalanlamıştır(Oktay, 2012: 307-316). Davutoğlu ise 'Kafkas İstikrar ve İşbirliği Platform' fikri ile hem Kafkasya'ya karşı kötü emellerinin olmadığını Rusya'ya gösteriyor hem de Gürcistan'a arkadayız mesajını veriyordu. Böylece Türkiye arabuluculuk faaliyetiyle hem bölge de prestij kazanıyor, hem de üst seviyede ticari hacmi olan iki ülkenin biran önce de istikrara kavuşmasını sağlıyordu. Ayrıca, Türkiye'nin gösterdiği barış yanlısı ve yapıcı tavır Moskova'nın klasikleşmiş Ankara algısında köklü değişiklikler yapmasını da sağlamıştır.

Türk-Rus ilişkileri Turgut Özal, Süleyman Demirel döneminde yol almaya başlayarak 2002 yılında iktidara gelen AKP'nin ikinci iktidar döneminde en üst seviyeye ulaşmıştır. Putin'in Aralık 2004'teki Ankara ziyareti sırasında taraflar arasında derinleştirilmiş 2009 yılında mesafeli seviyeli ortaklık olarak yol almaya başlayan ikili ortaklık bugün *stratejik ortaklık* seviyesine gelmiştir. İlişkilerin önemli boyutunu ticari, ekonomik ve nükleer konuları ile ilişkiler oluşturmaktadır. Davutoğlu'nun çok yönlü ve alternatifler üzerine yürüttüğü yeni dış politika paradigması Rusya ile ilişkilerde meyvesini vermiştir. Tabi bu kadar iyi bir şekilde çizilen tablodan sonra bazı konular bu tabloyu tekrar düşündürmeye itmiştir. Öncelikle Türkiye için büyük önem arz eden Ermenistan ve Karabağ'ın işgalleri konusunda Rusya ve Türkiye'nin tamamen duruşları farklı olmuştur. Yine Kosova'nın bağımsızlık konusunda da Rusya, Türkiye ile ters düşmüştür. Son olarak Suriye konusunda da Türkiye uzayan süreçte muhalifleri desteklemek zorunda kalırken, Rusya Esed yanlısı politika yürütmüştür.⁴⁶ Lakin gelinen noktada artık hem Ermenistan hem Kıbrıs hem de Suriye konusunda Türkiye ile aynı çizgide hareket etmeye ve çözüme ulaştırma yanlısı politika sergilemeye başlamıştır. Aras'a göre bunda etkili olan en önemli şey Davutoğlu ile beraber değişen dış politika paradigmasıdır. Aras Rusya'nın Türkiye'ye karşı yeni dış politika felsefesini ise şöyle ifade etmektedir:

⁴⁶ Esasında tüm bu yukarıda saydığımız ihtilafli diye adlandırabileceğimiz konularda Türkiye, Rusya ile farklı çizgide olurken ABD ile ortak payda da olmuştur. Bu durum esasında eksen kayması tartışmaları yapanlarında pek anlamlandırmadıkları bir ironidir.

“Türkiye, hem Gürcistan krizinde hem de Ukrayna krizinde olgun, yapıcı ve hassas bir dış politika izledi. Bu bağlamda Türkiye, Avrupa Birliği dış politikasının ötesinde, bölge realiteleriyle daha iç içe, barışık bir rol oynadı. Fazla risk de almadı. Türkiye bölgesel dengeleri gözetken bir dış politika izleyeceğini net bir şekilde ortaya koydu. Türkiye'nin AB'ye tam üyeliği sonrasında, Avrupa'nın Kafkasya ve Ortadoğu politikasını büyük bir oranda Türkiye'nin belirleyeceği düşüncesi var ki, bu uzak bir beklenti değil. Mart 2003'e dönersek, Türkiye'nin ABD askerlerinin Irak'a girişine hayır demesinden bölgede en karlı çıkan Rusya Federasyonu oldu. O tarihten bugüne, Moskova'da Avrupalı bir Türkiye'nin sanılanın aksine Rusya'ya tehditten ziyade yarar getireceği yönünde bir inanış gelişti.. Moskova, Ankara'yı bir tehdit olarak algılamakta, şimdi bölgenin kaostan kurtulabilmesi için Türkiye'yi bir istikrar unsuru olarak görmeye başladı. Rusya'nın dış ticaretinin ana unsuru petrol ve doğalgaz. Petrol ve doğalgazını İsrail başta olmak üzere diğer Akdeniz ülkelerine satabilmesinin yolu, üstüne basarak söylüyorum, tek yolu Türkiye'den geçer.” (“Sanal” , 2005).

3.2.7. Füze Kalkanı-Uranyum Zenginleştirilmesi ve İran ile İlişkiler

Günümüzde Türkiye-İran ilişkileri 1979 devriminden sonra en parlak dönemini yaşamaktadır. Devrim sonrası bütün İslam dünyasında olduğu gibi, Türkiye'de de bir süre İran rüzgarı esti. İran bu dönemde devrim öğretilerini diğer ülkelere ihraç etmeye çalışıyordu. Bu durum elbette laik bir politika izleyen Türkiye için büyük bir tehdit unsuruydu. Özellikle 1990 lı yıllarda İran'ın PKK'ya verdiği destek ve Türkiye'deki öldürülen aydın ve gazetecileri suikast eylemlerini gerçekleştirdiği iddiaları ilişkilerin gerginliğini daha da arttırdı. İran ile ilişkiler Hatemi'nin (1997-2005) seçilmesi ile düzelmeye başlamıştır. Hatemi döneminde reform süreci başlamış ve radikal dinci gruplara verilen destek azalmıştır. Doğal olarak Türkiye'nin İran'dan aldığı tehdit algısı da azalmıştır.

Türkiye ve İran, gerek coğrafi konumları, gerek tarihi ve jeopolitik yapıları, gerekse nüfus ve kültürel kimlikleriyle bölgede söz sahibi olabilen en önemli ülkeler

arasında yer almaktadırlar. AKP dönemi ile birlikte daha doğrusu yeni dış politika felsefesinin temel referanslarından *komşularla sıfır sorun ve çok taraflılık politikaları* doğrultusunda Türkiye bölgede daha aktif ve sorumluluk sahibi bir ülke olmuştur (Karacasulu, 2010: 204). Türkiye elbette bunu yaparken de arabulucu ve uzlaşmacı rol oynayarak, bölgede güvenlik ve barışın sağlanmasına katkı ve ekonomik ilişkilerin hat safhada gerçekleşmesi için girişimlerde bulunmuştur. Türkiye'nin Ortadoğu'daki yeni dış politika felsefesi İran ile ele alındığında ekonomik ve özelliklede güvenlik eksenli olmaktadır. Güvenlik eksenli olması daha çok NATO eksenindeki gelişmeler ile olmuştur. Bizatihi, Türkiye'nin İran ile ilişkilerini etkileyen faktörler genelde tarihi ve kültürel, ideolojik, güvenlik gibi faktörlerdir. Bu faktörler esasında iç faktörler diye ifade edebiliriz. Esas ilişkileri etkileyen faktörler dolaylı dış faktörler olup: Türkiye'nin İsrail ve ABD (NATO) ile olan ilişkileridir. Türk dış politikası sıfır sorun politikası gereği Ortadoğu ile ilişkiler eskiye göre daha fazla ağırlık verilmiştir. Elbette bu ağırlıktan İran da nasibini almıştır. Türkiye'nin Ortadoğu'ya dair yeni planı eksen kayması tartışmalarını da beraberinde getirmiştir.

Füze Kalkanı Projesi: Türkiye ile İran arasında bu dönemde özellikle yukarıda da belirttiğimiz üzere sorunlu konular NATO ya da ABD menşelidir. Füze Kalkanı Projeside bunlardan bir tanesidir. Füze Kalkanı Projesi ilk olarak Soğuk Savaş yıllarında Başkan Ronald Reagan döneminde Yıldız Savaşları olarak gündeme gelmiştir. Bu projede Sovyet ve Dünya'nın herhangi bir yerinden ABD'ye karşı yapılacak füze saldırılarını havadayken yok etmek için geliştirilmek istenen projedir. Yapılan çalışmalarda her füzenin havadayken vurulmasının mümkün olmadığı anlaşılmıştır. Hem bu dönem gerek SSCB gerekse Varşova Paktı'nın çökmesi yüzünden bu proje rafa kalkmıştır. Daha sonra Başkan Bush döneminde tekrar gündeme gelen ve bu sefer tehdit unsuru görünürde Rusya değil; kısa bir süre önce 2500 km balistik füze geliştirdiğini duyuran İran'dır. ABD'nin daha doğrusu İsrail'in tehdit algısını oluşturan İran'ın balistik Füzelelerini denetlemek için ise ilk akla gelen Türkiye'de konuşlandırılmak istenen Füze Kalkanları'dır. Lizbon'da gerçekleştirilen NATO zirvesinde Türkiye ne Batılı müttefikleri ile arasının bozulmasını nede yeni dış politika anlayışından dolayı komşuları ile ilişkilerinin zarar görmesini istemiştir.

Davutoğlu bir gazetede verdiği demeçte: Biz komşularımız tarafından ne bize ne de NATO'ya dair bir tehdit algısının olduğu kanaatini taşımamakla beraber, NATO'nun da geleceğe dair planlama yapmasının normal olduğunu ve Tşrkiye'nin de bu planların içinde olmasının gayet normal olduğunu belirtmiştir(Yılmaz, 2012: 408). Tşrkiye bazı hassasiyetlerini belirterek hem evet demiş, hem de çekincelerini belirtmiştir. Tşrkiye dengeli bir yaklaşım sergileyerek sşrece katkıda bulunmuştur. Her şeyden önce daha önceleri Batı ile Doğu arasında bir tercih yapmak zorunda kaldığı dönemler, Batı'dan yana karar veren Tşrkiye bu dönemde bir diplomasi rneği göstermiştir. Ve İran ile dşzeltilmeye çalışılan ilişkiler de zarar görmeden devam etmiştir.

Uranyum Zenginleştirilmesi: İran'ın nşkleer silah yapımı 1950'li yıllara dayanmaktadır. O dönemlerde Batı da bunu destekliyordu. Devrimden sonra bu destek kesilmiş, bu sefer ise Rusya ve Çin destek vermeye başlamıştır. 2002 yılında İran'ın Natanz ve Arak'taki iki nşkleer santrali ifşa edilmiştir. 18 yıldır İran'ın gizli olarak çalışmalarını sřrdřrdřđü ortaya çıkmıştır. Uluslararası toplum bu konunun araştırılması için Atom Enerjisi Ajansını görevlendirmiş ve yapılan araştırmalar sonucunda yayınlanan raporda İran'ın bilgi sakladđı yönünde rapor vermiştir. ABD'nin başını çektiği uluslararası toplum çok sert yaptırımların uygulanması yönünde demeçler ve adımlar atılıyordu. Tşrkiye ise İran'ın nşkleer programı konusunda Batı'nın kuşku ve kaygılarını paylaşmaktaydı. Tşrkiye'nin savı ise Tahran'ın bu programın silah üretimine yönelik olmadđı ve sadece barışı amaçlar gřttřđü görüşünde olup, uluslararası kamuoyu ile işbirliği yapmasını istemektedir. Tşrkiye, bu konuda ABD ile İran arasında kalmakta ve meselenin diplomasi yoluyla ve zamanla zşleceği görüşündedir. Bu görüş Tşrkiye'nin karar vericilerinin özellikle de Dışışleri Bakanı Davutoğlu'nun İrancı olduğuna dair görüşler dillendiriliyor. Davutoğlu ise bu konuda aceleci davranmanın hem Tşrk dış politikasının anlayışıyla ters dşşmekte, hem de İran ile çatışmaya girilmesinin daha tehlikeli olacağı kanısındaydı(Zşmrüt, 2008: 86).

İran'ın 2006 yıllarına gelindiğinde nşkleer silahlarda kullanmak için uranyum zenginleştirilmesi yapacağını duyurmuştur. Putin bu zenginleştirmeyi Rusya'da

yapabileceğine dair teklifi uzun süren görüşmeler sonunda reddedilmiştir. İran, Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması'ndan (NPT) doğan hakkı çerçevesinde nükleer faaliyetlerini sürdürme hakkına sahip olduğu gerçeği kabul edilse de uluslararası camia ise, İran'ın nükleer faaliyetlerini durdurması yönünde görüşü savunurken uluslararası güven ortamını yaratmadan da uranyum zenginleştirme faaliyetlerine kendi topraklarında devam etmemesi yönünde düşünülüyordu. Bu nedenle BM'de İran'ın uranyum zenginleştirilmesi ile 2006, 2007 ve 2008 yıllarında yaptırımlar uygulanması onaylanmıştır. Türkiye ise nükleer enerji ille de nükleer silah anlamına gelmediğini Arjantin, Brezilya ve Japonya gibi ülkelerin de Uranyum zenginleştirme yaptığını ve bu yaptırımların samimi olmadığını ülkenin ismine göre değiştiği kanısındaydı. Türkiye, Mayıs 2010'da Brezilya ile birlikte uranyum zenginleştirme konusundaki kaygıları azaltacak bir nükleer takas anlaşmasını İran'a sunmuştur. Bu görüşmeler sürerken ABD, Rusya ve Çin'i de ikna ederek Haziran 2010'da BM Güvenlik Konseyi (GK) İran'a karşı yaptırım kararı aldı. O dönemde GK'nin geçici üyesi olan Türkiye, tepkisini karara "Hayır" oyu vererek gösterdi. Türkiye esasında buradaki tepkisini, aynı GK'nin İsrail'in elindeki nükleer silahlardan hiç bahsedilmemesine itiraz etti. Hülasan Türkiye İran'a karşı yaptırım gerekçelerinin nesnel değil daha çok öznel gerekçeler olduğundan Türkiye ve Brezilya hayır oyu kullanılmıştır. 2012'nin Mayıs ayında Uranyum takasına ilişkin ortak formülle ilgili anlaşma, Türkiye, Brezilya ve İran dışişleri bakanları tarafından imzalanmıştır. Türkiye, arabuluculuk rolüyle aktif diplomasi ve dış politikasının meyvesi aldığı kanaatindedir. Birleşmiş Milletler ve Rusya, anlaşmanın ümit verici olduğunu bildirdi. Ancak Rusya Başkanı Dimitri Medvedev, anlaşmanın uluslararası toplumu tatmin etmeyebileceğini söyledi. Esasında genel kanaat de bu yönde olmuştur. Türkiye bu politikasıyla genelde bütün Dünya'ya özel de ise İslam Dünya'sına şu mesajı vermiştir: *'Türkiye, ABD'ye rağmen karar verebilecek güçtedir'*.

Türkiye-İran ilişkilerinin bir diğer boyutu ise ekonomik ve enerji boyutudur. Türkiye enerji olarak dışa bağımlı bir ülkedir. Türkiye petrol ihtiyacının yüzde 70'ni Körfezden sağlamakta, uzun hatta orta süreli bir Körfez krizine katlanmakta oldukça zorlanacak ve ekonomik kayıplara uğrayabileceğinden İran'ı doğrudan karşısına

almak istememektedir. İran ise doğalgazın Avrupa'ya Türkiye üzerinden taşınabilmesi için girişimlerde bulunmaktadır istemektedir. Geline nokta hem enerji konusunda müzakereler sürdürülmekte hem de Türkiye'nin her geçen gün İran ile ticaret hacmini arttırmak istemi ve bunun için çeşitli antlaşmalar yapılmaktadır. Türkiye-İran ticari ilişkilerindeki artış da aşikardır: 2001 yılındaki 1,2 milyar Dolarlık ticaret hacmimiz 2011 yılında 16 milyar Dolar'a ulaşmıştır. Bu çığta 2015 yılı için 30 milyar Dolar olarak hedeflenmektedir(Dışişleri Bakanlığı, 2012).

Günümüzde Arap Baharı patlak verene kadar Türkiye ile İran arasındaki ilişkiler olumlu bir yükselişle devam ediyor ama gerek tarih gerekse dış etkenler bu güven ortamında sürekli bir şüphenin oluşmasını sağlıyordu. Özellikle Arap Baharı'nın Suriye durağı Türkiye'nin dış politikasında AKP döneminin en sorunlu olayı haline gelirken İran ile ilişkiler ise gerginleşmeye başlamıştı. İran'ın Esed yanlısı politikası karşısında Türkiye'nin muhalif güçleri desteklemesi işleri daha da karışık bir hale getirmiştir. Türkiye'nin bölgede en son arzu ettiği gelişme mezhep ekseni bloklaşma olup İran ise Şii ekseni bir kuşak yaratmanın çabası içerisinde. Bundan dolayı, Suriye'deki insanlık dışı uygulamalarla halkını katleden Esad rejiminin en büyük destekçisi durumuna gelmişlerdir. Her iki ülkede ilişkilerini kopartacak lükse sahip değildir. İran için olası bir ekonomik abluka olduğunda Türkiye bir çıkış kapısı konumunda olması, Türkiye için de gerek ekonomik gerekse enerji konusundaki bağımlılığından dolayı sıcak bir çatışma yaşanmadığı sürece ilişkiler kopartılması zordur.

3.2.8. Arap Baharı ve Ortadoğu ile İlişkiler

17 Aralık 2010 tarihinde sebze sattığı tezgahı elinden alındıktan sonra üniversite mezunu ve işsiz Muhammed Bouzazi'nin kendini yakması ile başlayan, önce Tunus'u ardından bütün Arap Dünyası'nı domino taşları gibi art arda etkileyen bazı ülkelerde reformlarla, bazı ülkelerde Liderlerin bırakması ile bazı ülkede ise kanlı bir devrimle liderin ölümüyle sonuçlanan isyan hareketlerinin başlangıç noktası olmuştur. Bu eylem ve Tahrir Meydanı *Arap Baharı* diye literatüre giren isyan yada demokratikleşme hareketinin de sembolü olmuştur.

Bu hareket sosyal, siyasal ve ekonomik faktörlerin etkileyip Tunus'ta patlak veren ve halihazırda Arap Dünya'sında bir çok ülkeyi etkileyen ve etkilemeye de devam eden bir harekettir. Bu hareket dalgası Ortadoğu'da taşları yerinden oynatmıştır. İsyanların sebepleri arasında İşsizlik, enflasyon, siyasi yozlaşma, diktatör rejimler ve kötü yaşam koşulları gösterilebilir. Elbette bu sebeplerin nedenleri birbiriyle bağlantılıdır. Ama halkın taleplerine bakıldığı zaman başat konumdaki talep Ortadoğu bölgesinin tarihinde derin izler bırakan bu yönetimlerin yerine kendi seçtikleri ve refah içinde yaşayacakları demokratik yönetimlerin gelmesiydi. Esasında bakıldığında daha önce bir demokrasi deneyimi yaşamamalarına rağmen neden demokrasi isterler! Elbette yaşadığımız bilgi ve teknoloji çağında internet ile beraber Dünya'nın her yerindeki yaşam tarzlarını görüp analiz edilebilinilmektedir. Oryantalist⁴⁷ görüşün aksine bölgede Türkiye gibi Müslüman kimliğinin yanında, demokratik ve laik kimliğiyle beraber Batı dünyası içerisinde İslam'ın temsilcisi durumunda olan bir ülkenin var olması, bir yandan bölgede demokrasinin varlığına bir gösterge olarak algılanırken bir yandan da bölge ülkeleri için örnek teşkil etmektedir (Uslu, 2010: 157). Tüm faktörlerin bir araya gelerek ve küreselleşme hızıyla beraber halk arasında demokrasimi istemektedir tam kesin değil. Ama kesin olan gerçek bir şey var ki, mevcut yönetimleri ve sistemini istememeleridir.

Bir çok uzman tarafından Arap Dünya'sında eşi benzeri görülmemiş bir değişim olarak ifade edilen hareket hiç şüphesiz 21. Yüzyılın en büyük olaylarından. Tunus, Mısır, Libya ve Suriye başta olmak üzere bütün Arap Dünya'sını etkilemiştir. Sonuç itibariyle Ortadoğu ve Afrika'da yeni düzen kurulmakta ve bu yeni dünya, komşu ülkelerin dış politikalarını değiştirmektedir. Şüphesiz bu etkileyiş Türk dış politikasını derinden etkilemiştir. Komşularla sıfır sorun politikası ve Ortadoğu'da bir çok konuda ihtilafa düşen ülkelerin sorunlarını arabulucu rolünü üstlenerek çözmeye çalışan Türkiye için, tüm Dünya'nın da

⁴⁷ Oryantalizm Batılı araştırmacıların Doğu'ya ilişkin olarak yaptıkları çalışmaların genel olarak ifade edildiği bir kavramdır. Ortadoğu'da demokrasi dışı yönetimlerin varlığını oryantalistler İslam dini ile bağdaştırmış ve İslam dininin Hristiyanlık gibi reform hareketinden geçmediğini, hayatı bir bütün olarak kuşatması nedeniyle dinden ayrı oluşumlara müsaade etmediğini söylemektedirler. Bu yüzden İslami karakter taşıyan otoriter yönetimlerin dışında bu bölgede demokratikleşmenin olamayacağını ileri sürmektedirler. Ayrıntılı bilgi için bkz. **Edward W. Said**, Oryantalizm.

beklemediği bu hareket daha yakın zamana kadar geliştirilerek yürütülen ilişkilerin bıçak gibi bir anda kesilmesine sebebiyet vermiştir. Türkiye'nin bütün Dünya gibi bu duruma hazırlıksız yakalanması bu bölgeye dair büyük stratejileri ve bölgesel aktör olma yolunda ilerleyen Türkiye'nin kucağında beklenemeyen bir çocuk gibi sürpriz bir şekilde bulması bölgeye dair tüm politikalarını altüst etmiştir. Lakin şu da unutulmamalıdır ki her kriz ortamı aynı zamanda bir fırsat ortamı olup, başarılı bir dış politika ile bu kriz ortamından en karlı şekilde nasıl çıkılabilir onun hesabı yapılmalıdır.

Türkiye, bu süreçte yeni dış politika felsefesi diye adlandırdığımız Davutoğlu'nun dış politika felsefesinin bazen dışına çıkmakla beraber göreceli olarak çok fazla zaiyat vermeden geçirmiştir. Lakin isyanın son durağı olan Suriye için aynı şey söz konusu değildir. Bu bölümde bu isyan çok fazla ülkeyi etkilemekle beraber en fazla etkisi altına alan dört ülke(Tunus, Mısır, Libya ve Suriye) üzerinden Türk dış politikasının bu isyan hareketindeki test edilmesini ve Türkiye'nin yürüttüğü dış politikayı göreceğiz.

Tunus: Halk ayaklanmasının çıkış yeri olarak sembolleşen Tunus, tarihinde birçok değişik milleten uygarlığa ve kültüre beşiklik eden, köklü ve zengin bir kültürel mirasa sahip Afrika'nın kuzeyinde bulunan bir ülkedir. Ortadoğu bölgesinde görülen benzer tablo burada da hakimdir. Diktatöryel bir şekilde iktidarını sürdüren Zeynel Abidin Bin Ali yönetimi muhaliflere hiçbir şekilde göz açtırmayan tipik bir diktatörlük anlayışı sergilemiştir (Çimen, 2011: 219). İsrail ve Filistin arasındaki çatışmada Filistin'e verdiği tam destek ile Arap dünyasının takdirini kazanmış. Dış politikada da dengeli ve hassas bir dış politika izleyerek uluslar arası camiada da iç politikadaki diktatör yönetimi nazara alınmıyordu (Ç, Özdemir, 2012 : 92).

17 Aralık 2010'da Tunuslu Muhammed Bouazizi'nin kendisini yakmasıyla birlikte başlayan ve ölümü sonucunda başlayan protestolar halka ayaklanmasının ilk kıvılcımı niteliğindedir. Bouazizi'nin cenaze töreninde toplanan kalabalık ve artan protestolar kısa sürede büyük gösterilere dönüşmüştür. Bu protestolar sonucunda 23 yıllık yönetimi elinde bulunduran Tunus Devlet Başkanı Zeynel Abidin Bin Ali ülkeyi terk etmiş ve Başbakan Muhammed El Gannuşî, devlet başkanlığı görevini

geçici süreyle devralmış. Lakin bu değişim halk eylemlerini durdurmaya yetmemiştir. Daha sonra kurucu meclis kurulması için harekete geçilmiş ama kurucu mecliste de Bin Ali yönetimindeki çoğu kişni olması halk tarafından protestoların devam ettirmesine neden olmuştur. Daha sonra kurucu meclis seçimlerine gidilmiş ve Bin Ali döneminde baskıya uğrayanlar tarafından oluşturulmuş El Nahda partisi kazanmıştır. Böylece Tunus'ta yepyeni bir dönem başlamıştır. El Nahda yöneticileri parti programlarında ve pratik siyasette Türkiye'deki AKP modelini örnek alacaklarını belirtmişlerdir.

Türkiye, Tunus'ta gerekli reformların yapılması için çağrıda bulunmuş ve karşılık gelmemesi sonucu halkı destekler nitelikte bir dış politika izlemiştir. Türkiye, halk ayaklanmasının ilk durağı ve yaklaşık 200-250 arası insanın öldüğü ve ayaklanmanın ikinci ayında Bin Ali'nin ülkeyi terk etmesi ile Tunus'ta dış politika olarak çok zorlanmamıştır. Türkiye'nin son yıllarda Ortadoğu halkı üzerinde oluşturduğu olumlu etki yine halk yanında yer alarak olumlu bir şekilde sonuçlanmıştır.

Mısır: Mısır çok köklü bir tarihe ve medeniyetlere gerek matematik gerek astronomi gibi ilmi açıdan kazandırdıkları Mısır'ı, Dünya medeniyetler tarihinde hep farklı bir konuma oturtmuştur. İslam alemi içerisinde de Mısır'a rağmen kararlar kolaylıkla alınamamaktadır. Mısır'ın bölge açısından jeopolitik konumu ise stratejik bir geçiş noktası olması ve İsrail ile komşu olması hasebiyle önem arz etmektedir. Mısır'da tabiri caizse hukuksuzluk ve korku iktidarı fazlasıyla hissettiriliyordu. Mübarek'e muhalif olan herkesi bir şekilde durduruluyor ve ülkede adeta *Mübarek Ajanları* diye adlandırılan bir gizli polis örgütü vardır. Hatta bir görüşe göre Mısır'da Mübarek aleyhinde yapılan eylemleri veya söylemleri gembazlamak için neredeyse ülkenin dörtte biri bu şekilde geçiniyordu. Bu örnek, Mısır'daki manzarayı 31 yıllık iktidarını koruma pahasına nelerin yapıldığını ve ülkedeki durumun vehametini görmemiz için yeterli bir örnektir. Ayrıca ülkede usulsüzlük ve yolsuzluk yoluyla Mübarek ve ailesinin 100 milyar doları bulan serveti de önemli bir faktördür.

Tunus halkının, Zeynel Abidin Bin Ali'ye karşı başlattığı ayaklanma başarıyla sonuçlanınca, domino taşı etkisi dedikleri ilk etkisini Mısır'da göstermiştir. Olay Mısırlı muhalif ve gençler arasında umut ışığı oldu. Bu umut daha sonra daha fazla

özgürlük ve adil yönetim sloganına dönüştü. Tunus'taki Bouazizi'nin olayına benzer şekilde Mısır'da işsiz bir genç olan Halit Sait'in intihar etmesinin ardından yaşanan gelişmeler başlatmıştır. Burada Tunus'taki olaydan farklı olarak *facebook devrimi* diye adlandırılmasına da sebep olan sosyal medya örgütlenmek için üst düzey bir şekilde kullanılmıştır. Eylemler ilk olarak 17 Ocakta meclis binasının önünde başlamış ve bu örgütlenme örgütlenme sanal ortamda hızlı bir şekilde yayılarak hareketin sembollerinden Tahrir Meydanı'na taşınmıştır. Yaklaşık 1000 kişinin ölümüyle sonuçlanan 11 Şubat 2011'de Hüsnü Mübarek'in görevini orduya devretmesine kadar eylemler sürmüştür(Ç,Özdemir, 2012:103). Daha sonra Mübarek döneminde büyük baskı ve sıkıntılar çeken muhalif hareketlerin en büyüğü ve bu halka ayaklanmasında halka en fazla destek veren Müslüman Kardeşler tarafından kurulan Hürriyet ve Adalet Partisi Mübarek sonrası ilk demokratik seçimde yönetime gelmiştir. Böylece yaklaşık olarak 60 yıldır süren otoriter rejimi Arap Baharı süreci ile devrilmiş ve Mısır Halkı *demokratik dönüşüm* için iyi bir fırsat yakalamıştır.

Türkiye tıpkı Tunus'ta ve genel olarak ta bütün Arap Baharı sürecinde etkilenen ülkelerde halkın ve demokrasinin yanında yer alan bir tutum sergilemiştir. Mısır'ın Türkiye ve İslam ülkeleri için en büyük önemi İsrail ile de komşu olmasıdır. Türkiye-İsrail ilişkilerini kopma noktasına getiren olay da, bizatihi Mübarek zamanında Mısır'ın Filistin sınır kapısını açmaması ve bunun üzerine İnsani müdahale için yola çıkan Mavi Marmara gemisine İsrail tarafından yapılan saldırıdır. Türkiye Mısır'da öncelikle Mübarek yönetimine reform çağrısı yapmış ve bunda karşılık bulamayınca Müslüman Kardeşlerin yanında yer almıştır. Gelinek noktada Mısır'da Türkiye dostu Müslüman kardeşler yönetimi ele almış ve Filistin ve Türkiye için de olumlu adımlar atılmıştır. Türkiye Ortadoğu politikasında artık kimilerine göre model, kimilerine göre güç veya bölgesel aktör konumundadır. Ne denilirse denilsin gerçek olan şu ki Ortadoğu'daki Türkiye algısı değişmiş ve Türkiye Ortadoğu ilişkilerini düzeltirken İsrail ile olan ilişkiler bozulmuş, lakin Batı ile ilişkilerde ise bir zedelenme olmamıştır. Türkiye, bölgedeki olaylarda kurgulayıcı ve karar alıcı bir rol üstlenmekte ve bu bölge ülkeleri ve halkı tarafından ise yadırganmamaktadır.

Libya: Libya, tıpkı diğer Ortadoğu ülkeleri gibi bölgenin özelliklerini taşımaktadır. Ortadoğu'nun en kıymetli petrol bölgelerinden birine sahip olması ve coğrafi konumu itibariyle Avrupa ile komşu olması, Avrupa'nın da ilişkileri hat safhada olduğu bir ülkedir. Petrol rezervlerinin çokluğu ve ülkenin ekonomik gelirinin % 95'ini yer altı zenginliklerinden sağlaması Petrolün bu ülke için hayati önemi olduğunu göstermektedir. Arap dünyasında baskıcı ve otoriter yönetimlere karşı son dönemde meydana gelen halk hareketlerinden Libya da nasibini almıştır. Libya'nın 42 yıllık lideri ve adeta Libya ile özdeşleşmiş lideri Muammer Kaddafi'ye karşı başlatılan halk hareketi önceki incelediğimiz ülkelerden daha fazla kayıpla ve liderin akıbeti açısından oldukça farklı ve kanlı bir isyan olmuştur.

Küreselleşen dünyanın en büyük sorunlarından biri, enerji ihtiyacı olup böylesine fazla enerji rezervine sahip bir ülke olma hasebiyle Batı'nın önem verdiği ve politikalarını yakından izlediği bir ülkedir. Şüphesiz bu durumun böyle olmasında ülke lideri Kaddafi'nin olmasının da rolü büyüktür. Libya'da da diğer Arap Baharı'nın yaşandığı ülkelerdeki taleplere benzer talepler dile getirilmiştir. Lakin Libya'yı diğer ülkelerden ayıran en büyük fark Libya'nın bir ulus-devlet olmamasıdır. Libya çok parçalı büyük kabilelerin oluşturduğu bir devlettir. Bundandır ki başlanan hareket yaklaşık 9 ay sürmüştür.

Diğer ülkelerde olduğu gibi Libya'daki iç savaşın başlamasında da sembol bir isim olmuştur. Kırılcım Bingazi'de 15 Şubat'ta avukat ve rejim karşıtı Fethi Terbil'in tutuklanmasına yönelik gösterilere polisin sert müdahale ile karşılık vermesiyle başlamıştır. Halk gösterilerine karşı iktidarın sert tutumu ve müdahalesi ile olaylarda sivil kayıpların oluşması gerginliğin dozunun yükselmesine yol açmıştır. Protestolar ve isyan kısa sürede bütün bölgeye yayılmış ve muhalifler Kaddafi'ye karşı örgütlenmiştir. Tunus ve Mısır'dan farklı olarak Kaddafi kolay kolay pes edeceği benzemiyor ve Kaddafi'ye bağlı özel birliklerle Afrika'dan getirilen paralı askerlerle halka karşılık verilip bu isyan bir iç savaş haline gelmiştir. Ülke adeta ikiye bölünmüş şekilde: Kaddafi'ye bağlı birliklerin olduğu Tarablus ve muhaliflerin elinde olan Bingazi şeklinde (Ç, Özdemir, 2012: 106). Libya'daki olaylar uluslararası bir boyut kazandı ve BM Güvenlik Konseyi ilk önce Kaddafi ve ailesine dair ilk

birtakım yaptırım alma kararı aldı. Bu yaptırımlar sonuç vermeyince Fransa öncülüğünde NATO güçleriyle birlikte saldırılar başlamıştır. Bu saldırılar Kaddafi teslim olana kadar süreceği duyurulmuştur. Bu saldırıların hukuki durumu tartışılrsa da muhalifler lehine büyük bir avantaj sağladığı da gerçektir. NATO ilk ve tek sefer bu isyan dalgasına müdahil olmuştur. Nihayetinde Trablus'un muhalif güçlerin eline geçmesiyle birlikte 42 yıllık iktidar sona ermiş ve Kaddafi yakalandığı Sirte şehrinde yakalanıp öldürülmüştür. Bu iç savaşta yaklaşık 25000-30000 arası insan ölmüştür. Arap Baharı'nın Suriye ayağına gelmeden önceki en kanlı ayaklanması olma niteliğindedir. Artık Libya için de yeni bir dönem başlamıştır. Lakin Libya'da kaybeden Kaddafi olurken ülkenin kabileler ile parçalı halinden dolayı galip gelen bir çok grup arasında bir uzlaşma sağlamakta kolay olacağı benzemiyor.

Türkiye diğer ülkelerdeki politikalarla aynı politika ekseninde yürümüş ve muhaliflerin yanında olmuştur. Daha sonra NATO müdahalesi söz konusu olunca bunu önce desteklemiş daha sonra Fransa öncülüğünde olacağı açıklandığında geri adım atmıştır. Burada Davutoğlu iki gün içinde iki farklı söylem gerçekleştirmiştir. Elbette bunda en başta bir NATO müdahalesi olacaksa bunun Türkiye öncülüğünde yapılması gerektiğini söylemiştir. Türkiye için Libya'nın bir ana önce çözüme kavuşturulması isteğinde hem barış gelmesi hem de Türkiye'nin yaklaşık 15 milyar dolarlık bir yatırımının Libya'da olmasından dolayı barış büyük önem arz ediyordu. Hülasen, Kaddafi ölmüş ve domino etkisi yaratan Arap Baharı bir sonraki ve en kanlı durağı olan Suriye'ye doğru yol almıştır.

Suriye: Arap Baharı, Tunus'dan başlayıp tüm coğrafyayı etkisi altına almış ve halk taleplerini nihai kerte de elde edebilmiştir. Bu kazanım süreci ülkeden ülkeye değişmiştir. En son Libya'da biraz daha uzun sürmüş bunda da Libya'nın parçalı kabile usulü olması etkili olmuştur. Bu baharın son durağı ve en uzun durağı ise Suriye de olmuştur. Libya'dakine benzer bir parçalı olma durumu burada da söz konusudur. Ancak buradaki parçalı olma durumu mezhepsel⁴⁸ bir parçalılığı ifade eder. Bu parçalı durumda çoğunluğun suni olmasına rağmen azınlık bir grup olan

⁴⁸Sünni (% 74), Nusayri (% 12), Hristiyan (% 10), Dürzî (% 3) ve az sîi hizipler (İsmaili, Caferi), çok az sayıda da Yahudi ve Yezidi bulunmaktadır (<http://tr.wikipedia.org/wiki/Suriye>).

Nusayriler(Alevi) tarafından yönetilmesi de ironik bir durumdur. Esed ve ailesinin de Nusayri olması ve devletin ve ordunun başındakilerin de alevi olması ülkedeki oligarşik yapının bir sonucudur.Suriye'de 40 yıldır yönetimi elinde bulunduran Aleviler toplam nüfusun sadece %8-10'u kadardır.Sünni Müslümanlarsa ülkede %70'lik bir çoğunluğa sahip olmalarına rağmen yönetimde söz sahibi değildir. Bundan dolayıdır ki, Tunus-Mısır ve Libya'da halk ayaklanmalarının kazanç elde edebilmesi elbette Suriye'deki muhalifleri de cesaretlendirmiştir.

Suriye'deki kıvılcım denilecek olay ise 'Hürriyet İsteriz' diye duvarlara yazı yazılan Dera kentinde yazı yazan gençlere yapılan işkencelerle ayaklanma Dera'dan başlayarak daha sonra bütün Suriye'ye yayılmıştır. Esed başta bu protestoları ciddiye almamış ama daha sonra işin ciddiyetine varınca iktidarını korumak pahasına şiddetin dozunu fazlasıyla arttırmış ve ülke bir iç savaşa doğru sürüklenmiştir. ABD başta olmak üzere bu gidişattan tüm ülkeler rahatsızlık duymuş ve biran önce Esed'in bu olanları durdurması gerektiğini belirtmiştir. Ülkede her geçen gün ölü sayısı artmaktadır. BM Suriye Özel Temsilcisi Kofi Annan, çatışmaları sonlandırmak için Suriye için Kofi Annan Barış Planı adında bir plan hazırlamıştır. Tüm bu çabalara rağmen Suriye'de ateşkes sağlanamamıştır Esed'in yanında İran hep varolmuş, Rusya ise başta Esed'e destek verirken son zamanlarda o da artık Esed'in gitmesi gerekliliğini belirtmiştir. Sonuç olarak ülkede yaşanan Arap Baharı süreci çok sancılı bir şekilde geçmekte ve her geçen gün bilanço daha da ağırlaşmaktadır. Bunda Elbette Esed'in yanında küresel bir aktör olan Rusya ile bölgesel bir güç olan İran'ın varlığı süreci uzatmakta etkilidir. Geline son noktada 15 binin üzerinde insan hayatını kaybederken 100 binin üzerinde insan da göç etmişlerdir. Esasında Suriye'ye baharın ne zaman geleceği belli değildir. Ama Esed'in sonunda bırakmak zorunda kalacağı da bir gerçektir. Lakin Esed sonrası Suriye'ye de yine bahar gelir mi tartışılır. Çünkü Suriye'deki mezhepsel bölünme coğrafi olarak ta bölünme seçeneğini fazlasıyla düşündürüyor.

Köklü tarihi, kültürel ve sosyal bağları paylaştığımız ve 911 km kara sınırına sahip olduğumuz Suriye'nin içinde bulunduğu kriz ortamı, Türkiye'nin daha önceki ülkelerde izlediği politikadan daha aktif bir politika izleme elzemliliğini

gerektirmiştir. Çünkü öncelikle Suriye ile komşu bir devlet ve Suriye'deki olaylar sonucu komşularla sıfır sorun politikasının iflası anlamına gelmiştir. Türkiye daha bir yıl öncesine kadar üst düzey ilişkiler yürüttüğü ve Başbakanların birbirlerine kardeş diye hitap ettiği ve vizelerin kaldırıldığı bir ülke ile şuanda ilişkilerin tamamen durdurulduğu bir hal almıştır. Türkiye öncelikle eylemlerin başlamasıyla Esed'in biran önce reformları yapması gerekliliğini vurgulamıştır. Dışişleri Ahmet Davutoğlu mekik diplomasi yoluyla hem Esed ile hem muhaliflerle hem İran ile görüşmeler sürdürüyor ve olayların biran önce sona ermesini istiyordu Çünkü olası istikrarsızlık Türkiye'yi de fazlasıyla etkileyecektir. Daha sonra belki de çoğu eleştirilerin kaynağı olan Türkiye'nin erken bir zamanda muhaliflerin yanında olduğunu duyurmasıdır. Türkiye bu eylemlerin de erkenden sonuçlanacağını ve Suriye sonrası muhalifleri nasıl kontrol edebilirim teleşi içerisinde davranmıştır. Lakin Suriye'nin diğer ülkelerden farklı olduğunu v Rusya, Çin ve İran gibi devletlerin Esed'in yanında olması ve ayrıca ABD'de yaklaşan başkanlık seçimlerinden dolayı Obama'nın Suriye politikasını seçim sonrasına ertelemesi ve ayrıca ABD liderliğindeki NATO, Birleşmiş Milletler kararı olmaksızın Suriye'ye müdahaleye sıcak bakmamaktadır. Böylece Türkiye bu alanda yalnız kalmıştır. Türkiye gerek Arap Ligi gerekse İslam Konferansı Örgütü'nden Esed'i kınayan ve yaptırımlar çıkarmayı başarmış lakin kısa zamanda sonuç almaya yetmemiştir. Gelinene noktada iç savaş hala devam etmekte ve ne olacağına dair bir muallaklık söz konusudur. Belirtildiği üzere Esed'in elbet gideceği kesindir , lakin Esed sonrası Suriye'nin de Irak gibi bölünmesi seçenekler arasındadır. Türkiye ise bölgeye dair uzun zamanlı planları doğrultusunda bölgede biran önce barış ve Suriye'de de Esed sonrası istikrar sağlanabilmesi için tüm girişimler ve diplomatik görüşmeler ve Rusya'yı ikna çabalarını sürdürmektedir.

Arap Baharı'yla birlikte Türk dış politikasının önündeki zorluk, çıkarları ile söz konusu ülkelerde demokratik dönüşümü destekleyen ilkeli bir dış politika izleyerek Ortadoğu halkı nezdinde değerini ve konumunu yükseltmiştir. AKP hükümeti ile birlikte başta Filistin davasına verilen destek ve İsrail ile bozulan ilişkiler, Ortadoğu devletleri ve İslam alemiyle ilişkileri yakınlaştırmıştır. Türkiye Cumhuriyet kurulduğundan beri yüzünü Batı'ya çevirmiş Doğu'yu ise hep ihmal etmiştir. Davutoğlu ile birlikte komşularla sıfır sorun politikasını benimsemiş ve

komşularla ilişkiler konjonktürel olarak iyileştirilmiştir. Esasında dar pencereden bakılınca sanki sadece ilişkiler Ortadoğu ile geliştireyormuş gibi gösterilip Davutoğlu'nun *Neo Osmanlılık* fikrini hayata geçirmek isteyen ütopyacı bir adam olarak neleştirmişlerdir.. Lakin Davutoğlu ile beraber Asya ülkeleri ve Afrika ülkeleri ile de ilişkiler ilerletilmiştir. Bu yeni dış politika felsefesi esasında çok taraflı politika uygulamaktan ve alternatif politikalar üretmekle alakalıdır. Bunun içinde dış politika manevrasını genişletmekten geçmektedir. Bundan dolayı Türkiye, Cumhuriyet'ten beri Dış Politika sembolü olan Yurtta Sulh, Cihanda sulh politikasının en fazla uygulanması gereken zaman Arap baharı sürecinde bölgeye dair uygulamak istemiştir. Çünkü Türkiye istikrardan yanadır. Bu bağlamda Ortadoğu'da barışçıl ve kontrollü bir dönüşümü desteklemek, Türkiye için en iyi seçenek olarak gözükmektedir. Bunu yaparken de tüm dengeler gözetilerek yapılmak istenmektedir. Arap Baharı elbette Türkiye'nin bölgeye dair planlarını ve stratejilerini aksatmıştır. Lakin bu kriz ortamlarını fırsata çevirebilmek te yine AKP'nin uygulayacağı politikalarla geçmektedir. Örneğin Mısır'da Müslüman Kardeşler ile yapılan müzakereler sonucu ortak bir Filistin politikası benimsemelerine ve Mısır ile ilişkilerin eskiye nazaran ilerletildiği aşikar bir durumdur. Son yapılan AKP olağan kongresine davetli olarak gelen Mısır Devlet Başkanı Muhammed Mursi bunu göstermiştir. Türkiye bölgesel bir güç olmak istemekte ve bunu da *softpower* yoluyla denemektedir. Bu bölgeye dair kültürel, ekonomi ve siyasi ilişkilere eskiye nazaran daha da önem verilmekte ve bunun meyvesini de yavaş yavaş almaktadır. Türkiye artık bölgesel bir aktör ve oyun kurucu nitelikte bir ülkedir. Artık kurgulanan politikalarla yönünü çizmek yerine kendi kuguladığı politikalarla hem kendi hem de bölge ülkelerine rota çizmektedir. Ama bunu yaparken de Batı ile ilişkilerine hiçbir şekilde zarar vermeden yapmaktadır. Çünkü Davutoğlu'nun ok-yay teorisi ile açıkladığı bu ilişkiyi şöyle ifade etmektedir: 'Yayı ne kadar geriye(Doğu) doğru çekebilirsek, oku da o kadar ileriye(Batı) doğru fırlatabiliriz'. Türkiye Ortadoğu açılımıyla birlikte alternatif politikalar yürütmekte ve dış politika manevra alanını rahat davranabilmek için genişletmektedir. Elbette tarihin de yüklediği bir misyon doğrultusunda bölgeye dair politikalarını arttırarak devam ettireceğini ve Türkiyesiz bir Ortadoğu planının olamayacağını Dünya kamuoyuna duyurmak istemektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SONUÇ YERİNE: EKSENİMİZ KAYIYOR MU?

Türk dış politikasını belirleyen faktörlerden bahsederken esasında bu faktörlerin en temel anlamda ikiye ayrıldığını; Bunların, yapısal faktörler ve davranışsal faktörlerdir olduğundan bahsedilmiştir. Yapısal faktörler, coğrafi konum, tarih, ekonomik büyüklük ve ulusal karakter gibi parametrelerdir. Davranışsal faktörler ise, denge politikası, batıcılık, statükoculuk ve dış tehdit algıları (Rus tehditi, Yunanistan'ın tutumu vb.) gibi parametreler olup, dış politika süreci ve aktörlerin tutumu başta olmak üzere davranışsal faktörler de dünden bu güne Türk dış politikasının oluşumunda etkili olmuştur(Bal, 2010). Eksen kayması tartışmaları da yapısal faktörlerdeki değişimler sonucunda gündemi meşgul etmektedir.

Atatürk döneminde Türk devletinin kimliği belirlenmiş ve bu kimlik temeli üzerinde bundan sonra Türk dış politikasına şekil verecek batıcılık, statükoculuk gibi davranışsal faktörler ilke edinilmiştir. Türk dış politikasındaki bu ilkeler Atatürk dönemiyle sınırlı kalmayıp daha sonraki dönemlerde de referans olarak algılanmış ve dış politikada bu doğrultuda ilerlemiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra SSCB'nin boğazlara dair talepleri ve komünizm tehlikesi Türkiye'yi Batı'ya yöneltmiştir. 1952 yılında NATO'ya üye olarak Batı'nın güvenlik şemsiyesi altına girmiştir. Türkiye'nin NATO ya üye olması sadece güvenlik açısından değil; diplomatik, ekonomik ve siyasi ilişkilerine de önemli yansımaları olmuş, Türkiye'nin Batılı kimliğini güçlendirmiş ve Türk Ordusu'nun modernizasyonunda da çok önemli katkılar sağlamıştır(Şamiloğlu, 2010). Daha sonra Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin dış politikası Kıbrıs konusuyla meşgul olurken buna bağlı olarak Johnson Mektubu, ABD ile Afyon Krizi, Kıbrıs Harekatı ve Türkiye'ye ABD tarafından uygulanan ambargo uygulanması gibi krizler Türkiye'nin dönemsel olarak

alternatif arayışına itmiş, yönünü SSCB ve Ortadoğu'ya yönlendirilmesine sebebiyet vermiştir. 1979 İran devrimi ve Rusya'nın Afganistan'ı işgali gibi olaylar Türkiye'nin önemini bir kez daha arttırmıştır. Dolayısıyla ABD ile ilişkiler 1980 darbesi sonrası tekrardan yoluna koyulmuştur. Soğuk Savaş döneminde Türk dış politikası Batı ile inişli çıkışlı ilişkiler sergilese de esasında bu minvalden ayrılmamıştır.

SSCB'nin çökmesiyle beraber Soğuk savaş sonrası dönemde Türkiye'nin ABD ve Batı için önemi sorgulanır duruma gelmiştir. ABD'nin süper güç olduğu yeni dünya düzeninde Türkiye adeta yalnızlığa itilmiştir. Körfez Savaşı ile bölgeye dair yeni planlar Türkiye'nin jeopolitik konumundan dolayı tekrardan önemli hale gelmiştir. Soğuk savaş sonrası dönemde de yine Batı ekseninde bir dış politika sürdürmeye çalışmış ve AB üyeliği yolunda yapılan girişimler ve Özal ile birlikte geçilen liberal ekonominin Batı ile entegre olma yolunda yapılan girişimlerden. Bu dönemde Refah-Yol hükümetin döneminde de yine eksen kayması tartışmaları ayyuka çıkmış. Erbakan'ın Batı'yı düşman gibi algılaması ve özellikle İslam ülkeleri ile yakından ilişkileri bu tartışmaların gündeme gelmesindeki en büyük etkendi. Erbakan hükümeti sonrasında DSP- MHP- ANAP koalisyon hükümeti döneminde yaşanan ekonomik kriz ile birlikte ülke bir çıkmazın eşiğine gelmiş ve bu sefer Batı ile ilişkiler IMF ekseni üzerinden yürütülmek zorunda kalmıştır.

Özetle Türk dış politikası genel olarak anlattığımız şekilde bakıldığında AKP dönemine kadar Batı ekseninden ayrı bir dış politika izlememiş bu doğrultuda dış politikasını yürütmüştür. Dönemsel olarak bazı istisnai durumlar olmasıyla beraber Batı'ya rağmen bir dış politika felsefesi olmamış ve Cumhuriyet döneminde belirlenen ve kanıksanan dış politika felsefesinin temel prensipleri olan, Statükoculuk ve Batıcılık ilkeleri doğrultusunda dış politikasını yürütmüştür. Zaten izlendiği dönemlerde ise gerek darbelerle gerekse kamuoyu baskısı yaratılarak Batı eksenine çektirilmiştir.

2002 yılından sonra tek başına iktidara gelen AKP ile birlikte sorgulanan ve yüzleşilen bir çok şeyden doğal olarak dış politika da nasibini almıştır. Esasında Soğuk savaş sonrası Türk dış politikasındaki değişim arayışı yeni yön, alternatif

arayışları, artık arayış olmaktan çıkmış, kurumsallaşmış ve yeni bir Türk dış politikası yaklaşımı uygulamaya koyulmuştur. Bu yaklaşımın mimarı elbette en başta dışişleri baş danışmanı olan 2009 yılı itibariyle de Dışişleri Bakanlığı görevine getirilen Ahmet Davutoğlu'dur. Türkiye yeni dönemde kendi senaryoları, planları ve stratejilerini hayata geçirmek için öncelikle iç politikada demokratikleşme, hukuksal reformlar ve açılımlar gibi unsurları tamamlanmaya çalışılmıştır. Demokratikleşmenin ve hukuksal reformların önemi iç politikaya olduğu kadar dış politikada da etkilidir. Ulugay'agöre "AKP'nin iktidar dönemindeki en büyük başarısı, meşruiyet tabanını genişletecek bir açılım gerçekleştirmesi oldu. AKP'nin liberal-demokrat kesimde ve dış dünyada kabul görmesinde de Avrupa Birliği açılımı ve bunun uzantısında gerçekleştirilen reformlar büyük rol oynadı" (Ulagay, 2008: 86). Yine Davutoğlu'da katıldığı bir televizyon programında

" Dış politikamızın en büyük değeri demokrasidir. Dış politikada faal ve etkin olabiliyorsak bunda Türkiye'nin demokratik sisteme sahip olmasının büyük payı vardır. Halkın meşruiyet hissini arkasında hissetmeyen bir iktidar, dünyanın en iyi dış politikasını formüle etse bile onu hayata geçirecek gücü arkasında bulamaz"(Davutoğlu, 2010).

Esasında AKP'nin göreve geldiği zaman Batı ile ilişkilerini derinden etkileyecek unsurları kucağında buldu. Tezkere Krizi ve Kıbrıs Meselesi Batı ile ilişkileri yakından ilgilendiren olaylardı. Türkiye bu olaylarda özellikle tezkere krizindeki tutumuyla, ABD ile paralel yürüttüğü dış politikada ABD'ye rağmen ilk kez ayrı politika yürütmüştür. Bu tutum AKP hükümetinin ilk sınavıydı ve bu sınavında Dünya'ya bağımsız ve ABD'ye rağmen karar verileceği mesajını vermişti. Eksen kayması tartışmaları ise bu olayla berber yavaş yavaş gündeme başlamaya gelmiştir. Esasında eksen kayması tartışmaları AKP'nin kökleriyle alakalıdır. AKP'nin İslamcı köklerden geliyor olması, Türkiye'deki belli bir aydın kesimin kaygıları/kuşkularını tetiklediği bir gerçektir. Daha sonraki dönemlerle alakalı Ortadoğu'ya duyarlılığı ise Müslüman duyarlılığı ile izah etmişleridir. Bu önyargılarla iktidara gelen AKP AB uyum paketleri doğrultusunda reformları gerçekleştirmeye başlamış ve dış politika'nın yakın zamandaki hedefi AB üyelik

olarak belirlemiş ve bu durum da açıkçası önyargıları gözden geçirilmesi gerektiğini göstermiştir. Davutoğlu: “Ne Avrupa ile ilişkilerimiz Amerika’ya bir alternatif, ne komşu ülkelerle ilişkilerimiz Avrupa’ya bir alternatiftir. Bunların hepsini büyük bir resmin içinde bir birini tamamlayan faktörler olarak görürsek, biz gerçek anlamda bir stratejik vizyon geliştirebiliriz” (Zengin, 2010: 197). Bu eksen kaymaları tartışmaları; Batılı yayın organlarında, bilhassa ABD’deki bazı gazetelerde tartışılmaya başlanmış, daha sonra Türk medyasında ve akademik dünyada gündeme getirilmiştir. Türkiye’de de kendisine ait gerçekleri, Batı’nın verileri ve tarihiyle okuyan bir aydın kemsin olduğu düşünüldüğünde çok ta şaşırtıcı bir durum olmasa gerek eksen kayması tartışmalarının.

Günümüzde Türk dış politikasında eksen kayması olup olmadığı tartışmaları gündemi fazlasıyla meşgul etmektedir. Bu eksen kaymasına gerekçe olarak ta Türkiye’nin bugüne kadarki klasik Batılı/Batıcı dış politika yaklaşımını terk ederek yüzünü Doğu’ya, hatta büyük oranda Ortadoğu’ya ve Müslüman dünyaya dönmüş olmasıdır. Bu da Türk dış politikasının genel ilkeleriyle bağdaşmamakta olduğunu savunan cenah, bundan dolayı eksen de kayma olduğu görüşünü savunmaktadırlar. Bu tartışmaya girmeden önce bazı soruları cevap bulması gerekir. Öncelikle dış politikanın eksenini önceden nasıldı ve başarılı mıydı? Dış politika da alternatif politikalar eksen kayması olarak algılanmalı mıdır? Soruları cevaplamadan bu tartışmanın temelden eksik yürütülmektedir.

Dış politika genel olarak milli menfaatin uluslararası arenada en üst düzeyde kazanca çevrilmesidir. Öncelikle dış politikanın eksen kayması yada değişmeye maruz kaldığını söylemek için önceki eksenini ve dış politikanın hangi ilkeler üzerine inşa edildiğini tespit etmemiz lazım. Oran’a göre Türk dış politikası üç ilke üzerine inşa edilmiştir. Bunlar : Statükoculuk, Batıcılık ve meşruiyetçiliktir. Bu ilkelere yola çıkarak AKP hükümeti ile eksen kayması tartışmalarının yaşayıp yaşanmadığını analiz etmeye çalışalım.

Türkiye Cumhuriyeti Batıcıdır. Cumhuriyet kuruluşunda Batı endeksli devrimler sonucu kurulmuş, Bizatihi Osmanlı İmparatorluğunun en büyük yıkılma gerekçesi olarak da Batı’daki reformları uygulayamayıp çağın gerisinde kalması

olarak gösterirler. Bu Batıcılık ilkesi, temcit pilavı gibi her muhafazakar hükümet döneminde gündeme çıkarılıp ve İslam ülkeleriyle ilişkilerin kurulmasını ve geliştirilmesini engellemek amacıyla art niyetçe gündemi meşgul etmektedir. Bu durum en fazla AKP döneminde olmuştur. Çünkü Ortadoğu ile ilişkiler en fazla bu dönemde geliştirilmiştir. Halbuki AKP'nin ilk döneminde AB ile yakın ilişkiler kurulmuş ve müzakere tarihi alınmış fasıllar açılmıştır. Sonrasında bir yavaşlamanın gözlemlenmesi rotanın değiştiği anlamına gelmez. Kaldı ki bu süreçte Merkel ve Sarkozy faktörü GKRY 'nin AB üyeliği ve dönem başkanlığı etkili olmuştur. ABD'de ise zaman zaman inişli çıkışlı politikalar (1 Mart Tezkeresi) olmuştur. Ama, Obama'nın gelmesi ile ABD ile ilişkiler üst düzey hale gelmiştir. Elbette Türkiye eski kabuğuna çekilen Türkiye değildir. Dünya değiştikçe Türk dış politikası da kendisini değişime ayarlıyor ve geçmiş mirası yeni koşullara göre formüle etmeye çalışıyor. Davutoğlu'nun dış politikasının temelini oluşturan *komşularla sıfır sorun* ve *çok boyutlu-çok kulvarlı ilişkiler* prensipleri doğrultusunda aktif bir diplomasi ile hareket etmiştir. Bunu yaparken de Batı ile istişare halinde yapmıştır. Tek fark artık yalnız Batı çıkarları doğrultusunda değil ortak çıkarlar için hareket etmeye başlamıştır. Davutoğlu Türkiye'nin yeni politikasını genel olarak şöyle ifade etmiştir:

“Şimdiye kadar biz şöyle görüldük: Doğu'da konuştuğumuzda Batılı, Batı'da konuştuğumuzda Doğulu. Yani İslam ülkeleri platformunda veya Doğu'da, Avraaya'da konuştuğumuzda bir batılı, bir misyoner gibi algılandık. Yani Batı'nın değerlerini taşıyan bir şey. Batı'da konuştuğumuzda da Doğu'nun şeylerini onlara taşıyan gibi. Halbuki biz eğer o tabirle merkez rolünü oynayacaksa kastedilen şey şudur: Doğulu platformlarda Doğulu kimliğinden gocunmadan o kimlikle yüzleşip o kimlik etrafında tezler, çözümler üretebilen bir ülke. Avrupa platformlarında konuştuğunda da bir Avrupalı misyonu içinde, bir Avrupalı bakışla Avrupa'nın geleceğini tartışabilen bir ülke” (Zengin, 2010: 198).

Davutoğlu, eksen kayması söylemlerine karşı çıkmakta ve sadece eksen genişlemesi olduğunu söylemektedir. Bunu söylerken de bölgede düzen kurmak

isteye bir ülke olmak istediklerini ve bunun gereği olarak komşu ve bölge ülkeleri ile ilişkilerin normal olduğunu, ayrıca ok-yay teorisi ile yayı ne kadar geriye(Doğu) çekerse oku da o kadar ileriye(Batı) fırlatacağını ifade etmektedir. Bu doğrultuda Türkiye'nin son yıllarda izlemekte olduğu çok yönlü dinamik dış politikalarını, radikal bir eksen kayması veya Batı'ya bir alternatif arayışı değil, bir zenginlik ve güç kaynağı olarak görmek gerekir. Türkiye'nin Orta Asya, Rusya, Kafkaslar ve Orta Doğu ülkeleriyle ilişkilerin geliştirmesi Batı ülkeleri nezdinde daha güçlü, vazgeçilmez bir Türkiye imajı vermektedir. Bizatihi, Merkel'in son zamanlarda Türkiye'nin AB'ye üyelik konusunda önceki görüşlerin aksini söylemesi, Türkiye'nin gerek Arap Baharı gerekse diğer bölgeye dair olaylardaki fonksiyonundan dolayı ve bölgede düzen kurucu bir aktör olmasından dolayıdır. Çok yönlü bir dış politika izleyip geliştirme birikimine, potansiyeline ve yeteneğine sahip olan Türkiye coğrafi açıdan hem Doğulu hem de Batılı bir ülkedir. AKP hükümeti ile birlikte var olan mevcut potansiyel avantajlarını kullanmaya başlayıp hem Batılı bir ülke olarak Batı'ya entegre olmak, hem de Doğu'lu bir bölge olarak Doğu'ya entegre olmak istiyor. Böylece dış politika manevra alanını ve etki alanını genişletmek istiyor.

Son tahlilde, Günümüz Türkiye'sinin dış politikasına damgasını vuran isim Ahmet Davutoğlu'dur. Türk dış politikasındaki Davutoğlu etkisi, yıllarca kendi kabuğuna çekilmiş ve ABD'den gelen talimatları uygulayan ya da uygulamaktan başka alternatif olmayan bir ülke konumundan ortak çıkarları doğrultusunda hareket eden ve alternatif politikalarla dış politika manevrası geniş aktif diplomasi ve arabuluculuk faaliyetleri ile kendi istikrarı için bölge istikrarının elzemliğini göz önünde bulundurup bu doğrultuda çalışan bir ülke konumuna gelmiştir. Bunu yaparken de Batı ile ilişkilerini itidalli bir şekilde yürütmektedir. Esasında dış politikada en temel unsur *itidal* unsurudur. Çünkü, Türkiye'nin Batı'yla ilişkilerini geliştirip sürdürerek Batı'ya bağımlı olması, her ne pahasına olursa olsun yalnızca Batı'ya yönelmesi, öbür dünyayı göz ardı etmesi nasıl ki akılcı ve gerçekçi değilse; Batı'ya tamamen sırtımızı dönmek de o derece abartılıdır ve gerçekçi değildir. Yıllarca sadece ilk unsur yapılmış, ikinci unsur hep göz ardı edilmiştir. Bu iki unsur arasında itidalli bir şekilde politika yürütmek elzemdir.

KAYNAKÇA

ABRAMOWITZ, Morton (2000). *Turkey's Transformation and American Policy*. New York: The Century Foundation.

AHMAD, Feroz (1993). *The Making of Modern Turkey*. New York: Reutledge.

AHMAD, Feroz (1976). *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1947)*. Ankara Bilgi Yayınları.

AKGÜN, Birol (2009). Türk Dış Politikası ve Uluslararası Örgütler. *Akademik ORTA DOĞU*, 3(2), 1-39.

AKSOY, Metin ve ÇEMREK, Murat (2012). Türk Dış Politikasında Din Olgusu (Editör: Ertan EFEGİL ve Rıdvan KALAYCI). *Dış Politika Teorileri Bağlamında Türk Dış Politikasının Analizi Cilt: 1*. Ankara: Nobel Yay. 661-679.

AKSU, Muharrem (2004). Türk Dış Politikası Karar Alma Mekanizmasının İşleyişi: II. Körfez Krizi Örneği (2003). Kamu Yönetimi Anabilim Dalı. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Isparta.

AKTAŞ, Melih (2008). Celal Bayar ve Adnan Menderes'in Dış Politika Felsefesi (Editör: Haydar Çakmak). *Türk Dış Politikası 1919-2008*. Ankara: Platin Yay. 432-437.

ALKAN, Ahmet T (1999). *Ateş Tecrübeleri*. İstanbul: Ötüken Yay

ALKAN, M. Nail (2008a). AT ile İlişkiler (Editör: Haydar Çakmak). *Türk Dış Politikası 1919-2008*. Ankara: Platin Yay. 766- 772.

- ALKAN, M.Nail (2008b). Uluslararası Durum(Editör: Haydar Çakmak). *Türk Dış Politikası 1919-2008*.Ankara: Platin Yay. 723-729.
- ALKAN, M.Nail (2012a). Truman Doktrini Krizi (Editör: Haydar ÇAKMAK). *Türk Dış Politikasında 41 Kriz 1924-2012*. Ankara: Kripto Yay. 71-77.
- ALKAN, M.Nail (2012b). İmtiyazlı Ortaklık Krizi (Editör: Haydar ÇAKMAK). *Türk Dış Politikasında 41 Kriz 1924-2012*. Ankara: Kripto Yay. 301-306.
- ARI, Tayyar. (2002). *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya ve İşbirliği*. İstanbul: Alfa Yay.
- ARI, Tayyar. (2004). *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*. İstanbul: Alfa Yay.
- ARI, Tayyar (2008). Orta Doğu İle İlişkiler(Editör: Haydar Çakmak). *Türk Dış Politikası 1919-2008*.Ankara: Platin Yay. 772-778.
- ARMAOĞLU, Fahir (1991). *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1914-1990*. İstanbul: İş Bankası Yay.
- ARSLAN, Hicabi (2007). Basının Türk Dış Politikası Üzerindeki Yönlendirici Etkisi. Gazetecilik Anabilim Dalı. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- AYDEMİR, Şevket S. (1975). *İkinci Adam. Cilt.3*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- AYKAN, Mahmut B. (2008). Türkiye'nin Dış Politika Anlayışı. (Editör: Haydar ÇAKMAK). *Türk Dış Politikası 1919-2008*. Ankara: Platin Yay. 31-38.
- BAĞCI, Hüseyin (2001). Demokrat Parti'nin Ortadoğu Politikası (Editör: Faruk SÖNMEZOĞLU). *Türk Dış Politikası Analizi*. İstanbul: Der Yay. 101-135.
- BAĞCI, Hüseyin (2009). *Changing Geopolitics and Turkish Foreign Policy*. Internationales Institut für Liberale Politik Wien. June

- BAHARÇİÇEK, Abdulkadir (2006). Soğuk Savaş'ın Sona Ermesinin Türk Dış Politika Üzerine Etkileri(Editör: İdris BAL). *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*. Ankara: AGAM 57-75.
- BAL, İdris ve SELAMOĞLU, Ayfer (2006). Büyük Ortadoğu Projesi: ABD, AB, Türkiye ve Bölge(Editör: İdris BAL). *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*. Ankara: AGAM. 185-213.
- BALCI, Ali (2010). 1990 Sonrası Türk Dış Politikası Üzerine Bazı Notlar: Avrupa Birliği ve Kıbrıs Örneği(Editörler: Eran EFEGİL ve Cüneyt YENİGÜN). *Türk Dış Politikası Güncel Sorunları Üzerine Değerlendirmeler*. İstanbul: Nobel Yay. 87-99.
- BATU, İnal (2010). Türkiye Avrupa Birliği'ne Ne Kadar Yaklaşırsa Bölgesinde O Kadar Güçlü Olur(Editörler: Habibe ÖZDAL, Osman Bahadır DİNÇER ve Mehmet YEĞİN). *Mülakatlarla Türk Dış Politikası Cilt 3*. Ankara: USAK :Yay. 67-87.
- BERBER, Engin (2008). Dönemin Dış Politika Değerlendirmesi (Editör: Haydar Çakmak). *Türk Dış Politikası 1919-2008*. Ankara: Platin Yay. 236-249.
- BİLGİÇ, Veysel K. (2006). İç Politika- Dış Politika Etkileşimi(Editör: İdris BAL). *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*. Ankara: AGAM 111-125.
- ÇAKMAK, Haydar (2008). *Türk Dış Politikasında Karar Alma ve Uygulama Yöntemleri* (Editör: Haydar ÇAKMAK). *Türk Dış Politikası 1919-2008*. Ankara: Platin Yay. 39-44.
- ÇALIŞ, Şaban H., DAĞI İhsan D. ve GÖZEN Ramazan (2001). *Türkiye'nin Dış Politika Gündemi Kimlik, Demokrasi, Güvenlik*. Ankara: Liberte Yay.
- ÇANDAR, Cengiz (1992). Yirmi birinci Yüzyıl'a Doğru Türkiye: Tarih ve Jeopolitiğin İntikamı. *Türkiye Günlüğü*. 19, 31-34.

- ÇELEBİ, Özlen (2012). 1 Mart Tezkeresi Krizi(Editör: Haydar ÇAKMAK). *Türk Dış Politikasında 41 Kriz 1924-2012*. Ankara: Kripto Yay. 273-285.
- ÇETİNSAYA, Gökhan (2008). Orta Doğu ile İlişkiler(Editör: Haydar Çakmak). *Türk Dış Politikası 1919-2008*. Ankara: Platin Yay. 927-936.
- ÇINAR, İkrım (2010). Eğitim ve Millî Güç Unsurları. *Eğitim Dergisi*. 27
- ÇİMEN, Ali (2011). *Tarihi Değiştiren Diktatörler*. İstanbul: Timaş Yay.
- ÇOLAKOĞLU, Selçuk (2007). Dış Politika Yapım Sürecinde Din Faktörünün Etkisi: Pakistan Örneği. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi* 36, 61-83.
- DAVUTOĞLU, Ahmet (2002). *Küresel Bunalım*(21. Baskı). İstanbul: Küre Yay.
- DAVUTOĞLU, Ahmet (2008). Turkey's Foreign Policy Vision: An assesment of 2007, *İnsight Turkey* 10, 77-96
- DAVUTOĞLU, Ahmet (2012). *Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu*(75. Baskı). İstanbul: Küre Yay.
- DEDEOĞLU, Beril (2008). Uluslararası Durum(Editör: Haydar Çakmak). *Türk Dış Politikası 1919-2008*.Ankara: Platin Yay. 895-903.
- EFE, Haydar (2010). Türkiye'nin Değişmeyen Dış Politika Gündemi Olarak Kıbrıs ve Türkiye-AB ilişkilerine Etkisi(Editörler: Osman Bahadır DİNÇER, Habibe ÖZDAL ve Hacı NECEFOĞLU). *Yeni Dönemde Türk Dış Politikası*. Ankara: USAK Yay. 105-137.
- EFEGİL, Ertan (2012). *Dış Politika Analizi Ders Notları*. Ankara: Nobel Yay.
- ERHAN, Çağrı (2010). *Türk Dış Politikasının Güncel Sorunları*. Ankara: İmaj Yay.

- ERHAN, Çağrı (2008). ABD ve NATO'yla İlişkiler (Editör: Baskın ORAN). *Türk Dış Politikası 1919-1980*. İstanbul: İletişim Yay.522-576.
- EVERTS, Steven (2003). An Assert But Not a Model: Turkey, The EU andTheWiderMiddle East (Editör: Katinka BARYSCH, Steven EVERTS andHeatherGRABBE). *Why Europe ShouldEmbraceTurkey*.London: CentreForEuropean Reform(CER).
- GORDON, Philip H. ve TAŞPINAR, Ömer (2008). *WinningTurkey: How America, Europe, andTurkey Can Revive a FadingPartnership*. Washington D.C.:BrookingsInstitutionPress.
- GÖNLÜBOL, Mehmet ve SAR, Cem (1997). *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası(1919-1938)*. Ankara: AKDITYK
- GÖNLÜBOL, Mehmet (1969). *Dış Politika İç etkenler Açısından Bir Dış Politika İncelemesi*. Ankara: Ulusal Basımevi.
- GÖNLÜBOL, Mehmet (1993). *Uluslararası Politika İlkeler -Kavramlar-Kurumlar*. Ankara: Atilla Kitabevi
- GÖNLÜBOL, Mehmet (1989). *Olaylarla Türk Dış Politikası*. İstanbul: Alkım Kitabevi.
- GÖZEN, Ramazan (2009). *İmparatorluktan Küresel Aktörlüğe Türkiye'nin Dış Politikası*. Ankara: Palme Yay.
- GÜNEK, Abdussamet (2011). 2007–2010 Yılları Arasında Türk Dış Politikasında Kamu Diplomasisi Uygulamaları Ve Türkiye'nin Yumuşak Güç Söylemi: Ortadoğu Basını Örneği. İletişim Bilimleri Anabilim Dalı. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Elazığ.
- GÜRSOY, Abdulkadir (2007). Küreselleşme Etkisinde Türk Dış Politikasında Eğilimler: Avrupa mı, Avrasya mı, Orta Asya mı? Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı. Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

- GÜVENÇ, Serhat (1998). *TSK'nın Sınır ötesi Girişim Yetenekleri= Ulusal Güvenlik Politikasında Yeni Boyut, En Uzun On Yıl*. İstanbul: Boyut Kitapları.
- HENZE, Paul B. (2000). Balkanlardan Batı Çin'e Türkiye'nin Yeni Jeopolitik Konumu(Çev. Meral Gönenç). *Türkiye: 21. Yüzyıla Doğru (Der. Graham E. Fuller ve Ian O. Lesser)*. İstanbul: Alfa Yay.
- İLHAN, Suat (2003). *Jeopolitik Duyarlılık*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- İNAN, Kamran (2004) *Dış Politika(5.Baskı)*. İstanbul: Timaş Yay
- KALAYCIOĞLU, Ersin (2001). Yeni Dünya Düzeni ve Türk Dış Politikası(Editör: Faruk SÖNMEZOĞLU). *Türk Dış Politikası Analizi*. İstanbul: Der Yay. 633-647.
- KAPANİ, Münci (2007). *Politika Bilimine Giriş*. İstanbul: Bilgi Yay.
- KARACASULU, Nilüfer (2010). Türk Dış Politikasında İran(Editörler: Osman Bahadır DİNÇER, Habibe ÖZDAL ve Hacali NECEFOĞLU). *Yeni Dönemde Türk Dış Politikası*. Ankara: USAK Yay. 203-221.
- KARDAŞ, Tuncay ve YEŞİLTAŞ, Murat (2011a). The New TurkishForeignPolicy. *Bilgi Dergisi*, 23(2), 1-8.
- KARDAŞ, Tuncay ve YEŞİLTAŞ, Murat (2011b). A Dictionary of TurkishForeignPolicy in the AK PartyEra: A ConceptualMap. *Bilgi Dergisi*, 23(2), 9-34.
- KAYA, İbrahim (2010). Türkiye-Ermenistan İlişkilerinin Normalleş(tiril)mesi: Hukuksal Değerlendirmeler(Editörler: Osman Bahadır DİNÇER, Habibe ÖZDAL ve Hacali NECEFOĞLU). *Yeni Dönemde Türk Dış Politikası*. Ankara: USAK Yay. 223-235.
- KEYMAN, Fuat (2008). Atatürk ve Dış Politika Vizyonu (Editör: Haydar Çakmak). *Türk Dış Politikası 1919-2008*. Ankara: Platin Yay. 155-162.

- KIRTAY, Kaan (2008). Uluslararası İlişkiler Paradigmalarının Işığında Küreselleşmenin Türk Dış Politikasının Şekillenmesine Etkileri. Uluslararası İlişkiler. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sakarya.
- KİRİŞÇİ, Kemal (2001). Uluslararası Sistemdeki Değişimler ve Türk Dış Politikasının Yeni Yönelimleri(Editör: Faruk SÖNMEZOĞLU). *Türk Dış Politikasının Analizi*. İstanbul: Der Yay. 615-630.
- KOÇER, Gökhan (2008). İnönü ve CHP'nin Dış Politika Anlayışı (Editör: Haydar Çakmak). *Türk Dış Politikası 1919-2008*. Ankara: Platin Yay. 254-257.
- KRAMER, Heinz (1997). TheCyprus Problem andEuropean Security. *Survival*, 39(3), 16-32.
- KURUBAŞ, Erol (2009). Etnik Sorun-Dış Politika İlişkisi Bağlamında Kürt Sorununun Türk Dış Politikası Üzerine Etkileri. *Ankara Avrupa Çalışma Dergisi*, 8(1), 39-69.
- KÜRKÇÜOĞLU, Ömer (1972). *Türkiye'nin Arap Ortadoğusu'na Karşı Politikası (1945- 1970)*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- KÜRKÇÜOĞLU, Ömer (1979) Dış Politika Nedir? Türkiye'deki Dünü ve Bugünü. *A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi*, C.35, 300-355.
- MOR, Hasan (2002). Türk Dış Politikasında Belirleyici Faktörler Ekseninde Özal'ın Dış Politika Konsepti. Kamu Hukuku Anabilim Dalı. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Konya.
- OKTAY, Hasan (2012).Azerbaycan Krizi(Editör: Haydar ÇAKMAK). *Türk Dış Politikasında 41 Kriz 1924-2012*. Ankara: Kripto Yay. 365-375.
- ORAN, Baskın (2008). *Türk Dış Politikası1919-1980*. İstanbul: İletişim Yay.
- ÖZBAĞCI YILMAZ, Şuhnaz (2012). Türkiye- ABD İlişkileri (Der: Faruk SÖNMEZOĞLU, Nurcan ÖZGÜR BAKLACIOĞLU ve Özlem TERZİ). XXI. *Yüzyılda Türk Dış Politikasının Analizi*. İstanbul: Der Yay. 321-349.

- ÖZCAN, Gencer (2001). Türkiye’de Siyasal Rejim ve Dış Politikası: 1983-1993(Editör Faruk Sönmezoğlu). *Türk Dış Politika Analizi*. İstanbul: Der Yay. 511-535.
- ÖZDAĞ, Ümit (1991). *Ordu-Siyaset İlişkisi Atatürk ve İnönü Dönemleri*. Ankara, Gündoğan Yay.
- ÖZDEMİR, Çağatay (2012). Ortadoğu ve Arap Baharı(Türkiye Demokratik Bir Ülke Olarak Ortadoğu’ya Model Olabilir mi?). Kamu Yönetimi Anabilim Dalı. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kütahya.
- ÖZDEMİR, Eyüp (2006). Türk Dış Politika Yapımı Sürecinde Silahlı Kuvvetlerin Rolü: 1990-2005. Uluslararası İlişkiler. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Konya.
- ÖZTÜRK, O. Metin (1997). *Anayasal Düzeyde Savunma ve Güvenlik Yapılanması*. Ankara: Vadi Yay.
- ÖZTÜRK, O. Metin (1998). Türk Dış Politikasında Silahlı Kuvvetlerin Konum ve İşlevi Üzerine Gözlemler ve Görüşler. *Amme Dergisi*. 5. *Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi, 12-14 Kasım 1997*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi/Ankara. 93-104.
- ÖZTÜRK, Osman M (2004) *Dış Politikada Kriz Yönetimi*. Ankara: Odak Dağıtım
- PAZARCI, Hüseyin (2001). Türk Dış Politikasının Yönlendirilmesinde Uluslar arası Hukukun Etkisi(Editör: Faruk SÖNMEZOĞLU). *Türk Dış Politikası Analizi*. İstanbul: Der Yay. 693-701.
- PAZARCI, Hüseyin (2008). Türk Dış Politikası ve Hukuk. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 7(2), 119-132.
- PLANO, Jack C. and R. Olton (1988). *The International Relations Dictionary*. California: ABC-CLIO Inc. Richburg
- SAIVETZ, Carol R. (2009). Tangled Pipelines: Turkey’s Role in Energy Export Plans. *Turkish Studies*. 10(1), 95-108.

- SANDER, Oral (2008). *Siyasi Tarih 1914-1918*. Ankara: İmge Kitabevi.
- SEZER, Duygu (1972). *Kamuoyu ve Dış Politika*. Ankara: AÜSBF Yay
- SÖNMEZOĞLU, Faruk (2000). *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*. İstanbul: Der yay.
- SÖNMEZOĞLU, Faruk (2005). *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*. İstanbul: Der Yay.
- SPROUD, Harold (1962). *Foundations of International Politics*. Princeton: D. Van NostrandCompany.
- STEPHEN, Kinzer (2001). *Crescentand Star: TurkeyBetweenTwoWorlds*(Çev. Funda Keskin). NewYork: Farrar, StrausandGiroux LLC.
- ŞİMŞİR, Bilal (2003). *AB, AKP ve Kıbrıs*. Ankara: Bilgi Yay.
- TAŞKIRAN, Cemalettin (2008). Osmanlı İmparatorluğu'nun Yıkılışı (Editör: Haydar Çakmak). *Türk Dış Politikası 1919-2008*. Ankara: Platin Yay. 44-55.
- TERZİ, Özlem (2012). 2000'li Yıllarda Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri: Bir Kimlik ve Aidiyet Meselesi(Der: Faruk SÖNMEZOĞLU, Nurcan ÖZGÜR BAKLACIOĞLU ve Özlem TERZİ). *XXI. Yüzyılda Türk Dış Politikasının Analizi*. İstanbul: Der Yay. 387- 432.
- TEZCAN, Ercüment (2008a). Dönemin Dış Politika Sorunları(Editör: Haydar Çakmak). *Türk Dış Politikası 1919-2008*.Ankara: Platin Yay. 729-738.
- TEZCAN, Ercüment. (2008b). Dönemin Dış Politika Sorunları(Editör: Haydar Çakmak). *Türk Dış Politikası 1919-2008*.Ankara: Platin Yay. 903-912.
- TEZKAN, Yılmaz ve TAŞAR, M. Murat (2002). *Dünden Bugüne Jeopolitik*. İstanbul: Ülke Kitapları

- TUNCAY, Melis (2011). *AKP Döneminde Türk Dış Politikası: Süreklilikler ve Değişiklikler*. Kamu Yönetimi Anabilim Dalı. Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Muğla.
- TURAN, Şerafettin (1996). *Türk Devrim Tarihi: Yeni Türkiye'nin Oluşumu 1923-1938*. Ankara: Bilgi Yay.
- TÜRKÖNE, Mümtaz'er (2011). *Siyaset*. İstanbul: Etkileşim Yay.
- ULAGAY, Osman (2008). *AKP Gerçeği ve Laik Darbe Fiyaskosu*. İstanbul: Doğan Egmont Yay.
- ULUSOY, Kıvanç ve TÜZÜNKAN, Murat (2012). Kıbrıs Sorunu : Türkiye'nin Uluslararası Açmazı (Der: Faruk SÖNMEZOĞLU, Nurcan ÖZGÜR BAKLACIOĞLU ve Özlem TERZİ). XXI. Yüzyılda Türk Dış Politikasının Analizi. İstanbul: Der Yay.503-524.
- USLU, Nasuh (2006). *Türk Dış Politikası Yol Ayrımında*. Ankara: Anka Yay.
- USLU, Nasuh (2010). Türkiye'nin Yeni Ortadoğu Yaklaşımı. *Bilig Dergisi*, 52. 147-180.
- ÜNAL, Hasan (2008). Dönemin Dış Politika Sorunları (Editör: Haydar Çakmak).*Türk Dış Politikası 1919-2008*. Ankara: Platin Yay. 427-432.
- ÜZGEL, İlhan (1998). Türk Dış Politikasında "Sivilleşme" ve Demokratikleşme Sorunları: Körfez Savaşı Örneği. *A.Ü.S.B.F. Dergisi*. 53(1-4), 307-326.
- ÜZGEL, İlhan (2008). TDP'nin Uygulanması.(Editör: Baskın Oran). *Türk Dış Politikası 1919-1980*. İstanbul: İletişim Yay. 73-93.
- ZENGİN, Gürkan (2010). *HOCA, Türk Dış Politikasında Davutoğlu Etkisi*. İstanbul: İnkılap Yay.

ZÜMRÜT, Can. (2008). Ahmedinejad Dönemi Türkiye-İran İlişkileri. Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sakarya.

İNTERNET KAYNAKLARI:

<http://www.ensonhaber.com/gulerce-28-subat-buz-gibi-darbeydi-2012-10-15.html>

Erişim Tarihi: 12.12.2012

<http://www.analitikbakis.com/NewsDetail.aspx?id=2363> Erişim Tarihi: 10.10.2012

<http://www.genelbilge.com/demokrat-parti%E2%80%99nin-dis-politika-anlayisi.html> Erişim Tarihi: 17.10.2012

<http://www.turksam.org/tr/a2492.html> Erişim Tarihi: 15.11.2012

<http://www.birikimdergisi.com/birikim/dergiyazi.aspx?did> Erişim Tarihi: 04.12.2012

<http://www.akparti.org.tr/site/akparti/parti-programi#bolum6> Erişim Tarihi: 04.12.2012

<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=138774> Erişim Tarihi: 04.12.2012

<http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=111&l=1> Erişim Tarihi: 17. 12. 2012

<http://www.aciktoplumvakfi.org.tr/pdf/bagimsiz-turkiye-komisyonu-turkiye-raporu.pdf> Erişim Tarihi: 20.12.2012

<http://www.analitikbakis.com/NewsDetail.aspx?id=14763> Erişim Tarihi: 25.12.2012

<http://www.usak.org.tr/makale.asp?id=1320> Erişim Tarihi: 21.12.2012

<http://www.postakutusu.co.uk/yazarlar/metin-aksoy/184-28-subat-sureci-ve-abye-tersten-bakis> Erişim Tarihi: 03.03.2013